

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN
YAYGINLAŞMA SÜRECİ VE OLGUSU

DOKTORA TEZİ

Ensar ÇETİN

İSTANBUL 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN
YAYGINLAŞMA SÜRECİ VE OLGUSU

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

HAZIRLAYAN
Ensar ÇETİN

İSTANBUL 2012

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

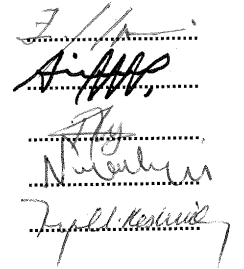
İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi
ENSAR ÇETİN' nin TÜRKİYE'DE AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN YAYGINLAŞMA SÜRECİ
VE OLGUSU adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 08.03.2012 tarih ve
2012-6/46 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 23.3.2012

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. ALİ COŞKUN
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. AHMET YÜCEL
4) Jüri Üyesi : PROF.DR.NİYAZİ AKYÜZ
5) Jüri Üyesi : PROF.DR.YAHYA MUSTAFA KESKİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
TABLOLAR	VI
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	2
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
3. Araştırmanın Varsayımları	4
4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları	5
5. Araştırma Metodolojisi	6
5.1. Araştırmanın Modeli ve Teorik Çerçevesi.....	6
5.2. Evren ve Örneklem.....	7
5.3. Verilerin Toplanması.....	8
5.4. Verilerin Analizi.....	8
5.5. Ölçek Geçerlilik ve Güvenirliği İle İlgili Veriler.....	9

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1. Din	12
2. Bilgi	14
3. Bilgi Teorileri	15
3.1. Materyalizm.....	16
3.2. İdealizm.....	16
3.3. Ampirizm veya Sensüalizm.....	16
3.4. Rasyonalizm.....	17
3.5. Pozitivizm.....	17
3.6. Sezgicilik.....	17

4. Bilgi Çeşitleri	18
4.1.Teknik Bilgi.....	18
4.2.Dini Bilgi.....	19
4.3.Politik veya İdeolojik Bilgi.....	20
4.4.Bilimsel Bilgi.....	20
5. Aydın Sosyolojisi Öncülerinin Bilgi Görüşleri	22
2.1.İbni Haldun'a Göre Bilgi.....	22
2.2.Robert Merton'a Göre Bilgi.....	23
2.3.Karl Mannheim'a Göre Bilgi.....	24
2.4.George Gurvitch'e Göre Bilgi.....	24
2.5.Pitirim Sorokin'e Göre Bilgi.....	25
6. Aydın	26
3.1.Avrupa Toplumlarında Aydın.....	28
3.2.İslam Toplumlarında Aydın.....	31
3.3.Türk Aydını'nın Tarihi Gelişimi.....	34
7. Halk	37
8. Türkiye'de Aydın Halk İlişkileri	38
9. Toplumsal Değişimde Aydının Etkisi	41

II. BÖLÜM

AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN ÜRETİLDİĞİ KURUMLAR

1. Akademik Dini Bilgi	45
1.1. Akademik Dini Bilginin Nitelikleri.....	48
2. Osmanlı Devleti'nde Akademik Dini Bilgi	48
2.1.Osmanlı'da Akademik Dini Bilginin Değeri.....	50
3. Türkiye Cumhuriyet'inde Akademik Dini Bilgi	53
3.1.Mustafa Kemal Atatürk Dönemi.....	53
3.2.İsmet İnönü Dönemi.....	58
3.3.Demokrat Parti Dönemi.....	60
3.4.1970 Sonrası Dönem.....	63

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİ VE ANALİZLER

1. Türkiye’de Akademik Dini Bilginin Değeri.....	68
2. Katılımcıların Kişisel Özellikleri.....	70
2.1.Cinsiyet.....	70
2.2.Yaş.....	70
2.3.Yerleşim Birimi.....	71
2.4.Mensup Olunan Bölge.....	72
2.5.Sosyo- Ekonomik Seviye.....	73
2.6.Öğrenim Durumu.....	73
3. Katılımcıların Sosyo-Kültürel Özellikleri.....	75
3.1.Dünya Görüşü	75
3.2.Dindarlık Algısı.....	76
3.3.Dini Referans Kaynağı.....	77
4. Türk Halkının Aydın Din Adamı Algısı Alt Boyutu.....	78
4.1.İlahiyatçıların Kullandığı Terminoloji.....	80
4.2.İlahiyatçıların Akademik Çalışmalarının Yeterliliği.....	81
4.3.İlahiyatçıların Fikir Ayrılığı.....	81
5. Dini içerikli Tartışma Programları Alt Boyutu.....	83
5.1.Aydın Din Adamında Söz Davranış Uyumu.....	83
5.2.Medyada İlahiyatçıların Durumu.....	84
5.3.Dini Tartışma Programları.....	85
5.4Akademisyen Din Adamlarının Halkın İnançlarını Küçümsemesi.....	86
6. Türkiye’de Din Adamı- Siyasi Otorite İlişkisi Alt Boyutu.....	87
6.1.Resmi İdeoloji ve İlahiyat Fakülteleri.....	88
6.2.Laiklik Uygulamaları ve Halk- Aydın Din Adamı İlişkisi.....	89
6.3.Siyasi İktidar İlahiyat Fakülteleri İlişkisi.....	89
6.4.İlahiyat Fakültelerinin Devleti Meşrulaştırması.....	90
7. Türkiye’de Cemaat- Tarikat Algısı Alt Boyutu.....	91
7.1.Cemaat ve Tarikatların Aydın Din Adamı Algısı.....	92
7.2.Cemaat Ve Tarikat Önderlerinin Halk Üzerindeki Etkisi.....	92
7.3.Din Adamının Güvenilirliğinde Kılık Kıyafetin Önemi.....	93
7.4.Tarikat Ve Cemaat Liderleriyle Müritleri Arasındaki İlişkisi.....	94

8. İlahiyat Fakültelerinin En Önemli Etkinlik Alanı.....	95
9. Din Adamında Bulunması Gereken En Önemli Özellik.....	101
10. Dini Bilgi Kaynağına Güven.....	105
11. Din Adamlarının Dini Bilgisine Güven.....	109
12. Akademisyen Din Adamlarına Dini Bilgi Açısından Güven.....	113
13. Aileden Birinin İlahiyat Eğitimi Almasına Karşı Tutum.....	117
14. Aileden Birinin Cemaat veya Tarikat Üyeliğine Karşı Tutum.....	120
 SONUÇ.....	 123
KAYNAKLAR.....	127
EKLER.....	133
EK- 1:Bilgi Toplama Aracı.....	134
EK- 2:Katılımcıların Görüş ve Kanaatleri.....	139

KISALTMALAR

agb.....	: Adı geçen belge
age.....	: Adı geçen eser
agm.....	: Adı geçen makale
agt.....	: Adı geçen tez
ayr. bkz.....	: Ayrıca bakınız
bkz.....	: Bakınız
bs.....	: Basım
C.....	: Cilt
S.....	: Sayı
s.....	: Sayfa
vb.....	: Ve benzeri
yy.....	: Yüz yıl
TÜİK.....	: Türkiye İstatistik Kurumu
Yay.....	: Yayınları
MEB.....	: Milli Eğitim Bakanlığı
Çev.....	: Çeviri
yay.....	: Yayınları
krş.....	: Karşılaştırınız

TABLOLAR

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyet incelemesi.....	70
Tablo 2: Katılımcıların yaş aralıkları incelemesi.....	70
Tablo 3: Katılımcıların hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri incelemesi	71
Tablo 4: Katılımcıların mensup olduğu bölge incelemesi.....	72
Tablo 5: Katılımcıların sosyo- ekonomik seviyesinin incelenmesi.....	73
Tablo 6: Katılımcıları öğrenim durumunun incelenmesi.....	73
Tablo 7: Katılımcıların düşünce bakımından incelenmesi.....	75
Tablo 8: Katılımcıların dindarlık algısının incelenmesi.....	76
Tablo 9: Katılımcıların şu anki dini inanç ve davranışlara sahip olmasındaki en önemli etkinin incelenmesi.....	77
Tablo 10: Katılımcılara göre İlahiyatçıların kullandığı terminolojinin incelenmesi.....	80
Tablo 11: Katılımcılara göre İlahiyatçıların akademik çalışmalarının yeterliliğinin incelenmesi.....	81
Tablo 12: İlahiyatçıların fikir ayrılığının etkilerinin incelenmesi.....	81
Tablo 13: Aydın din adamının söz davranış uyumunun incelenmesi.....	83
Tablo 14: İlahiyatçıların medyadaki durumunun incelenmesi.....	84
Tablo 15: Dini tartışma programlarının katılımcılar üzerindeki etkisinin incelenmesi.....	85
Tablo 16: Akademisyen din adamlarının halkın inançlarını küçümsemesinin etkilerinin incelenmesi.....	86
Tablo 17: Resmi İdeoloji ve İlahiyat Fakültelerinin arasındaki ilişkinin incelenmesi.....	88

Tablo 18: Laiklik uygulamasının halk aydın din adamı ilişkisine etkilerinin incelenmesi.....	89
Tablo 19: Siyasi iktidar İlahiyat Fakülteleri ilişkisinin incelenmesi.....	89
Tablo 20: İlahiyat Fakültelerinin devleti meşrulaştırdığı düşüncesinin incelenmesi.....	90
Tablo 21: Cemaat ve Tarikatların Aydın Din Adamı Algısının incelenmesi....	92
Tablo 22: Cemaat ve tarikat önderlerinin halk üzerindeki etkisinin incelenmesi.....	92
Tablo 23: Din adamının güvenilirliğinde kılık kıyafetin öneminin incelenmesi.....	93
Tablo 24: Katılımcılara göre tarikat ve cemaat liderleriyle müritleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.....	94
Tablo 25: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağına ile ilahiyat fakültelerinin en önemli etkinlik alanı arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....	95
Tablo 26: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile bir din adamında bulunması gereken en önemli özellik arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....	101
Tablo 27: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile dini kurumlara güven arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....	105
Tablo 28: Türkiye’de öne çıkan İlahiyatçıları takip eden katılımcıların cinsiyet ve eğitim durumlarının incelenmesi.....	109
Tablo 29: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile din adamlarının dini bilgisine güven arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....	111

Tablo 30: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile akademisyen din adamlarına dini bilgi açısından güven arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....113

Tablo 31: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile aileden birinin ilahiyat eğitimi almasına karşı tutum arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....117

Tablo 32: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile aileden birinin bir cemaat veya tarikata üyeliğine karşı tutum ve davranışı arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması.....120

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

“Türkiye’de resmi akademik dini bilginin”¹ halk katındaki değerini ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmada; Osmanlı medreselerinden günümüze bilimsel yöntemler kullanılarak elde edilen dini bilginin üretildikleri dönemlerdeki halk için değerinin ne olduğu, Osmanlı Devletinde, akademik dini bilgi üreten kurum olan medreselerde üretilen dini bilginin halk katındaki değerinin ne olduğu, Cumhuriyet döneminde eğitim öğretimde yapılan ıslahat çalışmalarının sonucu olarak din eğitimi ve öğretiminde meydana gelen başlıca değişiklikler ve 1970 sonraki dönemde güçlenen ve kurumsallaşan tarikatlar ve cemaatler (alaylı din âlimleri) ile akademik dini bilgi üreten resmi kurumlar (mektepli din âlimleri) arasındaki rekabetin sebepleri incelenmeye çalışılmaktadır.

Müslüman toplumlarda İslami yorumlar üreten başlıca dört temel sınıf vardır; Bunlar: 1. Merkezi iktidar mekanizması (devlet), 2. Buna eklenmiş ulema kesimi (medrese), 3. Genellikle ve medreseden ve devletten bağımsız olan sufi çevreler (tekke), 4. Daha çok tekkelerin etkisinde kalmakla beraber, kendi geleneksel anlayışını sürdüren halk kesimidir.²

Medrese İslamı bir taraftan siyasal otoriteyi meşrulaştırırken diğer taraftan tekkeler aracılığıyla ilmiyal (temel dini bilgiler) düzeyinde de olsa halk İslamı üzerinde etkili olmuştur. Ancak 17. Yüzyıldan sonraki dönemde

¹ Bu araştırmada “akademik dini bilgi” kavramı sıkça kullanılacaktır. Biz burada bu kavramı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmi kurumları olan İlahiyat Fakültelerinde üretilen ve Türk halkına sunulan ‘dini bilgi’ anlamında kullandık.

² Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler Türkiye ve İslam**, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 58.

birçok kurumda olduğu gibi medreseler ve bunlara aracılık yapan kurumlarda bozulmalar meydana gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde tartışılmaya başlanan ancak çeşitli sebeplerle tam olarak gerçekleştirilemeyen ıslahatlar Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilmeye başlamıştır. Bu ıslahat konularının başında ise eğitim ve öğretim gelmekteydi.

Bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi olan azınlıklar kendi okullarında farklı dillerde ve anlayışlarda eğitim öğretim yapıyor diğer taraftan medreselerin yanı sıra açılan çağdaş eğitim ve öğretim kurumları faaliyet gösteriyordu. Bu durum ise yeni kurulan milli devlet anlayışına ters bir durum oluşturmuyordu. Kurulan yeni devletin politikası gereği Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim öğretim tek çatı altında birleştirilerek milli bir eğitim ve öğretim amaçlanmıştır.

Medreselerin ve bunların aracı kurumları olan tekkelerin kapatılmasının ardında medreselerin yerine İlahiyat Fakülteleri, halkın din eğitimi ihtiyacını karşılamak için İmam Hatip okulları ve Kur'an kursları açılmış, ancak bunların birçoğu, farklı laiklik uygulamaları ve talep yetersizliği gibi nedenlerle kapanmış, kalanlar da kapanma noktasına gelmiştir.

Cumhuriyet tarihinde "tek parti" dönemi diye adlandırılan dönemde özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra, laiklik ilkesinin farklı yorumlanması ve değişen devlet politikasının sonucu olarak din eğitimi ve öğretimi üzerindeki baskılar artmıştır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı'nın hazırlamış olduğu raporda konuyla ilgili çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Bu baskılar halkta, devlete karşı bir tepki oluşmasına neden olmuştur. Bu tepkilerin bir kısmı sonraki yıllarda kendini güvensizlik bir kısmı da devleti dinsizlikle suçlama şeklinde kendini göstermiştir.

Çok partili hayata geçilmesiyle beraber baskılar kısmen azalmış buna bağlı olarak da Türk Halkı'nın din eğitimi ve öğretimi talepleri artmıştır. Bu dönemde Ankara Üniversitesine bağlı olarak İlahiyat Fakültesi açılmış, İmam Hatip okullarının sayısı artırılmış, Kur'an kurslarının şartlarında da bazı iyileştirmeler yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde birçok konuda olduğu gibi eğitim konusunda da ıslahatlar yapılmıştır. Bu çerçevede kapatılan medreselerin yerine Türk halkının dini bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla Yüksek İslam Enstitüleri ve daha sonra da İlahiyat Fakülteleri açılmıştır. Ancak açılan bu kurumların sosyal işlevlerini yerine getirip getiremediği günümüzde de tartışma konusudur.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada Türkiye’de üretilen akademik dini bilginin Türk halkının gözündeki değerini ortaya koymak suretiyle söz konusu bu bilginin üretildiği kurum olan İlahiyat Fakültelerinin sosyal işlevini yerine getirme durumunun belirlenmesine katkı sağlamak; Türk halkının dini bilgi konusunda tercihini ve tercih sebeplerini ortaya koyarak Türk halkının akademisyen din adamlarından beklentilerinin neler olduğu konusuna dikkat çekmek; Akademisyen din adamlarımızın Türk halkının beklentilerini göz önünde bulundurmalarının ürettikleri bilgilerin halk tarafından kabul görmesini nasıl etkilediğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Katılımcıların ‘cinsiyet, sosyo- ekonomik düzey, eğitim düzeyi, dünya görüşü ve yerleşim yeri’ gibi demografik özelliklerine göre sahip oldukları ‘akademik dini bilgiye verdiği değer’ arasında ilişki vardır ve Türk halkının akademik dini bilgiye, kendi görüşlerine dayalı olarak ölçülebilir. Bu bağlamda konuyla ilgili genel olarak oluşturulan temel hipotez; “cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey, eğitim düzeyi, coğrafi bölge ve yerleşim yeri gibi demografik özellikler ile geliştirilen;

- Araştırmaya katılan deneklerin olgusal durumları ile dini bilgi edinme yolları arasında bir ilişki vardır.
- Cumhuriyet döneminde uygulanan yanlış laiklik anlayışı Türk halkının akademik dini bilgiye şüpheyile bakmasına neden olmuştur.
- Akademik dini bilginin Türk halkı tarafından yeteri kadar kabul görmemesinde akademisyenlerin tutum ve davranışları etkilidir.

- Türkiye’de bazı akademisyen din adamlarının halkın inanışlarını küçük görmesi toplumda tepkiye neden olmaktadır.
- Akademisyen din adamlarının halktan kopuk olmaları akademik dini bilginin halka ulaşmasını zorlaştırmaktadır.
- Din adamının kılık-kıyafeti ile dini konuda otorite kabul edilmesi arasında ilişki vardır.
- Türk halkının akademik dini bilgiye bakışında cemaat ve tarikat liderlerinin etkisi vardır.
- Türkiye’de resmi dini kurumların otoriteyi meşrulaştırma aracı olarak görülmesi halkın bu kurumlara soğuk bakmasına neden olmuştur; İddiaları arasında farklılık temelinde anlamlı ilişkiler vardır, şeklinde kurgulanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

- Araştırma, İstanbul il merkezinde bulunan ve iradi olarak tespit edilen Beyoğlu, Bakırköy, Kadıköy, Beşiktaş, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Eyüp, Zeytinburnu, Fatih, Üsküdar, Sultanbeyli ilçeleri kapsamaktadır.
- Bu araştırma belirli bir zaman diliminde yapılmıştır. Deneklerin duygu düşünce ve davranışlarının zamanla değişebileceği dikkate alındığında, araştırma sonuçları ve değerlendirmeler, araştırma yapıldığı zaman dilimi (Temmuz- Ekim 2011) ile sınırlıdır. Ayrıca, katılımcıların anket sorularına tarafsız ve doğru cevap verdikleri kabul edilmektedir.
- Araştırma 500 denekten meydana gelen bir örneklem grubu ile sınırlıdır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar öncelikle örneklem grubu ile sınırlıdır. Ancak bu sonuçlar benzer özellik gösteren diğer bölgeler için de genellemelerde bulunma imkânı verebilir niteliktedir.
- Din, üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan konulardan biri olmakla birlikte, objektif bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Bu konuda yapılan alan çalışmalarında, deneklerin özellikle dini ve siyasi eğilimiyle ilgili sorulara karşı hassas olmaları, uygulanan anketi, kendi özel hayatını ve kimliğini açığa çıkaran bir araç olarak algılamaları, örneklem olarak seçilen kimselerden doğru bilgi almayı zorlaştırdığı görülmektedir.

- Türk halkının akademik dini bilgiye bakışını ölçmeyi amaçladığımız bu çalışmanın sonuçları, kullanılan ölçeğin ölçme kapasitesi ile sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

5. 1. Araştırma modeli ve Teorik Çerçevesi

Araştırmanın modeli, araştırmanın konusunu tespitten sonuçların sunulmasına kadar gerçekleştirilen faaliyetleri içeren sürecin bütünüdür. Bu süreç içinde, öncelikle araştırmanın konusu tespit edilir; amaçları belirlenir; kullanılacak metot ve teknikler saptanır; hipotezleri ortaya konur; veriler değerlendirilerek araştırmanın sonucuna ulaşılır.³ Model, araştırmanın amacına uygun şekilde verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve çözümlenmesi için gerekli şartların düzenlenmesi ile ilgilidir. Gerekli şartların düzenlenmesinde tarama ve deneme olmak üzere iki temel yaklaşım vardır. Araştırmacı belirlediği hedefler çerçevesinde bu yaklaşımlardan birisini veya her ikisini kullanır.⁴

Akademik dini bilginin üretimi ve tüketimiyle ilgili tarihi sürecin ele alındığı bölümler zorunlu olarak teorik çerçevede ele alınmış ve bu bölümler dokümantasyon tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Ancak, günümüzde elde edilen akademik dini bilginin değerinin ele alındığı bölümde ise anket tekniği ile elde edilen veriler, yorumlanmıştır. Bu aşamada örneklem seçilen grubun kişisel, kültürel, sosyo- ekonomik özellikleri ile dini bilgi edinme kaynakları arasındaki ilişki çağdaş sosyoloji teorilerinden 'yapısalcı fonksiyonalizm'in etkisi altında incelenmeye çalışılmıştır.

Fonksiyonalizm'e göre, toplum yaşayan bir organizmadır ve bu organizmayı oluşturan tüm parçalar onun hayatiyetine katkıda bulunan bir işlev üstlenmektedir. Toplumu meydana getiren yapıların fonksiyonunu gerine getirmesi hem kendi varlığını sürdürmeyi, hem de toplumsal yapının devamının sürdürmesine katkı sağlar. Mannheim'a göre bilgiyi oluşturan sosyal şartlardır. Bilginin toplumsal boyutunu yakalayabildiğimiz oranda onun, düşünürlerinin ilhamlarından ibaret olmadığını anlarız. Esasen bilim

³ Orhan Türkdoğan, **Bilimsel Araştırma Metodolojisi**, Timaş Yay., İstanbul 2000, s.190.

⁴ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yay., Ankara 2000, s. 76.

adamlarının en derin sezilerinin arka planında bile kolektif tecrübeler yatar. Sonuç olarak düşünce şekilleriyle, toplum şekilleri arasında kaçınılmaz bir ilişki vardır. Farklı toplumlar farklı düşünceleri, farklı düşünceler de farklı toplumları belirler.⁵

Bu bağlamda, toplumsal yapının önemli öğelerinde biri olan dinin de bu yapıda meydana gelen değişimlerden etkilenmemesi düşünülemez. Dini yaşayışın şiddet ve yoğunluğu bir ortamdan diğer bir ortama, bölgeden bölgeye, köyden kente, eğitim ve kültürün tipi ve düzeyi, mesleki ve sosyo-ekonomik statüye, servete, yaşa, cinsiyet ve benzeri gibi faktörlere göre değişikliğe uğramaktadır.⁶

5. 2. Evren ve Örneklem

Araştırma Alanı; İstanbul Kent Merkezi

İlçeler	Nüfus	Anket
Beyoğlu	248.084	
Bakırköy	219.145	
Kadıköy	532.835	
Beşiktaş	184.390	
1.Toplam:	1184454	131
Bayrampaşa	269.481	
Gaziosmanpaşa	474.259	
Zeytinburnu	292.430	
Bağcılar	738.809	
2.Toplam:	1774979	193
Eyüp	338.329	
Fatih	431.147	
Üsküdar	526.947	
Sultanbeyli	291.063	
3.Toplam	1587486	176
Genel Toplam	4.546919	500

⁵ İbrahim Armağan, **Bilgi ve Toplum**, Ortaçağ Yay. İstanbul 1974. s. 119.

⁶ Yayha Mustafa Keskin, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği**, İlahiyat Yay., Ankara 2004. s 57.

Araştırmanın evrenini İstanbul ili kent merkezinde yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Amacımız Türk halkının akademik dini bilgiyi ne kadar bildiği ve talep ettiğini ortaya koymak olduğundan, Türk nüfusunun %20'sinin yaşadığı ve her bölgeden göç alan İstanbul ili tercih edilmiştir.

Araştırma örnekleminde “iradi” olarak seçilen ilçelerde “basit tesadüfi örnekleme” yöntemi uygulanmıştır. Araştırmamız belli bir kesimin dini bilgi tercihlerini değil, genel olarak Türk halkının dini bilgi tercihlerini konu edindiğinden olabildiğince farklı halk kesimlerine ulaşmaya çalışılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırlamış olduğu 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) nüfus sayımı sonuçlarına göre İstanbul'un toplam nüfusu 13.255.685 kişidir. Toplam nüfus içerisinde 13.120.596 (% 98,98) kent nüfusu, 135.089 da (% 1,02) kırsal nüfusedir.

Araştırma alanına giren katılımcıların toplamı 500 kişidir. Ana kitleyi ise İstanbul ilinin üç gruba ayrılmış toplam on iki ilçesi oluşturmaktadır.

5. 3. Verilerin toplanması

Teorik çerçeve oluşturulduktan sonra bu doğrultuda hazırlanan anket oluşturulmuştur. Anket uygulamasına geçmeden önce, bir grup katılımcıya pilot çalışma uygulanmıştır. Gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda bazı ifadeler değiştirilmiş, sadeleştirilme yoluna gidilmiştir. Bu aşamalardan sonra anket metni çoğaltılıp tarafımızdan, Hüseyin TURAN Hocamın da yardımıyla, İstanbul'un iradi olarak belirlenen, Bakırköy, Kadıköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Eyüp, Fatih, Üsküdar, Bağcılar, Sultanbeyli, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Zeytinburnu ilçelerinde, farklı kesimlere uygulanmıştır.

5. 4. Verilerin analizi

Yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler ham bilgiler olup çoğu zaman bu haliyle fazla bir şey ifade etmemektedir. Bu sebeple bilgilerin toplanması kadar, bu bilgilerin belirli metot ve teknikler kullanılarak anlamlı hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırma verilerinin değerlendirilmesinde çeşitli istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. Bunlar: Varyans analizi (ANOVA), crosstabs, ki-kare, frekans testleridir. Tüm istatistiksel işlemler SPSS 16.00 ile yapılmıştır.

5.5. Ölçek Geçerlilik ve Güvenirliği İle İlgili Veriler

Ölçek Maddelerinin Çözümlemesi

Alt boyutlar	Maddeler	Faktör
Aydın din adamı algısı alt boyutu Öz değeri/ Var. % 1.3/ 7.9	6) İlahiyat hocaları halkın anlayacağı seviyenin çok üzerinde bir “dil” kullanmaktadır.	,573
	10) İlahiyat hocalarının akademik çalışmaları, yeterli ve tarafsızdır.	,420
	9) İlahiyatçılar arasında fikir birliği olmaması “dini bilgiye” güvensizlik oluşturmaktadır.	,529
Medya Programları alt boyutu Öz değeri/ Var. % 1.4/ 8.6	5) Aydın Din Âlimlerinin söyledikleriyle tutum ve davranışlarının uyumu çok önemlidir	,375
	7) Reyting kaygısıyla yapılan programlara katılan bazı İlahiyatçıların durumu akademik dini bilginin yaygınlaşmasını olumsuz etkilemektedir?	,657
	8) İlahiyat hocalarının dini konuları halkın önünde tartışmaları onların saygınlıklarına zarar vermektedir.	,592
	11) Türkiye’de bazı akademisyen din adamlarının halkın inanışlarını küçümsemesi toplumda tepkiye neden olmaktadır.	,671
Din devlet ilişkisi alt boyutu Öz değeri/ Var. % 1.2/ 7.4	1)Türk Halkı’nın İlahiyat Fakültelerine bakışında resmi ideolojinin tutumu etkilidir.	,671
	2) Cumhuriyet dönemindeki laiklik uygulamaları, halk ile aydın din adamı ilişkisini etkilemektedir.	,572
	3) İlahiyat Fakülteleri siyasi iktidara göre tutum sergilemektedir.	,314
	13) İlahiyat Fakülteleri devletin faaliyetlerinin kolay benimsenmesinde kullanılmaktadır.	,756

Cemaat-tarikat algısı alt boyutu	4) Türk Halkı'nın aydın din adamlarını değerlendirmesinde dini cemaat ve tarikatların tutumu etkilidir.	,589
Öz değeri/ Var. % 3.4/ 40.7	15) Cemaat ve tarikat önderlerinin halk etkisinde karizma ve vaatler etkili olmaktadır.	,593
	16) Din adamının güvenilirliğinde kılık kıyafet çok önemli etkindir.	,269
	17) Tarikat ve cemaat liderleriyle müritleri arasında çıkar ilişkisi vardır.	,527

Ölçeğin Chronbach's alpha iç tutarlılık katsayıları

Alt boyutlar	Madde sayısı	Alt ve üst değerler	Chonbach's Alpha
Cemaat- tarikat algısı alt boyutu	5	5 - 25	,620
Medya programları alt boyutu	5	5 - 25	,583
Aydın din adamı algısı alt boyutu	4	4 - 20	,483
Din devlet ilişkisi alt boyutu	3	3 - 15	,432
Ölçek Toplam	17	17 - 85	,747

BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1. DİN

Başlangıcı insanlık tarihi kadar eskilere uzanan din, tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli kurumlardan biri olmuştur. Öyle ki, tarihi süreç içerisinde her hangi bir dine mensup olmayan insanlara rastlanmakla birlikte, dini olmayan bir toplum görülmemiştir. Nitekim günümüzün en önemli dinler tarihçilerinden kabul edilen, Mircea Eliade de ilk insanın “dindar adam” olduğunu ve anlamlı dünyanın ancak kutsalın keşfi ile mümkün olabileceğini ileri sürmüştür.⁷ Din, kognitif dünyaya değerler ve simgeler kümesiyle hem toplumun bütünleştiricisi olarak fonksiyon görür hem de kültürel muhtevanın odak noktasını teşkil eder. Bireyin kurduğu bu kognitif dünya, onun toplumsal dünya ile etkileşiminin bir sonucudur.⁸

Din, insanın tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkilerini, fert ve toplum hayatını etkileyen ve belirleyen temel kurumlardan biridir. İnsan ve toplum hayatında son derece önemli ve etkili bir kurum olması hasebiyle din, her devirde düşünürlerin, sosyal bilimcilerin ilgi odağı olmuştur. Nitekim Durkheim’e göre din, bütün insan toplumlarında karşılaştığımız evrensel sosyal bir fenomendir. Dolayısıyla sosyolojinin ilgi alanında dinin olması yalnız hakkı değil, aynı zamanda görevidir⁹ Aynı zamanda insanları ve toplumları doğru anlamının temel anahtarlarından birisi, dindir. Dinin doğru anlaşılmasının toplumunda doğru anlaşılmasına bir katkısı olacağı

⁷ Keskin, age., s.37.

⁸ Niyazi Akyüz, **İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı**, Gündüz Yay., Ankara 2007, s. 18.

⁹ M. Emin Köktaş, **Türkiye’de Dini Hayat**, İşaret Yay., İstanbul 1993, s.11.

muhakkaktır. Çünkü din gerçek anlamını toplumla bize göstermektedir. Bu açıdan öncelikle dinin ne anlama geldiği ifade edilmelidir.

Din, farklı dinî ve kültürel formlarda farklı anlaşılmış ve tarif edilmiştir. Nitekim sosyal bilimcilerinde üzerinde hemfikir oldukları bir din tarifi ortaya çıkmamıştır. Sosyolojisi açısından din kavramının tarifi özellikle bu ilmin ortaya çıkışıyla birlikte kendi bakış açısıyla farklı bir anlam kazanmıştır. Aslında sosyolojide din, kendisi olmak bakımından değil de, incelenen toplumsal boyutta ele alınan bir olgu olarak araştırılmıştır. Bu bakımdan din bilimsel araştırma konusu olan sosyal bir gerçeklik olarak ele alınmış ve dinin objektif toplumsal bir olgu olması göz önünde bulundurulmuştur. Sonuçta din sosyal bir fenomen olduğu sürece incelenmiştir. Din sosyale tabi bir tezahürdür veya en azından sosyal bir öneme sahiptir şeklinde anlaşıldığı gibi sosyal hayatın içerisinde din ve diğer sosyal olguların birbirinden etkilenme düzeyleri veya dinin bağımlı-bağımsız değişken olarak değerlendirilmesi ise farklılıklar arz etmiştir. Nitekim din gerek ilk ortaya çıktığı dönemde gerekse daha sonraki tarihsel süreçte bir yandan mevcut sosyo-kültürel yapıdan etkilenirken, bir yandan da bizzat bu yapıyı etkileyerek şekillenmekte; böylece aynı dinsel inanış ve algılamalar farklı sosyo -kültürel ve coğrafi alanlarda farklı anlamlara bürünebilmektedir.¹⁰

21. Yüzyılda İslamiyet'in yükselişi, Türk sosyolojisinin önemli dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. İngiliz düşünürü John Keane'in yerinde teşhisiyle, ülkemizde laikliğin İslamiyet karşıtı olarak kullanılması sonucu kültürel İslam belki yarın yüzyıla yakın işlenmemiş; bu yüzden de felsefe, teoloji ve sosyoloji alanında Türk toplumunun ihtiyaçları din dışı kalmıştır. Oysa bir sosyal müessese olarak din, hiçbir uygar toplumun yaşantısından silinemez. Modern din sosyolojisi, dini norm ve değerleri dışlayan, klan'dan günümüze kadar hiçbir toplum tipi gösterememiştir. Post-Marksist düşünce bile dini kurumlara yönelik eğilimlere kapıları açmış, hatta... Gorbaçov, Marx'ın kapitalizm için reva gördüğü ifadeyi kullanırsak,

¹⁰ Phil Zuckerman, **Din Sosyolojisine Giriş**, (Çev. İhsan Çapcıoğlu/ Halil Aydınalp) Birleşik Yayınevi, Ankara 2006, s.68.

“komünizmi tarihin çöplüğüne attıktan “ sonra, Roma’ya gitmiş ve Papa’nın elini öpmüştür.¹¹

Din kurumu, bu gün ülkemizde de tarihsel rolünü oynamak durumundadır. İktisadi sistemimiz, modernleşme karşısındaki tutumumuz, demokrasi modelinin restorasyonu ve hepsinin üstünde toplumsal ahlak ve değerler sistemimizin yeniden imarında “İslam”a ihtiyacımız var.¹²

2. BİLGİ

İnsanlar ve toplumlar hemen hayatın her basamağında bilgiye ihtiyaç duymuşlardır. Bilgi insan ve toplumların, başta kendisi olmak üzere, çevresini bir algılayış yorumlayış biçimidir. Bilimler ise belli bilgi örgüleridir. Bilgi hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Bu önemine uygun olarak da insan onunla yüzyıllardan beri ilgilenmekte, herkes kendince “bilgi nedir” sorusuna cevap bulmaya çalışmaktadır.¹³

Bilgi, eski çağlardan beri felsefede ele alınmışsa da asıl önemi 18. Yüzyıl Aydınlanma çağında bulmuştur. İlk sistematik eseri de “İnsan Müdrikesi Hakkında Deneme” adlı eseriyle J. Locke vermiştir. Daha sonra I. Kant, ünlü Kritiklerini yayınlamış, nihayet Nicola Hartmann 1921’de Bilgi Metafiziğinin Temelleri ile teoriye yeni bir şekil kazandırmıştır. Burada bilgi, fenomenlere dayandırılarak varlıklar arasında gerçekçi bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.¹⁴

Çağdaş bilgi teorisine göre bilgi, suje ile obje aktlar aracılığıyla elde edilen zihinsel bir olgudur. Bilginin belli başlı üç ögesi vardır; suje, obje, aktlar. Suje, genel olarak bilendir, yani insandır. Obje bilinen her türlü varlıktır. Aktlar ise bilenle bilinen arasında kurulan bağıdır. İki kutuplu olgunun bir ucunu meydana getiren suje, birçok özellik, fonksiyon ve eylemleriyle insandır. Obje bilinmesi gereken her şey, bazen insanın kendisidir. Ancak suje objeyi kavramak için bir çabanın içindedir. Bu sebeple

¹¹ Orhan Türkdoğan, **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, Timaş Yay., İstanbul 1996, s. 69.

¹² Türkdoğan, **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, s. 7.

¹³ Peter L. Berger & Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası**, Paradigma Yay. (Vefa Saygın Ögüt) İstanbul 2008, s 10.

¹⁴ Mustafa Aydın, **Bilgi Sosyolojisi**, Açılım Yay., İstanbul 2004, s.20.

aktları yönetmektedir, buna karşılık obje bilinme konusunda kaygısızdır. Suje tanıyabilmek için obje üzerinde bazı operasyonlara girişiyor ise de ontolojik yönden birbirlerine bağlı değildir. Yani ne suje objeyi meydana getirir ne de obje sujenin bir ürünüdür. Aradaki ilişki ontolojik değil bilgiseldir.¹⁵

Aktlar genel olarak doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılırlar. Dolaylı (duygusal) aktlar suje ile obje arasında doğrudan bağ kurmayan aktlardır. Diğer bir deyişle herkes için aynı bilgiyi vermeyen aktlardır. Bilgi aktları denen ikinciler ise her zaman herkese benzer bilgiler sağlayan aktlardır. Bilgi aktlarının en önemlileri algı, düşünme, anlama ve açıklamadır.¹⁶

Bunun yanında aktlar içinde ele alınan ama indirgemeci bir tavırla hakkı verilmeyen aktlar vardır. Örneğin 'vahiy' bu türden bir aktır. Buradaki eksiklik bilginin çoğu kere objeden nominal bir yolla elde edilebileceğine ilişkin bir paradigmanın etkisidir. Sezgi ve vahiy verisinin nominal olarak hiçbir nesneye indirgenemez olması ve bir nesneye denk düşmeyişi bu bilgilerin gereksizliği anlamına gelmez.¹⁷

Bilgi doğası itibariyle değişmezlikleri ifade eden kavramlarla art arda gelişleri anlatan fenomenlerin yasaları arasında aklın kurduğu bir ilinti ve buradan hareketle gelecek fenomenleri kestirebilme işidir.¹⁸

3. BİLGİ TEORİLERİ

Bilgi konusunda ortaya çıkan sorunların önemli bir kısmı suje- obje bağından ortaya çıkmış sorunlardır. Tarih boyunca birine önem verip diğerini ona indirgeme halinden bir yığın teori ortaya çıkmıştır. Bu teoriler iki grupta toplanabilirler. 1. Suje veya objeyi ön plana alan teoriler; materyalizm, idealizmdir. 2. Aktlarla ilgili herhangi bir öğeyi ön plana alan teoriler; amprizm, rasyonalizm, sezgicilik, pozitivizmdir.¹⁹

¹⁵ Aydın, age., s.21.

¹⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, **Felsefeye Giriş**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992, s.53.

¹⁷ Aydın, age s. 21.

¹⁸ Aydın, age, s.19.

¹⁹ Armağan, age., s. 120

3.1. Materyalizm

Bilgi teorisi bakımından materyalizm, objeyi ön plana alan ve sukeyi onun ürünü sayan teoriler demektir. Materyalizme göre “kendi başına var olan” yalnızca objedir, suje onun bir uzantısıdır. Çünkü düşünce beynin, beyin ise maddenin bir türevidir. Böylece suje bir obje türüdür. Teori objeden sukeyi üretebilmek için değişik yollar ileri sürer.

Materyalizm ontolojik yönden idealizmin karşıtıdır. Zamanla alanını çok genişleterek maddeci eğilimlerin genel adı haline gelmiş ve tarih boyunca idealizmle çelişmiştir. İlk çağlarda atomcu Demokritos, 17. Yüzyılda T. Hobbs, 18. Yüzyılda Feuerbach, 19. Yüzyılda Spencer, 20 yüzyılda Lenin materyalizmin ünlü temsilcileridir.²⁰

3.2. İdealizm

İdealizm, sukeyi öne alan ve dolayısıyla abkeyi bağımsız olarak görmeyen teorilerin genel adıdır. Ontolojik yönden materyalizme tam bir karşıtlık gösterir. Bu teoriye göre “kendi başına” var olan düşüncedir. Madde onun icat ettiğı bir şeydir. İdealizme göre önemli olan fikirdir. İnşa ettiğimiz her şey ona bağılıdır. İdealizm de materyalizmin obje ispatı gibi her şeyin sujeden türediğini gösterebilmek için pek çok yola başvurmuştur. Platon, Dekart, Kant, Hegel, idealizmin öne çıkan temsilcileridir.²¹

3.3. Ampirizm veya Sensüalizm

Bütün insan bilgisinin algı aktıyla elde edildiğini ileri süren teoriye genelde sensüalizm adı verilir. Ampirizm, problemi deneycilik olarak ortaya koyan sensüalizmin bir başka ifadesidir. Sensüalizme göre tüm insan bilgisi aposteriorik bir bilgidir, yani dışarıdan aldığımız algılardan oluşur.

Ampirizm, tüm bilgilerimizin yaşantıdan doğduğunu yani aposteriorik olduğunu ileri sürmekle, bilgilerimizin aprioriye indirgenebileceğini iddia eden rasyonalizmin tam karşısında yer alır. Ampirizm, bilginin yegane kaynağı olarak kabul ettiğı dış dünyanın değişikliklerine bakarak mutlak gerçeğin bulunmayacağı, elde edilen bilgilerinde kalıcı olmayacağı sonucuna

²⁰ Aydın, age., s.22

²¹ Aydın, age., s.23

varmış, buradan da ikinci türden akımlar doğmuştur.²² Herakletios, Ochamlı William, Locke, A. Comte, J. Dewey bu akımın en ünlü temsilcileridir.²³

3.4.Rasyonalizm

Rasyonalizm, akıl üzerine kurulmuş ve ona öncelik veren teorilerin genel adıdır. Diğer bir ifadeyle düşünme aktına öncelik tanıyan teoridir. Rasyonalizm, bilgi teorisinde ampirizme bir karşılıktır. Ona göre bilgilerimizin yaşantımıza bağlı olarak dış dünya ile önemli bağlantısı bulunsa bile, bu algılar aklın bir katkısı olmaksızın soylu bir bilgi haline gelemmez. Yani ampirizmin iddia ettiği gibi nesnelerin tekrarı veya alışkanlıklar hiçbir zaman bilgi demek değildir. Sonuç olarak bilgilerimiz aprioriktir, deney öncesi kalıplara dayanır. Sokrates, Platon, Aristoteles, Aquino'lu Thomas, Descartes, Kant, Weber, rasyonalizmin en önemli temsilcileridir.²⁴

3.5.Pozitivizm

Pozitivizm, açıklama aktını ön plana çıkaran teorinin adıdır. Pozitivizme göre güvenilecek yegane bilgi açıklamalı bir bilgidir. Ancak bu söz konusu açıklamanın kendine has bir yığın problemi vardır. Öyle ki pozitivizm bir noktada karşımıza ideoloji olarak çıkmaktadır. Pozitivist düşüncenin 18. Yüzyılda D. Diderot ile başlayıp 19. Yüzyılda A. Comte ile zirveye ulaştığı kabul edilir.²⁵

Pozitivizm, açıklama tutkusunu o kadar ileri götürmüştür ki bu tutum onu açıklanamayan olgu ve olayların inkârı noktasına götürmüştür.

2.6.Sezgicilik

Sezgi, günlük hayat, bilim, felsefe ve dinde az çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Günümüz bilgi teorisinde bir düşünme türü olarak geçer. Bazı sosyologlara göre ise o, insanlığın ilkel dönemlerine ait bir düşünme türüdür. Din alanında ise o, estetiğe dayalı olarak Tanrı'ya, en azından ilahi bilgiye

²² Mengüşoğlu., age., s.75-76

²³ Aydın, age., s.22

²⁴ Aydın, age., s.23

²⁵ Aydın, age., s.25

ulaşma yolu olarak görölmüştür. Sezgi bir ilkel düşünme biçimi olmanın ötesinde pek çok düşünürü bir aktüel sorun olarak ilgilendirmiştir. Platon, Yeni Platoncu Felsefe ve Suhreverdi gibi İşlam düşünürleri, çağımızda Bergson ve Sorokin akımın temsilcileridir.²⁶

4.BİLGİ ÇEşİTLERİ

4.1.Teknik Bilgi

Teknik bilginin genel olarak toplumların doğaya egemen olma arzusundan doğduğu kabul edilir. Esasen teknik kısaca nesneyi, üzerinde yapılabilecek bazı işlemlerle daha bir daha bir kullanılabilir olmayı ifade etmektedir. Hedefinde de gizil olarak mal ve hizmet tasarrufu bulunmaktadır. Scheler'e göre teknik bilgi bir egemen olma ilgisi türüdür. Hatta bu egemenlik biçimi çok tartışılmış, onun varlığı bile çok farklı biçimlerde yorumlanmıştır.²⁷

Pozitivistlerin iddia ettiği gibi teknik bilgi tarih boyunca tüm toplumlarda bilimin uygulanışından doğmuş değildir. Arada tek yönlü ve mutlak bir bağ yoktur. Geçmişte tecrübe yönünden güçlü toplumlar vardır ki teknikleri zayıftır. Buna karşılık eski Mısır gibi bilimi ileri olmadığı halde fevkalade bir teknik geliştirebilmiş toplumlar vardır. O halde teknik her zaman bilimin bir sonucu değildir. Yani bilim teknik ilişkisi hem mutlak değildir hem de iki yönlü olabilir. Tekniğin bilimsel gelişmeye hizmet ettiği durumlar az değildir.

Teknik bilgi, önemli bilgi türlerinden biridir. Onu bir yöntem, bir uygulama biçimi olarak düşündüğümüzde hayat bilgisinden sonra en genel bilgi türü sayabiliriz.

Üzerinde durulması gereken önemli konulardan biride teknik bilginin teknolojik bilgiden farkıdır. Teknik bilgi toplumlarda yaygın bir bilgi çeşididir. Ateş yakma tekniğinde olduğu gibi yaptıkları her işin bir yöntemini oluşturur, elindeki malzemenin ya da araç- gereçlerin kullanımını gösterir. Teknoloji ise özel teknik bilgi biçimidir ve birbiriyle ilgili bir teknik bilgiler

²⁶ Aydın, age.,, s.24

²⁷ Eyüp Kemerlioğlu, **Bilgi Sosyolojisi**, Saray Kitapevi, İzmir 1996, s.75

yumağıdır. Teknik bilgi insanla yaşittir, buna karşılık teknoloji 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa’da ortaya çıkmış yeni bir olgudur.²⁸

Teknik bilgi de toplumsal niteliği olan bir bilgisidir. Başından beri her toplumun kendine has bir teknik bilgisi varolagelmıştır. Bu anlamda teknik bilgi, bazı toplumlara has bir nimet değildir. Yine bu gerçeğe dayalı teknik bilgi “mutlak” ve “evrensel” de değildir, onun bir toplumsal boyutu vardır; çünkü arkasından belli toplumsal form ve normlar taşımaktadır. Bunun en kesin örneği Batı teknolojisinin girdiği her topluma liberalist- kapitalist bir hayat anlayışının da girişidir. Çünkü objektif gerçekler sanılan Batı teknolojisi öncelikle Batı Avrupa toplumlarının bilgi gelişmesinin bir sonucudur.²⁹

4.2.Dini Bilgi

Dini bilgi, insanlık tarihinin en eski ve en yaygın bilgi türlerinden birisidir. Sosyolojinin ve dinler tarihinin bulgularına göre insan, kendini ve çevresini yorumlama noktasında ilk defa dine başvurmuştur. Daha sonra felsefe yeni bir disiplin olarak ortaya çıktığı zaman insan ve kozmik dünya hakkında hazır bir bilgi ile karşı karşıya olduğunun farkına varmakla gecikmemiştir.³⁰

Dini bilgiye yaygın olan ve hemen her insana hitap eden bir bilgi türüdür. Değişmediği kabul edilen belli temel ilke ve kavramlara dayanır. Buna dayalı olarak, kabul ettiği perspektif açısından her soruya cevap verebilen bir bilgi çeşitidir.³¹

Dini bilginin, amaçlı olmanın yanında bir diğer önemli özelliği “anlam verme”dir. Dini bilgiye göre bir taşın, olumsuz gibi görülen bir olayın bile bir anlamı vardır. Bu anlam varlığa ek olarak katılmıştır. Bu açıdan her olay görüldüğü sonuçtan ibaret değildir. Çekilen acıların bile yüce bir anlamı olabilir. Bu anlam dinin dünyayı aşkın bir varlık açısından ikiye bölme niteliğine dayanır. Böylece hayat kuru, anlamsız olmaktan çıkar, yaşanılır bir esnekliğe kavuşur; umut sevgi ve heyecan gelir.

²⁸ Kemerlioğlu, age., s.76

²⁹ Aydın, age., s.75

³⁰ Kemerlioğlu, age., s.77

³¹ Mengüşoğlu, age., s.99

Dini bilgi, amaçlılıkla hayat bilgisinden, anlam verme ile kendine en yakın görünen bilim ve felsefeden ayrılır. Çünkü bilim ve felsefe anlam vermez “açıklama” yapar. Din ise açıklamaz, anlam verir. Dini bilgi gerçekten imkânları geniş bir bilgidir. İnsanlar için yüzyıllar boyu büyük bir önem arz etmiştir. Çağımızda bile özel olarak dini bir davranış içinde olmayan ve hatta kendini profan bir dünyanın insanı sayan kişilerin düşüncelerinin önemli bir bölümü din formatlıdır. Bu açıdan ateizm bile bir inanç, bir negatif dindir.³²

4.3.Politik veya İdeolojik Bilgi

Toplumda belli bir yaygınlığa sahip bilgi türlerinden birisi de politik bilgidir. Politik bilgi, kısaca politikanın projeksiyonunda oluşmuş bilgidir. Klasikleşmiş bir tanıma göre ise politika, büyük veya küçük bir sosyal varlığı bulunduğu bir noktadan daha iyi, ileri ve daha yüksek olduğuna inanılan bir noktaya götürme bilgi ve işlemidir. Bu haliyle de politika hem bir “bilim”, hem de bir “sanat”tır.³³

Politik bilgi ve onun bir muhteva biçimi olan ideoloji toplumda yalnızca bir kesimin malı değildir. Toplumun gidişine dair herkesin bir bilgisi vardır ve bu bilgi diğer bilgilerden farklı türden perspektife sahiptir. Bir toplum katının değil, topyekun toplumun temelde birleştiği, detaylara gittikçe ayrıldığı, bazılarını gerçekçi bulduğu ama bir kısmının ütopya saydığı politik bir bilgisi vardır.

Bir kısmı neredeyse toplumun bütününün paylaştığı görüşlerdir. Ancak bazı politik bilgiler vardır ki bunlar yalnızca toplumun bir kesimine aittir. Diğer kesim buna katılmadığı gibi karşı da olabilir. Ama sonuç itibarıyla bu bilgi formatı bir biçimde herkesi ilgilendirir.³⁴

4.4.Bilimsel Bilgi

Genel olarak hayat bilgisini temellendirmeye yönelik, kendine has bir yöntemi olan ve yöntemle nesnel dünyayı açıklamaya çalışan bir bilgi türüdür. Tanımdan da anlaşılacağı üzere başta hayat bilgisi olmak üzere diğer

³² Aydın, age., s.77

³³ Aydın, age., s.80

³⁴ Aydın, age., s.81

bilgi türlerinden kendine has bir “yöntem” ile ayrılır. Bu yöntem kısaca açıklamaya yöneliktir ve genelde nesnel dünyayla ilgilidir. Kısaca açıklama onun diğer bilgi türlerinden ayıran en önemli bakış açısıdır.³⁵

Bilimsel bilginin alanı da yüzey olarak bütün bir hayat bilgisi alanını içine alır. Ancak yine de nesnel açıklama boyutu, anlam verme boyutuna göre daha dar ve daha sınırlıdır. Çünkü yalnızca etik, sanat, politika gibi sahaların objeleri değil, fiziki varlığın kaynak ve genetik problemleri, nihai sebep ve sonuçları da bilimsel bir yolla açıklanamazlar. Buralarda bilimsel bilginin zorlanması, onun bilimsel olmaktan çıkarır; kurgulara, içkin bir metafiziğe götürür.³⁶

Bilimsel bilgiye, nesnel dünyayı kavrayış biçimi olarak, tarih boyunca hemen bütün toplumlarda rastlanır. Bu haliyle o, bazı toplumların imtiyazı değildir; az veya çok her toplumun bir bilimi olmuştur. Buna göre bilimsel bilgi belli süreçlerin sonunda ortaya çıkmış değildir. Mitosların yaygın olduğu, pek çok işin büyü ile çözüldüğü ortamlarda bile, o toplumların deneysel bulgularına dayanan bir bilimi vardı.

Günümüzde bilimsel bilginin değişik türleri vardır. Hepsi de açıklamaya yönelik bu yaklaşımların en tipikleri, fenomenoloji, hermenötik ve pozitif yaklaşımlardır. Fenomenoloji, nesnelerin görünen kısımlarının tasviriyle yetinilmesini tavsiye etmektedir. Bunun karşı kutbunda yer alan hermenötik ise soylu bir bilginin, fenomenlerin arkasındaki özlerden, birleştirici bir yorumdan hareketle bulunabileceğini söylemektedir. İkisi arasında bir yol izleyen pozitivizm ise bir varsayım doğrultusunda deney verileri ile bizde mevcut bulunan kavramlar arasında kurulacak bir bilgiden doğan bilginin bilimsel olabileceğini söyler. Genelde bilimsel bilgi türü olarak pozitivist yaklaşım benimsenmiştir. Buna göre bir olayda kavramlara deney verileri eşlik ettiği sürece bilimsel bilgi elde etme imkânımız vardır. Yoksa kurgulara ve değer dünyasına girilmiş olur.³⁷

³⁵ Aydın, age., s.84

³⁶ Aydın, age., s.84

³⁷ Aydın, age., s.85

5. AYDIN SOSYOLOJİSİ ÖNCÜLERİNİN BİLGİ GÖRÜŞLERİ

5. 1. İbni Haldun

İbni Haldun, bilginin oluşumunu sağlayan yeteneklerin, araç ve gereçlerin etkin bir biçimde ortaya çıkmasının toplumsal koşullara bağlı olduğunu vurgular. Ona göre, kavrayış gücünün, aklın, zekânın ve bilim melekесinin gelişmesinde umranın ve toplumun büyük payı vardır.

İbni Haldun'a göre, toplumun gelişmişlik düzeyi arttıkça, ondaki bilgiler ve bilimsel çalışmalar da gelişip yükselir. Bunlara bağlı olarak, söz konusu toplumlarda bulunan kişilerin kavrama gücü, akli ve zekâsı da gelişir. Bu görüşünü olgularla desteklemek için, İbni Haldun kendi döneminden örnekler verir. Ona göre, kendi yaşadığı dönemde Kuzey Batı Afrika'da bilimler gerilemiştir. Buralarda akli ilimlerin iz ve belgeleri bile kalmamıştır. Bu ülkelerin doğusundaki ülkelerde ise durum tersinedir.³⁸

İbni Haldun, bilgilerin ve onları kurup geliştiren insan yeteneklerin (algı, akıl, zekâ) toplumsal hayatın somut yönlerinin gelişimiyle geliştikleri yolundaki görüşünü, toplumsal evrimin iki aşamasını gösteren iki umran aşamasındaki toplumlardan verdikleri örneklerle de pekiştirir. Buna göre, umranın ilk aşamasını oluşturan bedevi umran döneminde bulunan toplumlarda bilim ve sanat, bu umran döneminde bulunan ileri aşaması olan hazari umran aşamasındaki toplumlarda görüldüğünden geridir.

İbni Haldun'a göre, bilimler ve öteki türden bilgilerin oluşumu ve gelişimi ile tüm olarak toplumun, onun içinde bayındırlığın, ekonomi ve endüstrinin, hüner ve sanatların, toplumsal kurumların ve örgütleniş biçimlerinin arasında sıkı ve içten bir ilişki vardır. Bilgiler toplumsal yaşamın somut gelişimlerini izleyerek ilerler, ondaki gerilemelere bağlı olarak da geriler. Temel gereksinimlerini gideren insanlar, artan zamanlarını ve enerjilerini sanat ve bilimin gelişimini sağlayacak etkinliklere ayırırlar. Gelişmenin en ileri düzeyini oluşturan şehirdeki medeni hayatın gelişmesi insanı fikri ve akli bilgilerle meşgul olmaya sevk eder.³⁹ Bilgilerdeki gelişmeler, toplumsal hayatın yerleşmişliği, eskiliği ve yüksekliği ile de ilişkilidir. Uzun süreli, köklü ve yerleşmiş uygarlık çevrelerinde sanat, felsefe

³⁸ Kemerlioğlu, age., s.36.

³⁹ Kemerlioğlu, age., s.39.

ve bilimler daha çok gelişip yayılırlar. Bu alanlardaki gelişmeler onlara toplumda verilen değer ve devletin desteği arttıkça çoğalıp yükselir.⁴⁰

5. 2. Robert Merton

Geleneksel ve akademik açıdan, onyedinci yüzyıldaki bilimsel devrimden bu yana bilimsel bilgi bizzat dünya üzerine bir bilgiydi. Tanım gereği, bilimsel bilginin, akademik bir disiplin olmanın ötesinde, bir derinlik ve güvenilirliğe sahip olduğu düşünülüyordu. Bilimsel yöntemin, olguları ortaya çıkarma ve değerleri ölçme yeteneğinde olduğu ve onlardan üretilen teoriler ve yasaların da doğa dünyasını açıklamakla kalmayıp, onun hakkında öngörülerde bulunacak güce sahip olduğunu kanıtlandı. Doğa bilimcileri, otoriteleri ve tarafsızlıkları sorgulanamayan akademik ve toplumsal bir seçkinler grubu oluştururlar. Robert Merton, bu modern 'büyücüleri'n 'gizli krallığı'nı anlamaya, sosyolojik analizini yapmaya, hatta doğa bilimcilerinin bile gündelik yaşantılarımızda bizleri belirgin bir biçimde yönlendiren toplumsal güçlere kayıtsız kalmadıklarını göstermeye çalışmıştır. Merton'a göre hiçbir bilimsel topluluk, soyutlanmış olarak yaşamaz. Daha ziyade, bilimsel topluluk kendi varoluşu için toplumun diğer kesimlerinin maddi ve kültürel desteğine muhtaçtır.⁴¹

Merton, modern bilimin doğuşunu analizinde, Weber'in kültürel faktörlere vurgusunu Marx'ın ekonomiye ve askeri faktörlere vurgusuyla birleştirir. Bilim, modern kapitalist toplumun sınaî ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkmıştır. Böylece Merton bilim sosyolojisini yapısal- işlevselci bir analize tabi tutabilir, bilimin yüklendiği toplumsal uzlaşma tarafından desteklendiğinde nasıl geliştiğini aydınlatır. Bilim belli bir dönemde bizzat toplumsal uzlaşmaya karşı bir tehdit oluşturduğunda, bilimsel araştırmacılar, sözgelimi, nükleer güç veya yapay hayatın yaratılmasıyla, toplumu ve onun temel değerlerini büyük ölçüde tehdit ettiklerinde, bizzat bilim tehdit altında olacaktır.⁴² Aynı şekilde, geleneksel fikirler ve değerlere

⁴⁰ Kemerlioğlu, age., s.40.

⁴¹ Rob Stone, **Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar**, (Nihat Z. Erdoğan- Ülgen Oskay) Bağlam Yay. İstanbul 2008. s. 154.

⁴² Martin Slaterry, **Sosyolojide Temel Fikirler**, (Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz), Sentez Yay., İstanbul 2010, s.163.

septik eleştiriler bilimsel yöntemin kalbini oluştururken, otoritenin bu şekilde sorgulanması ya bilim toplumunun bastırılmasına ya da sadece hükümetin ihtiyaç duyduğu ve desteklediği araştırmalar yaparak bir devlet organı tarafından kontrol altında tutulmasına yol açabilir.⁴³

5. 3. Karl Mannheim

Mannheim'a göre bilgiyi oluşturan, sosyal şartlardır. Bilginin toplumsal boyutunu yakalayabildiğimiz oranda onun, düşünürlerinin ilhamlarından ibaret olmadığını anlarız. Esasen bilim adamlarının en derin sezilerinin arka planında bile kolektif tecrübeler yatar. Sonuç olarak düşünce şekilleriyle, toplum şekilleri arasında kaçınılmaz bir ilişki vardır. Farklı toplumlar farklı düşünceleri, farklı düşünceler de farklı toplumları belirler.⁴⁴

Mannheim'ın, "ayırıcı perspektif" adını verdiği bazı farklılıklar bulunmaktadır. Toplumsal bilginin oluşum ve dönüşümünü açıklayan da bu farklılıklardır. Bunlar genelde toplum bazında yatay- dikey, örgütlü- örgütsüz, halk- aydın gibi bir kısmı ikili toplumsal mekanizmadır. Mannheim, bu mekanizmalardan "aydın" üzerinde çok durmuş, bunların özellikle ideoloji gibi bilgi örgüsü oluşturduklarını belirtmiştir. Marx'tan etkilenen düşünöre göre de yegâne bilgi ideolojik ve politik içeriklidir. Ancak Mannheim, Marx gibi tüm bilgileri ideolojiye indirgemez, yalnızca ona başat bilgi gözüyle bakar.⁴⁵

5. 4. George Gurvitch

Bilgiler sistemi, Gurvitch'e göre toplum açısından bilgilerin bir sistematiğini ifade eder. Düşünöre göre bir toplumdaki bütün bilgiler, bazı eksenler ve özellikler doğrultusunda bir sistem oluşturur ki buna "Bilgiler Sistemi" denir. Gurvitch'e göre bilgiler sistemi, "bilgi şekilleri" ve "bilgi türlerin"den oluşur. Bilgi türleri bilginin niteliğiyle; şekil ise niceliğiyle ilgilidir. Bir başka ifadeyle bir toplumdaki bilgi sistemi, kendine özgü perspektifleri olan bir seri bilgi türünden oluşur. Yine bilgi sisteminde

⁴³ Sezgin Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, Yunus Emre Yay., Konya 1994 s. 480.

⁴⁴ Armağan, age, s. 119.

⁴⁵ Aydın, age, s.51.

niteliksel çizgide ortaya çıkan bilgi tarzları vardır ki bunlara bilgi şekilleri adı verilir. Buna karşılık simgesel ya da spekülâtif bilgiler ise tür değil, bir tarzdır.⁴⁶

5. 5. Pitirim Sorokin

Sorokin'e göre tüm toplumların hayatı ve buna bağlı bilgi sistemleri bir "devri hareketler teorisi"ne uygun biçimde olup bitmektedir. Şekil bakımından A. Comte'un 'üç hal kanunu'a benzeyen bu teoriye göre insanlık sırayla sezgisel, rasyonel ve sensual olmak üzere üç basamaklı bir hayat yaşar. Birincisi olan teolojik dönemde bilgi daha çok sezgiseldir. Din, sosyal hayatın en önemli dokusunu oluşturur. Ancak sezginin aşırılıkları akılcılığı gündeme getirir ve artık her şey akılla çözülme yoluna gidilir. Akılcılık önceki döneme bir karşıtlıktır ve bir hesaplaşma içindedir. Ama bir süre sonra o da sıkılaşmaya başlar, çünkü katı bir akılcılıkla çözülemeyecek pek çok şey vardır. Akılcılık çoğu kere bir kurgudur ve sadece aşkın konuları değil nesnel dünyayı bile yeterince anlama fırsatı vermektedir. Bunun arkasından sensüal denen üçüncü aşama gelir.

Artık insanlık yeni dini dönemin başlangıcındadır. Sorokin'e göre bu döngüsel hayat sonsuza kadar sürer. Kuramını pek çok tarihsel örnekle pekiştiren düşünür'e göre şimdi insanlık yeni bir dinselliğin eşiğindedir.⁴⁷

Sorokin'e göre her kültür sisteminin kendine has sembolleri yahut felsefi varsayımları vardır. Bunlar kendini din, bilim, edebiyat, müzik, ahlak, toplum, ekonomi, politika vb. tüm örgütlenme biçimlerinde gösterir. Bir kültür sisteminden bir başka kültür sistemine geçen olgular bir değişim geçirirler. Yani her sistem onu kendine göre yeniden şekillendirir. Yalnız ahlaki kurallar değil, teknik araçlar bile toplumlar için farklı anlamlar ifade eder.⁴⁸

⁴⁶ Aydın, age, s.54.

⁴⁷ Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 2**, s. 530.

⁴⁸ Aydın, age, s.52.

6. AYDIN

Genel anlamda aydın; yaşadığı dönemin koşullarını iyi analiz edebilen, belli sorumluluklar üstlenmiş (düşünen, üreten, ürettiğini paylaşan), toplumu ve çağı yakalamış hatta aşmış, toplumun değişimine ve ilerlemesine katkı sağlayan, bunu yaparken düşünsel olarak toplumun ilerisinde ama topluma yabancılaşmayan kişi olarak tanımlanabilir. Bir başka tanımla, “Aydın insan, bilimin yol göstericiliğini savunan, sorgulayan, insanların özgür ve bağımsız kimlik kazanma, konusunda yol gösterici, düşünce derinliği olan, tutarlı davranan, alçakgönüllü ve insanlara saygılı kişidir. Aydın insan, dogmalardan kurtulmuş, yeniliklere açık olan, bir sorunun nedenini araştıran, düşüncelerini özgürce savunan, baskıcı ve çıkarıcı idari sistemlere karşı uygarca ve cesurca karşı koyabilen, edindiği bilgiler ile doğru varsayımlar yapabilen, yeni bilgilerin ışığı altında elde ettiği kazanımları toplum yararına kullanabilen, başka insanların yanlışlarında hoşgörülü olabildir. Aydın, insanlara sevgiyle yaklaşan, insani ve ahlaki değerlerin var olduğu, düşünce özgürlüğü içinde, birbirine güvenilen bir ortamda yaşamının gerekliliğine inanan, kendisiyle barışık ve insan onurunun her şeyden üstün olduğunu bilen insandır.”⁴⁹

Her cemiyetin, kamu, özel ve hususi idare kademelerini dolduran kâtipler (kültür mirasını nesilden nesle aktaran veya zenginleştiren okur-yazarları veya sanatkârları) hükümdarlara kanun metinlerini ve mücadele sanatını sunan müşavirleri, tabiatın sırlarını çözen ve insanlara hastalıkları yenmeyi veya savaş meydanlarında galip gelmeyi öğreten âlimleri, tek kelimeyle uzmanları olmuştur. Bu zümrenin hiçbirisi çağdaş medeniyete has değildir. Ama medeniyetlerin öyle hususiyetleri var ki bunlar aydınların sayısına ve hayat şartlarına tesir eder.⁵⁰

Tarih boyunca hemen her toplumda, diğer tabakalaşma tarzlarının yanında bilgi, inanış ve yetenekçe genel halk katlarından ayrılmış bir zümre hep olmuştur. Günümüzde kısaca aydınlar denen bu zümreye değişik çağlarda ve toplumlarda farklı adlar verilmiştir. Pareto’nun ‘eliti’ ya da seçkinleri, Weber’in ‘karizmatik lideri’, Osmanlı’nın ‘havas ve uleması’,

⁴⁹ <http://turkoloji.cu.edu.tr>.

⁵⁰ Raymond Aron, **Aydınların Afyonu**, Tur Yay., İstanbul, 1979, s. 255.

Rusya'nın 'entelijansiyası', Batı dünyasının 'entelektüeli' aynı kesimi ifade etmek için kullanılmıştır.⁵¹

Özellikle Bilgi Sosyolojisi açısından aydın önemli bir olgudur. Çünkü diğer bazı işlevleri yanında bilgi sisteminin dönüştürülmesinde önemli bir role sahiptir. Bundan dolayıdır ki, Mannheim gibi bazı sosyologlar Bilgi Sosyolojisi'nin Aydınlar Sosyolojisi'ne indirgenebileceğini ileri sürmüştür. Bu yargı konunun önemine anlatması bakımından oldukça önemlidir.⁵²

Niteliği değişse de aydın, daha doğrusu bilgi ve yetenekçe halktan farklılaşmış bu sosyal kesim, eski çağlarda bir büyücü veya bir şaman, orta çağlar kilisesinde rahip, yeniçağlarda medyada gazeteci veya üniversite kürsüsünde profesördür. Aydınlar çoğu kere mevcut yönetimden yana tavır alıyorken ve genellikle de yöneticilerin icraatlarını meşrulaştırmaya çalıştırırken görülmektedir. Teknolojik gelişim sürecini elinde bulunduran güç merkezleri bilimi bu gücün bir destekçisi, bir meşrulaştırma aracı haline getirdikleri zaman ona tutunmuş ve bir başka şekilde kendini konumlandıramayan aydın da küresel düzenin bir dışlisi haline gelmiştir. Ancak bu kesim sahip oldukları bilgi ile yine de ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır.⁵³

Toplumlarda aydınları ayrıcalıklı noktaya taşıyan bir seçme sistemi vardır. Boyutları az çok belli olan bir seçim sistemiyle bu statü elde edilebilmektedir.⁵⁴ İyi dikkat edildiğinde sistemin dönüşümü için bazı ilkelerin olduğu görülür. Bilgi sahibi olma ve yöneticilik bunların en önemlileridir. Bu özellikleriyle aydınlar içinde bulundukları toplumun kurucu ve dönüştürücü unsurlarındandır. Aydın konusuyla yakından ilgilen Sabri Ülgener'e göre de aydın, gününbirliğin dışında, soyut düşünme yeteneğine sahip bulunduğu bu güç ve yetenekle düşünce ve olayları yorumlayıp eleştirebilen, yönetme fonksiyonlarına veya etkileme gücüne sahip kişidir.⁵⁵

⁵¹ Aydın, age, s.133.

⁵² Aydın, age, s.134.

⁵³ Aydın, age, s.135.

⁵⁴ Aron, age., s.132.

⁵⁵ Sabri F. Ülgener, **Aydınlar ve İzmler**, Mayoş Yay., Ankara 1983. s.67.

6.1. Avrupa Toplamlarında Aydın

Tarihsel gelişimi itibariyle Batı Aydını ilk ozanlar devrinden sonra M.Ö. 5. yüzyılının Sofistleri ile başlar. Daha sonra bu ilk aydınlar, yenilikleri sosyal elitler aracılığı ile geniş tabakalara yaymıştır. Fransız ihtilalinden sonra onu rahipler temsil eder. İç savaşlarda manastırlara sığınmış bu insanlar, daha sonra Batı için bir sığınak olur. Sonra bu temsil yetkisini filozoflar üstlenmiştir.

Orta çağ Avrupa'sı, aydınlardan çok din adamlarını tanıyordu. Okuryazarlar geniş ölçüde dini müesseselere bağlıydı. Üniversiteler de bunların arasında yer almaktaydı. Laik üniversite profesörleri bile, kurulu ve herkesçe kabul edilmiş manevi iktidarın hizmetindeydi ve onlarla rekabete kalkmıyordu.⁵⁶

19. Yüzyılın materyalist felsefesiyle şartlanmış yeni aydın tabaka, artık rahipler dönemi gibi muhafazakâr değil, eskinin düşmanıydı. Bunlar 19. yüzyılın sonunda kendilerine 'entelektüel' adını takmışlardır. Görevleri de artık bir bilgi taşıyıcılık değil, kendilerini çıkaran zümrenin ideolojisini yaymaktır. Bunun için sömürge çağında, Afrikalıların aşağılığını ispat için teoriler kurmuşlar. Ancak zamanla gerçek ile yaşanan arasındaki tezat anlaşılmıştır. Görülür ki iki yol vardır: Biri uşaklığa diğeri isyana gider.⁵⁷

"Dreyfus Davası ile 'entelektüel' kavramı yeni bir anlam kazanır. Aydın, bütün cemiyet hadiseleri karşısında uyanık bir vicdandır artık. Entelektüelin ayırıcı vasfı; tenkit ve hiçbir siyasi hizbin adamı olmayışıdır. Artık aristokrasinin de, burjuvazinin de menfaatlerini savunmaz. Her haksızlığa karşı uyanık bir şuurdur. Entelektüel daima gergin bir şuurdur, itirazdır, isyandır."⁵⁸ Emile Zola'nın "Aydınlar Manifestosu" başlıklı yazısına Maurice Barres'in verdiği cevapta aydın kelimesi daha derin bir mana ihtiva eder. "Böylece aydın, yalnızca yaptığı işin niteliğine, yani kol emeği yerine kafa emeği harcamasına göre değil, aynı zamanda karşı çıktığı egemen bir durum ya da ideoloji, hatta bağlı olduğu toplumsal sınıf üstüne eleştirel bir

⁵⁶ Aron, age., s.270.

⁵⁷ Aydın, age., s.141.

⁵⁸ Cemil Meriç, **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, İletişim Yay., İstanbul 1993, s. 287.

görüşün tanımlayıcısı olarak da tanımlanır."⁵⁹ Aydınlar "Hükümlerini akla göre veren insanlardır, kalabalığa yol gösterirler. Aydın, konuşur ve yazarken kucağında yaşadığı insanlara nazaran insan, toplum, tabiat, kozmos hakkında daha mücerret semboller ve referanslar kullanan insanların bütünüdür. Sanayi toplumunun aydından beklediği yaratıcılık ve yayıncılıktır."⁶⁰

Aydınlar, fikir ürünleri ve temsil ettikleri değer anlayışı ile toplumu etkilemede lider fonksiyona sahip kişilerin dağınık ve gevşek gruplanması, ona rağmen birleştirici çizgisi ise şudur; fikri entelektüel vasıfları ile çoğu zaman tenkit ve karşı durma biçiminde ses ve söz sahibi olmayı statülerinin vazgeçilmez görevi sayan bir gruptur."⁶¹ Simon de Beauvoir "Sartre'la Konuşmalar ve Veda Töreni" adlı eserinde Fransa'da 60'lı yıllarda meydana gelen olaylar dolayısıyla Sartre'ın bir düşüncesini nakleder. Hükümetin politikalarına karşı tavır alan Sartre, olaylara bilfiil katılımını şu şekilde açıklar: "Fransız aydını son elli yıldan beri halk ile olan ilişkisini yitirmiş, bir anlamda ona yabancılaşmıştır. Oysa Fransız aydını öteden beri halk ile olan rabitasını, düşünmek ve eser ortaya koyabilmekten öteye düşüncenin vazgeçilmez geleneği olarak anlamış ve sürdürmüştür." Genel olarak toplum olaylarına öncelik vermeyen bir felsefi sisteme sahip olmakla birlikte Sartre, sırf Fransız düşünce geleneğini canlandırmak amacıyla halkın gündelik hayatında belirleyici role sahip gözüken olaylara bigâne kalmamaya çalışır.⁶²

Aydın, entelektüel hislerinden şuurlu bir şekilde kopup şuurun nizamına uymak zorundadır. Bu ilkeli tavır kitlelerin hareketlerini rasyonel ve reel tarafa yönlendirir. O yüzden entelektüelin asıl sorumluluğu toplumu uyandırmak ve eğitmektir, devletin siyasal önderliğini almak değildir. Eğer toplum uygun bir şekilde uyandırılır ve rehberliğe sahip olursa; toplumu yönetmekte ve ona önder olmakta yeterli olacak birçok kahramanlar yetiştirmeye muktedir olacaktır. Öyleyse böyle kişilikleri yetiştirmeye yeterli oluncaya kadar toplumu uyandırma ve eğitme işine devam etmek entelektüelin görevidir."⁶³

⁵⁹ Büyük Larausse, Gelişim Yay.

⁶⁰ Meriç, age., s. 288.

⁶¹ Ülgener, age., s.49.

⁶² İsmail Kılıçoğlu, **Düşünce ve Özgürlük**, Timaş Yay., İstanbul 1992 s. 58.

⁶³ Ali Şeriati, **Kültür ve İdeoloji**, Birleşik Yay., İstanbul 1995, s. 148.

Aydın denen kişilerin düşünce atlaslarında sınırları çizilen fikirler toplumun değerleriyle örtüştüğü oranda netleşir. Toplumun değişik katmanlarından gelişip boy atmış düşünceler farklı felsefi, siyasi, politik görüşe sahip olacaktır. Bu söylem beraberinde fikri çatışmaları veya aydın uyuşmazlığını ortaya çıkaracaktır. K. Mannheim'e göre aydın, esasında yeknesak (homojen) bir sınıf olma niteliğinden yoksun, fakat toplumun ortak eğitim mirasına katılmak ve başkalarıyla beraber ondan pay almak suretiyle yine de bir ortak noktada birleşmiş sayılır.⁶⁴

Ünlü Fransız düşünürü Raymond Aron, aydınların düşünüş tarzına etki eden üç faktörden söz etmektedir: 1) Batı tesirine milli bir biçim vermek, 2) Din ve mazi karşısında davranış, 3) Liberal kanaatlerde sosyalist inançların gücü." "Thomas Molnar da üç aydın tipine temas etmektedir. Bunlar: Marksist aydınlar, ilerici ve gerici aydınlar. Onun işaret ettiğine göre bir aydın öğretisi olarak tutuculuk, solun zaferine tepki olarak doğar ve eski düzenin yeniden kurulması için çalışır.⁶⁵

Aydınlar kendi milli topluluklarını, başka bir çizgide dile getirir; vatanlarının alinyazısını kendilerine has bir keskinlikte yaşarlar. İmparator Wilhelm devrinde, Alman intelicansiya'sının büyük çoğunluğu rejime sadıktı. Cemiyet içinde, parası olanlardan daha itibarlı bir yeri olan öğretim üyeleri, hiç de ihtilalcı değildiler. Hızlı sanayileşmenin içtimai meseleleri Fransa'dan daha keskin hale getirdiğinin şuuru varan üniversite öğretim üyeleri, imparatorluk ve kapitalizm çerçevesi dışına çıkmadan, reformcu çözümler arıyorlardı.⁶⁶

Batı'nın uzantısı olan Rusya aydınının ayrı bir kader çizgisi vardır. Özel adıyla 'entelijansiya' toplumun en çileli kesimidir. Sıkıntılar önce onları yoklukla son bulan 'nihilizm' düşüncesine, sonra da sosyalizm denen çıkmaza kadar sürükler. Bu bunalım üzerine oturan yeni rejim onun pek çok özelliklerini siler; artık eleştirel nitelikli bir aydın sınıfının varlığı bile tartışmalı haldedir.

⁶⁴ Türkdogan, **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, s. 69.

⁶⁵ Türkdogan, **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, s. 61.

⁶⁶ Mills, C. Wright, **The Power Elite**, Oxford Universty Press, New York 1959, s.270.

Aydınların siyasi konularda nasıl bir tavır takındığına dikkat edersek davranışlarının aydın olmayanlarınkine benzediğini hemen fark ederiz.⁶⁷ Günümüz Batısında aydın artık kendisiyle alay eder durumdadır. Düşmanı artık yine kendisidir. Benda'nın "Aydınların İhaneti", Aron'nun "Aydınların Afyonu", Suffert'in "Şezlongdaki Aydın" isimli kitapları bunun en güzel örnekleridir.

6.2. İslam Topluluklarında Aydın

İslam toplumlarında başlangıçta aydın, genelde İslam'ı daha iyi temsil eden kesim ile özdeşti. Esasen İslam'ın asıl kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'te de buna yapılmış atıflar bulabiliriz. Ulema, halktan, Allah'ın hüküm ve hikmetlerini daha iyi bilmek ve bunlara uygun yaşamakla ayrılmış kimsedir. Farklılaşma çizgisi sırf bilgisel olmadığı gibi sadece siyasal da değildir.

Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde o günün aydını sayılan ulema genelde, merkezi temsil eden devletin değil, halkın yanında yer almıştır. Aydın'ın ayırıcı vasfı da dini temsil etmiş olmasıdır. Bu onun halk ile yegâne ortak yönüdür ve siyaset öğesiyle arasında belirgin bir gerilim vardır. Ulema mümkün olduğunca devletten uzak durmaya, kendisine verilen resmi görevleri almamaya özen göstermiş, politize olmaktan kaçınmıştır. Bunun gerisinde devletin özellikle işleyişinin meşruiyet sorunu yatmaktadır.

Türkiye'de ise aydın kavramının kökeni, Türkiye'nin Batılılaşma sürecine kadar uzanır. Batılılaşma hareketi II. Mahmut ve III. Selim dönemleriyle başlar. Osmanlı'daki Batılılaşma hareketleri devletin resmî politikası olarak ortaya çıkmış ve bu nedenle devam şansı bulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı dönemi aydınlarını bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Sabri Ülgener, Osmanlı aydını için "Tanzimat aydını" tanımlamasını yapar.⁶⁸ Tanzimat'ın yetiştirdiği aydınlar varlıklarını devlet içinde kazandıkları için esas kaygıları devleti kurtarmak ve Osmanlı'nın devamını sağlamak olmuştur. Osmanlı'daki aydın tipolojisi devlet kurumları tarafından yetiştirildiği için siyasi otoritenin savunucusudur.

⁶⁷ Aron, age., s. 267.

⁶⁸ Türkdoğan, **Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.193.

Aydın kelimesi toplumumuzda hem münevver hem de entelektüel olarak kullanılmıştır. Kelimelerin manaları kullanıldıkları çağa ve oluştukları ortama göre şekillenmiştir. Aydının Osmanlı'da kullanılış şekli münevverdir. Tenvir kelimesinden türemiş aydınlatan, aydınlığı nispetinde çevresine nur saçan, şua gönderen demektir.

Sanayi Devriminin ortaya çıkmasıyla otomasyona geçen bilim dalları, şubelerinde yeni bilgi donanımlarını hizmete sunmuştur. Bu bilgi donanımı yeni bir anlayışı beraberinde getirmiştir.

Erol Toy, aydını, çağının vicdanı diye niteler ve vicdan kavramını da acımasız özeleştirir diye ortaya koyar. Toy, klasik aydın tanımına karşı çıkar. Ona göre klasik aydın, düşünce üretmeyen, başkalarının söyledikleri üzerinden konuşan kişidir. Toy'a göre bunlar, "varsa yoksa başkalarının aktarıcılığını yapan haber merkezidir. Bunlar, duyduğunun tanığıdır. Gerektiğinde yargılamaya veri sağlarlar. Ama kendileri hiçbir zaman yargılama gücüne erişemezler."⁶⁹ Aynı eserinde aydın- devlet ilişkisine ve halk- devlet karşıtlığı durumunda aydının nerede durması gerektiğine değinen Toy, aydının sadece doğru olandan yana olması gerektiğini savunur. "Aydın kimden yana olacaktır. Devletten mi, halktan mı? Devletin halkla bütünleştiği ülkelerde doğrudan ve halktan, bir başka deyişle, toplumun geleceğinden yana, devletin haksızlık ettiği yerlerde 'doğru'nun gereği halktan yanadır. Halkın sistem içindeki dengeyi bozacak istemleri karşısında devletten yana."⁷⁰ Toy'un burada dikkat çeken ifadesi, halkın sistem içindeki dengeleri bozacak istemleri karşısında aydının devletten yana tavır koymasıdır. Ancak Toy, sözünü ettiği sistemin özellikleri hakkında herhangi açıklama getirmiyor, kendince doğru ve meşru kabul ettiği sistemin hangisi olduğu sorusu yanıtızsız kalmaktadır.

Şerif Mardin, aydın kavramını ele alırken iki farklı aydın tipinden söz etmektedir. Bunlardan ilki bir fikri gelişme tarihinin bugünkü mirasçılarının meydana getirdiği topluluktur. Bu gruba girenler, Batı düşünce dünyasına yaklaşma hasretinin bugünkü temsilcileridir. Bu tip aydınlarımızın başlıca amaçları memleketimize Batı düşünce çerçevesini yerleştirmektir. Konuları

⁶⁹ Erol Toy, **Aydınımız İnsanımız Devletimiz**, Coğul Yay., İstanbul 1992, s. 64.

⁷⁰ Toy, age., s.65-70.

ele alış tarzları açısından en büyük önemi, Batı medeniyetinin fikri unsuruna, Batı ölçülerine ve rasyonelliğine vermişlerdir. Kafa yapısı sorununun halledilmesinden sonra toplumsal meselelerimizin hallolacağına inanmışlardır.

İkinci grup aydın, 1930'lardan bu yana bakışlarını "küçük adam"a yöneltmiş olan, köyün, kasabanın veya şehirlerdeki küçük memurun meselelerini anlatmaya çalışan fikir adamlarımızdan oluşmuştur. Bu grup, Batı'yı, Batı'nın yaşayış tarzını, Batı'nın toplumsal ilerleme süreci şeklinde anlamış ve toplumumuzla Batı toplumlarını ayıran sosyal konular üzerine eğilmiştir. Mardin, ülkemizdeki aydın konusunu irdelerken, aydınların iki kutuplu ideolojik sınırlamalardan kurtulamadığını, referans ve açıklama kaynağı olarak Batı'yı aldığını ve tamamen yâdsıma ya da tamamen kabul etme ikilemine sürüklendiğini öne sürmektedir.⁷¹

Özetle Türk aydını tipolojisini irdelediğimizde Türkiye Cumhuriyeti dönemi aydınının Osmanlı aydınından ayrılan en önemli özelliği toplumu Batılılaştırmaya çalışmasıdır. Osmanlı aydını devletin nasıl kurtulacağını tartışırken, günümüz Türk aydını toplumun nasıl Batılı olacağını tartışmaktadır. Ülgener'in bürokratik aydın ve sol aydın⁷² diye nitelediği aydın tipolojisini (bürokrat aydın tipi daha çok Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki aydın tipolojisi için kullanılmaktadır) bu tartışma ekseninde görmek gerekir. Geldiğimiz noktada Türk aydını kendisini Batı aydınına göre tanımlama çabası ve açmazı içine sokmuştur. Ancak bu noktada Türk aydını Batı aydınının özelliklerini taşımamaktadır. Batı aydınının en önemli özelliği "individualism" diyebileceğimiz bir özelliğe sahip olmasıdır. Türk aydınının ise birey olmadığı ve mensubu bulunduğu grubun değerlerinden ayrı ve bağımsız olarak eleştirel bir yönünün bulunmadığı açıktır. ⁷³ Kendini Batılılaşmaya bağlanmış Türk aydını, Gökalp'ın aydın- halk kopukluğu eleştirisinin orta yerine oturmaktadır.

"Türk münevverini modern medeniyeti yanlış yorumlayarak hatadan hataya sürükleyen ve gittikçe köksüzleştiren en önemli sebeplerden biri de

⁷¹ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**. İstanbul 1993. İletişim Yay., s.302

⁷² Türkdoğan, **Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri**, s.193.

⁷³ Ayşe Azman, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yay., İstanbul 1995, s. 225.

Türkiye'deki kültür değişmelerinin genel karakteridir. Bizim batılılaşma gayretlerimiz parçalanmak üzere olan bir memleketin kurtuluş çırpınmaları halinde, uzun süren savaşlarda ardı ardına yenilmemiz, topraklarımızın birer birer elden çıkması karşısında mevcut bünyemizi süratle değiştirmek zorunda kalmamızdı."⁷⁴

6.3. Türk Aydınının Tarihi Gelişimi

"Sabri Ülgener, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyete kadar aydınları üç kategoride toplamaktadır;1) Tanzimat ve sonrası aydınlar, 2) Bürokrat aydın (Cumhuriyet devri dâhil), 3) Günümüz sol aydını"⁷⁵ Ülgener, ilk ikisinin kafalarında soğuk bir batılılaşma modeliyle üstelik anlaşılmasız dil ve davranış biçimiyle yabancılaştırmanın çemberini kırıp tabana inen yolu bulamadığı kanaatindedir. Gerçekten de Tanzimat ve sonrasının aydını (Yeni Osmanlılar ve Genç Türkler) saray ve Bab-ı Ali'den ve kendi seviyelerindeki okuryazarlardan öteye halkla iletişim kurabilmiş değillerdir. Başardıkları iş de nihayet bir saltanat değişikliğinden ve sonunda yeni bir despotik yönetimin kurulmasına açık kapı bırakmaktan öteye gidememiştir. Bürokrat aydın ise, tabana tepeden bakan ve küçümseyen tavrıyla kitleye devamlı yabancı olarak kalmıştır. Yabancılaştırmanın giderek kopma ve patlama noktasına vardığı haller nadir değildir. Tanzimat aydını ve bürokrat aydın gibi günümüzün sol aydını da birbirini fena halde yıpratın ve küçük düşüren kısır çekişmeler bir yana dili ve davranışıyla kitle karşısında kendisini yine de yabancı kalmaya mahkûm etmişe benzer. İkinci Dünya savaşından bu yana aydın kesiminde gerçekten de sola doğru rota değişikliği gözden kaçacak gibi değildir.⁷⁶

"19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "aydın" kültür ve sanat dalındaki yerini almaya başlamıştır. Böylece siyasi militarist, bürokratik ve sosyal aydın tipi yanında edebi ve estetik değerleri temsil eden yeni bir entelijansiya daha ilave edilmiş oldu. Bunlar, Osmanlı toplumunda radikal diyebileceğimiz, büyük çapta ülkeyi sarsacak reform ve inkılâp hareketlerine

⁷⁴ Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay. İstanbul, 2007, s.56.

⁷⁵ Türkdoğan, **Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri**, s. 179.

⁷⁶ Türkdoğan, **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, s. 62.

girişmişlerdir. Yeni Osmanlılar veya Genç Osmanlılar, Jön-Türk hareketleri ve bunların belirli siyasi partiler arasındaki dağılımları yeni Türkiye'nin alın yazısını belirlemiştir."⁷⁷

Aydınlanma, terakki fikirlerinin önderleri, Şinasi, Münif Paşa ve Ali Suavi'dir. Fakat bu fikirler daha sonra romantik edebiyat anlayışı, devrimci ve heyecanlı ifadeyle uzlaşarak, Namık Kemal'de devam etmiş, Ahmet Mithat'ta taraftar bulmuş ve İkinci Meşrutiyet yıllarında M. Şemseddin Günaltay'a kadar gelmiştir."⁷⁸ "Batı norm ve değerlerine yönelik, batıya açık yeni bir entelijansiya karşısında, o an tepkide bulunan muhafazakâr aydın tipi de tarihi gelişim çizgisi içinde yerini aldı. Yalnız bu ıslahat hareketlerini batıdan ayıran bir nokta vardır ki; o da reform halktan değil üst yöneticilerden gelmekteydi. 1 Eylül 1839 günü II. Mahmut'un türbesini ziyaret eden Moltke şunları söylüyordu: "Her iki memlekette de inkılâp halktan gelmemiş aksine kendilerine yukardan zorlanmıştır. Her ikisinde de halklar muhafazakâr, hükümetler ihtilalcı unsurlardı. Çünkü sadece devlet dümeninde oturan insanlar, bunda rol alacakların arzuları hilafına olsa bile bir yenileşmenin zaruri olduğunu anlamışlardı."⁷⁹

Türk aydını kendi köklerine bağlı şahsiyetini milletin idealleriyle örtüştürdüğü nispette evrensel olacaktır. "Fakat biz düşünce akımlarını kabataslak tanıyan ve hissi yaklaşan bir entelektüel geleneğe sahibiz. Yakın geçmişte, sivil toplum, kimlik ve benzeri kavramlara post modern siyasal kavramların onları öne çıkardığı çerçeveden büyük ilgi uyandı, bu kavramları herkes işine geldiği şekilde kullandı; fakat ne bu kavramlar daha geniş çerçevelere taşınıp sorgulandı, ne de siyasal- toplumsal düşünce dünyamıza bir katkı sağlayabildiler."⁸⁰

Milli aydın "düşünebilme yeteneğine sahip, gerçekleri kovalayan, özgür düşünceyi benliğine yerleştirmiş, üretme gücü olan, objektif görüşe ve pozitif bilime gönül vermiş kişidir."⁸¹ "Milli aydın, Gökalp'e göre, milli

⁷⁷ Türkdoğan, *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*, s. 61.

⁷⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul 1994, s.65.

⁷⁹Türkdoğan, *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*, s. 65.

⁸⁰ Nuray Mert, *Modernlik ve Kültür Tartışmaları*, Zaman, 20 Temmuz 1998.

⁸¹ Anıl Çeçen, *Kültür ve Politika*, Hilal Yay., İstanbul 1989.

toplumun ihtiyaçlarına cevap veren kimsedir. Nasıl hastalıklara karşı aşılanmış bir bünye bağışıklık kazanmışsa, milli aydın da toplumun, tarihi ve kültürel değeriyle öylesine kodlanmıştır. Dışarıdan sızabilecek her yabancı unsura veya kültür istilasına karşı duyarlılık kazanan bir bünye veya sosyal dirence sahip bir cemiyet, karşı koyma mekanizmasını kullanmak suretiyle seferber olabilir. Gökalp'e göre, milli aydın, toplumun tarihi değeriğine sahip çıkan ve onu Batının bilim zihniyeti ve normlarıyla, metodik bir biçimde bütünleştiren bir kimsedir. O, Enderun kültürünün bir temsilcisi olmadığı gibi kendi kültür değeriğini Batı karşısında gelişigüzel harcayacak tarzda bir mirasyedi de değildir."⁸²

Hayatın her sahasında milli üslubu korumak ve yenilemek onun öncülüğünde gerçekleştirilecekti. Kültür, kendi alanında kalarak, değışen hayat şartları karşısında problem sahalarını genişletmek ve kendisini sürekli yenilemek zorundadır. Hayat sahası genişledikçe yeni kavrayışlarla idrakler tazelenir. Sürekli yeniden bakış ve değeriendirmelerle müesseseler işlev ve üslup olarak yenilenirler. Bütün bu oluşumlarda öncülüğü aydınların üstlenmesi beklenir. Türk aydınından beklenen ortak vasıflar şöyle sıralanabilir;

1. Türk aydını aksiyonunun adamıdır... "Her şeyden evvel düşünen, fikir üreten bir işçisi olmalıdır."
2. Türk aydını şahsiyet sahibi, evrensel şuurdan önce milli ve mahalli şuurun idrakinde olmalıdır.
3. Türk aydını, aşk vecd ve ızdırabın insanıdır, yaşarken yaşatma ideali uğruna, bir mum gibi yanabilmelidir.⁸³
4. Türk aydını mazisiyle barışık olmalıdır. "Mazisi olmayan, ümitsizdir, kuvvetsizdir, sevgisizdir.
5. Türk aydını hoşgörü ve uzlaşmanın anahtarı olmalıdır.
6. Türk aydını adaletin temsilcisidir. Türk aydınları "adalet" kavramı etrafında sistemleşmiş bir kültür ikliminin temsilcileri olarak, bu mesajı inandırıcı ve etkili bir şekilde sunma avantajına sahiptir.
7. Türk aydını, kendisinin ve yaşadığı toplumun varlık idrakinde olmalıdır.

⁸² Türkdoğan, **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, s. 106.

⁸³ Nurettin Topçu, **Büyük Fetih**, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 50.

7. HALK

"Halk" sosyolojik bir oluşumdur. Her şeyden önce, "devlet" kavramıyla gerçek kimliğini kazanmıştır. Bu anlamda "halk ve devlet bilinçli olarak birbirine bağlı, dūřünen ve karar veren insanların fikri oluşumudur". Bu oluşumda, coğrafi etkenler kadar, doğuştan kaynaklanan yetenekler de rol oynar.⁸⁴ Türk sosyoloji geleneğinde "halk" kavramını yorumlayan, ona sosyolojik bir biçim veren Ziya Gökalp'tir. Gökalp'in bu görüşleri günümüzde de özelliğini korumaktadır. Gökalp, toplum yapısını halk ve aristokrasi olmak üzere iki tabakada düşünmektedir. Aynı şekilde, Batı'da aristokratlar yüksek tabakadan, halk ise orta ve aşağı tabakadan sayılırlar. Bu toplumlarda yüksek seçkinler, "halk"tan az okumuşlarla hiç okumamışların tabakalarını kastederek. Bu anlamda, "'halk sınıfı"ndan, "halk şiiri"nden, 'halk edebiyatı"ndan, "halk zevki"nden, "halk elbisesi"nden ve "halk kùltürü"nden söz edilebilir. Böyle bir sınıflamada, halkın bütünü düşünölmüş değildir. Düşünölen řey sade orta ve aşağı tabakadır. Görölüyor ki, sosyolojik literatürde, halktan anlaşılan daima sosyal bir bütöünün parçasıdır. Hiçbir zaman bir bütöünün kendisi düşünölmemiştir.⁸⁵

Ziya Gökalp, halk ve aristokrasi tabakalaşmasını "kùltür" ölçeği ile belirlemiştir. O'na göre; halk, kùltürün yaratıcısıdır. Milli kùltür de halkın eseridir. "Tehzip" adını verdiği işlenmiş kùltür de aristokrasinin ürünüdür. Böylece, Fransızca "culture" kavramının Gökalp sosyolojisinde biri hars (milli kùltür) diğeri de tehzip (işlenmiş kùltür) olmak üzere iki anlamı vardır. Milli kùltür ile işlenmiş kùltür arasında iki önemli fark vardır ki bunlardan birincisi milli kùltürün demokratik, işlenmiş kùltürün ise aristokratik olmasıdır. İkinci fark, bir insan milli kùltürünün tesiri ile belki de yalnız kendi milletinin kùltürüne değer verir. Fakat işlenmiş kùltüre sahipse yani aristokrat tabakaya mensupsa başka milletlerin kùltürlerini de sever ve onların lezzetlerini de tatmaya çalışır. Tehzip'in hem değişmeye açık olması, hem de temas edeceği halk kùltürü ile uyum sağlamaya çalışması milli kùltürün gelişmesi ve zenginleşmesi için önemli bir kaynağı teşkil eder. O

⁸⁴ Türkdoğan, **Milletlerarası Türk Halk Kùltürü Kongresi Bildirileri**, C.1, K.B. Yay, Ankara 1992, s. 101.

⁸⁵ Türkdoğan, **Sosyal şiddet ve Türkiye Gerçeği**, s.25.

halde, halk arasında kalmış olan milli kültürü arayıp bulmak ve bunu Batı medeniyetine tam canlı bir tarzda aşlamak, mevcut ikiliği ortadan kaldırmak için tek çözüm yoludur.⁸⁶

8. TÜRKİYE'DE AYDIN HALK İLİŞKİSİ

Aydın genel olarak, halk- aydın ikilemi üzerine oturur. Ancak ikisi arasındaki çizgi mutlak değildir. Yani halkın nerede bittiği, aydının nerede başladığı belli değildir. Bu itibarlık yalnızca aydını diğer insanlardan ayıran kıstas olmasında değil, kendi bünyesinde ve görevlerinde de gözlenir.⁸⁷

Aydınlar, zihinsel varlık ve bilgilerini, kendileriyle sıkı bağıllık duygusu sürdürmek zorunda olan halkın hayatına katkılar yapmaları gerekirken, gerçekte onlar, ilgi alanları son derece uzmanlaşmış olan küçük hiziplere bölünme eğilimindedirler. Bu durum bu aydınların kendilerini halktan çok farklı olarak algılamalarına ve kendilerini beğenmiş bir tavır takınmalarına neden olmaktadır. Ancak bunlar, halktan soyutlanmakla, kendilerini dayanaktan yoksun bırakmaktadırlar. Toplum'un, bu şekilde kendini yabancılaştıran ve konuşmaktan başka bir işe yaramayan bir aydın grubunu benimsemesini beklemek boşunadır.⁸⁸

“Türkiye’de aydınlar marjinal bir gruptur. Yani memleketin genel havası içinde yan oturmuş bir gruptur. Sağcılar da solcular da, memlekette tam bir uyum halinde değildir. Kendi aralarında meseleleri vardır ve o meseleler halkı ilgilendirmez. Bu çok vahim bir durumdur. Aydınlar kendi aralarında halkı hiç ilgilendirmeyen bir takım sorunları tartışırlar, halk ise kendi başının çaresine bakar. Mesela müzikte bu çok nettir. Aydınlar Türk halkının ulaştığı gelişme seviyesine uygun milli bir müzik üretemediği için halk arabeski icat etmiştir.” “Türk aydınlarının başka bir modele göre kendilerini şekillendirmeleri, Tanzimat’tan önce de vardı ancak o zamanki fark bir derece farklı idi, mahiyet farkı değildi. Hâlbuki Tanzimat’tan sonra bu, mahiyet farkına dönüştü.”⁸⁹

⁸⁶ Türkdoğan, *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*, s.26.

⁸⁷ Aydın age., s. 138.

⁸⁸ Necdet Subaşı, *Türk Aydınının Din Anlayışı*, Yapı Kredi Yay. İstanbul 1996. s. 82.

⁸⁹ Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi*, Timaş Yay. İstanbul 2003, s. 173.

"Kültür Değişmesi" adlı eseriyle Türk sosyolojisi ve antropolojisinde önemli bir yer tutan Mümtaz Turhan ise, Gökalp'i hatırlatacak tarzda ikili bir kültür ayırımını ileri sürmektedir. O'na göre, "Türkiye'de birbirinden oldukça farklı iki ayrı kültürü temsil eden iki esas topluluk vardır. Bunlar şehirlerde, bilhassa büyük şehirlerde yaşayan insanların ve aydınların da katıldığı ve temsil ettiği şehir veya aydın kültürü, öteki de küçük kasaba ve şehirlerin de dâhil olduğu geniş halk kitlelerinin ve köylünün temsil ettiği halk kültürüdür". Turhan'da rastladığımız şehir veya aydın kültürü ve halk kültürü farklılaşması Gökalp'çi geleneğin bir devamıdır.

Gökalp, tarihsel gelişim sürecini halk- aydın ikilemine bağlı olarak görmektedir. Ona göre, bir milletin aydınlarına, fikir adamlarına, o milletin "seçkinleri" adı verilir. Seçkinler, yüksek bir eğitim ve öğretim görmüş olmakla, halktan ayrılmış olanlardır. İşte, halka doğru gitmesi lazım gelenler bunlardır. Milli kültür, halkın geleneklerinden, sözlü ve yazılı edebiyatlarından, estetik ve ekonomik ürünlerinden ibaret olduğu için bu güzel şeylerin hazinesi halktır. İşlenmiş kültür ise yalnız yüksek eğitim görmüş; yüksek bir terbiye ile yetişmiş hakiki aydınlara mahsustur.

Ancak Türk aydınının temel vasfı kendi halkını aşağı görmesidir. Bütün eksiklik bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki, gelişmesini tamamlamamış, düşüncede gerekli değişimi yapmamış, fikri değişmemiş, kültür toprağının derinliklerine medeniyet köklerini dikmemiş bir toplum bunları dışarıdan almış ve monte etmiştir.⁹⁰

Bizde aydın kültürünün halk kültüründen ayrı bir istikamette gelişmesinin başlıca sebeplerinde biri de Batı medeniyetinin iki zümre arasında birbirine eşit olmayan bir tesir yaratmasıdır. Bu tıpkı bir düşman hücumunun ön saftakiler arasında daha büyük şaşkınlık ve perişanlık yaratmasına karşın cephe gerisindekilere daha az tesir etmesi gibidir.⁹¹

Avrupa bilhassa sosyal bilimlerin gelişmesiyle, cemiyetin fizik kanunlarına tabi olmadığı anlaşılarak, başlangıçta zihinlerde hâkim olduğu görülen ilkel pozitivizmin yerini bu günkü ilim zihniyeti aldı. Ancak batıdaki gelişmeleri layıkıyla takip edemeyen geri kalmış memleket aydınları ne

⁹⁰ Subaşı, age.. s. 86.

⁹¹ Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay. İstanbul, 2002, s.34.

olduğu iyice bilinmeyen bir modernizm namına kendi kültürlerine karşı düşmanlıktan vazgeçemediler. Bizim meşrutiyet devri münevverlerinden Ahmet Rıza ve Abdullah Cevdet bu tipin su katılmamış iki örneğidir. Meclis başkanı olduğu zaman “Ben ispatıye mesleğindenim. (pozitivistim)” diyerek yemin etmek istemeyen Ahmet Rıza Bey öldüğü zaman kütüphanesinde bir sürü kitap arasında Auguste Comte’un bir tek kitabı bulunmuş, onun da sadece önsözüne ait sahifelerin açık olduğu görülmüştür. Bu zatın İkinci Meşrutiyet inkılâbında bir fikir babası rolü oynadığı düşünülürse, bizim münevverlerin nasıl bir gelenek içinde yetiştikleri daha iyi anlaşılabilir.

Geleneksel kültürde dinin çok büyük bir yeri olduğu için, aydınların en çok hücumuna uğrayan da din olmuştur. Türkiye’de hala dindarlık bir kimsenin aydın tabakasına girmesine büyük bir engel teşkil etmektedir, çünkü standart Türk aydınına göre din ancak geri kalmış halk kitlelerinin kültürünü temsil eder; aydının vazifesi bu kültürün bir üyesi olmak değil, fakat onu ortadan kaldırmaya bile ıslah etmek, modernleştirmektir. Bu yüzden halk dindar, aydın ise din reformcusudur. Halkın genel kanaatine göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiş ve yücelmiş, dinden uzaklaştıkça da kudretini kaybetmiştir. Aydınların genel kanaatine göre ise Türk halkı dinin veya dini liderlerin tesiri altında kaldığı müddetçe gerilemiştir. Standart Türk aydınına göre, yüksek tahsil ve ihtisas yapmış bir insanın dindar olması imkânsızdır.

Türk aydınlarını halktan ayıran sadece dinin inanç ve ibadetleri değil, aynı zamanda kaynağını büyük ölçüde dinden alan birçok tavır ve davranışlardır. Halk kültüründe ahlakın kaynağı ve müeyyidesi esas itibariyle dine dayanır.⁹²

Türk aydını yıllardan beri hep aynı rüya âleminde yaşayan uyur-gezerler gibidir. Kendi içinde mantıklı görünmekle beraber, gerçeğe ilgisi olmayan kurtuluş veya kalkınma nazariyeleri ortaya atarlar, sonra bu nazariyenin gerçekleşmesine mani olan hayali düşmanlar ve mukavemet unsurları icat ederler; bütün ömürleri bu mevcut olmayan düşmanlarla mücadele içinde heba olup gider.⁹³

⁹² Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, s.37.

⁹³ Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, s.39.

Ortaya sürdükleri tekliflerin büyük çoğunluğu ideolojik beyin yıkama faaliyeti mahiyetindedir, çünkü onlara göre memlekette bir kalkınma meydana getirebilmek için, üniversite hocalarından fabrika işçilerine kadar herkesin aynı zihniyete, ilkel pozitivizme, sahip olması gerekir, aksi halde geleneksel kültürden kalma unsurlar bütün ilerici projeleri boşa çıkaracaktır. Böylece, münevverin hayatı halk ile devamlı çatışmanın hikâyesi olarak özetlenebilir.⁹⁴

Ziya Gökalp ise halk aydın ilişkisine daha çok kültür ve medeniyet meselesi olarak bakmaktadır. Gökalp' göre kültür (hars) halktadır. Aydın ise medeniyeti temsil eder. Böylece aynı milletin bir kısmı kültürü temsil etmekte, bir kısmı medeniyeti temsil etmektedir. Çünkü bir millet kendi kültürüyle birlikte daha geniş bir medeniyetin içindedir. Bir yönüyle kendine, diğer yönüyle medeniyete aittir. Temsilci olan bu iki grup arasında bazen kopukluk olabilir.⁹⁵ Nitekim Osmanlı aydınında böyle olmuştur. Cumhuriyet döneminde de bu durum devam etmektedir.

9. TOPLUMSAL DEĞİŞİMDE AYDININ ETKİSİ

Toplum, toplumsal yapıyı meydan getiren toplumsal kurumların ve insanlar arası karşılıklı ilişkilerden doğan toplumsal değerlerin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri bir bütündür.⁹⁶ Bu bakımdan aydın ile toplum arasında yakın bir ilişki vardır. Toplumun, aydının oluşum ve dönüşümünde bir rolü olduğu gibi, aydının da toplumun değişimin ve dönüşümünde önemli bir etkisi vardır. Aydın sahip olduğu bilgiyle toplumu yönlendirmektedir.

Aydının toplumsan dönüşümde oynadığı rolün türü, içinde bulunduğu toplumun özelliklerine ve şartlarına göre değişmektedir. Siyasal bunalım ortamında aydın daha çok politikacı, böyle bir sorunu olmayan toplumlarda ise doğrudan kültür değiştirici, yazar veya sanatkârdır. Aydının genel rolü kendini, kültür değişimlerinde gösterir. Aydının genelde bilgi- kültür yönünden ayrılmış bir sosyal aktör olduğu göz önüne getirilirse bu işlevini anlamak daha kolay olacaktır. Özellikle kültürleşme sürecinde aydına önemli

⁹⁴ Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, s.40.

⁹⁵ Yümni Sezen, **Sosyolojiye Göre Halk Millet Devlet**, Veli Yay., İstanbul 1982, s.34.

⁹⁶ Keskin, age., s. 56.

görevler düşer. Aydın, bu fonksiyonunu yerine getirirken kendi toplumuna yaklaşabildiği ölçüde yararlı, kendini başka kültürlere kaptırdığı oranda zararlı olur.⁹⁷

Toplumdaki seçkin tabakanın ulusal değerlerden uzak, kozmopolit azınlık bakış açısıyla yoğrulmuş olması Toynbee'in deyişiyle batıya sonuna kadar açık, herodian (taklitçi) yaratıcı olmayan ve toplumdan çok onu ithal eden yabancı azınlığa faydası olan bir zihniyetin hâkimiyetini sağlamıştır. Bu zihniyet, toplumu, taklit ettikleri toplumun işçi sınıfı haline getirmekten başka bir işe yaramaz.⁹⁸

Türk toplumunun 1730'lardan itibaren batılılaşma sürecine itilmesinde rol oynayan Herodian aydın tipi Cumhuriyet Dönemi'nde de mevcut rolüne devam etmiş, modernleşme süreci hız kazandıkça Zealotizm yeraltına inmiştir. Yaratıcı azınlığın yerlilik kimliği kazanamamış olması Türk kalkınma modelinin sosyal ikilemini oluşturur. Halktan kopuk kültürel değerlere tamamen yabancı olan bu aydın tabaka, yenileşme modeli oluşturacakları yerde tamamen zıt istikamette batılı kültürel değerlerle uyuma gitmiştir. Aynı tarihsel süreçte Kokugava ve Meji dönemlerinin Japonya'sı, Samuray Sınıfı'nın öncülüğünde çok sayıda batılı aydını ülkelerine davet ederek milli aydınını yetiştirmiş, modernleşme sürecini hızlandırmıştır.⁹⁹

Aydın tabaka, sistemde kök salabilmek için, yerine göre merkez, yerine göre de çevrede yer almak suretiyle konumunu dengelemeye çalışmaktadır. Merkez- çevre çatışmasında ikili konum sürekli dikkatimizi çeker. Ya merkez çevreye ya da çevre merkeze destek verme suretiyle, toplumsal sistemi yönlendirmede etkili konuma geçerler.¹⁰⁰

Sosyal değişimde aydının rolünü, kültür değişimlerinde öncülük etmek, değişmiş bulunanı yaygın hale getirmek, yeni bir zevkin ve tarzın öncülüğünü yapmak, halkın sosyal tercihlerini etkilemek olarak

⁹⁷ Aydın, age., s.150.

⁹⁸ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, Timaş Yay. İstanbul 2003, s. 79- 80.

⁹⁹ Aron, age., s. 299; Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, 2003, s. 80- 81.

¹⁰⁰ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, 2003, s. 193.

özetleyebiliriz. Aydın sosyolojisi, belli bir fikrin ve değer anlayışının aydınlar tarafından, imkânı oranında çevreye yansıtılması üzerinde durur. Ancak aydın, aynı çevrenin kendi üzerindeki etkilerini de yansıtır.¹⁰¹

¹⁰¹ Aydın., age., s.150.

İKİNCİ BÖLÜM

AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN ÜRETİLDİĞİ KURUMLAR

AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN ÜRETİLDİĞİ KURUMLAR

1. AKADEMİK DİNİ BİLGİ

Latince “logie veya logy” kavramlarının Türkçe karşılığı olarak “ilim veya bilim” kelimeleri kullanılmaktadır. Arapça kökenli olan “ilim” kavramının yerine bugün genelde “bilim” kelimesi kullanılmaktadır. Aslında ilim ile bilim kavramları arasında kapsamaları itibarıyla farklılık vardır. Arapçada ilim kelimesi bilgi ve bilim kavramlarını birlikte içermektedir. Türkçede bir zaman ilim’in karşılığı “fen” kelimesi kullanılmış, günümüzde ise Arapça içeriği ile “bilgi ve bilim”, bilim kavramı ile karşılanmaktadır.¹⁰²

Albert Einstein’a göre bilim: “Her türlü düzenden yoksun duyu verileri ile düzenli düşünceler arasında uygunluk sağlama çabasıdır.”¹⁰³ Jacobus Wössner’e göre de “Bilim, insanlardan belli bir grubun (İlim adamlarının) muayyen kurallara göre metodik olarak kazanılmış, sistematik olarak düzenlenmiş bilgilerini ifade eder.”¹⁰⁴ Orhan Türkdoğan’a göre ise İlim, “Doğru düşünme ve sistematik bilgi edinme sürecidir.”¹⁰⁵ İlim bir melekedir, uzun çalışmalar sonunda insanın kazandığı ve kendine mal ettiği bir ilkeler, prensipler, kanunlar bütünlüğüdür, insanda mevcut olan ilmin, ilkelerine ve kanunlarına göre cüzi meselelere ve malumata, bilinen nesnelere tasarruf etme yetkisi ve gücüdür.¹⁰⁶

¹⁰² Zeki Arslantürk, **Sosyal Bilimciler için Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yay., İstanbul 2001, s.17.

¹⁰³ *The Fundamentals of Theoretical Physics*, Journal Science, , V. 91. 1940.

¹⁰⁴ Arslantürk, **Sosyal Bilimciler için Araştırma Metod ve Teknikleri** 2001, s.18.

¹⁰⁵ Türkdoğan, **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, MEB Yay., İstanbul 1989, s.13.

¹⁰⁶ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergah Yay., İstanbul 1983, s.38.

Varlığın kanunlarını bulup ortaya çıkarmak, onu tanımak ve bilmekle mümkün olur. İnsan bir duyu ve algı varlığı olarak nesnelerin ve olayların meydana getirdiği evrende yaşar. Nesneleri ve olayları devamlı olarak algılar, kavrar. Nesneleri ve olayları algılamak demek, onları tanımak, bilmek demektir. İnsan şuur sahibi bir varlık olarak kendi dışında bulunan şeyleri (objeleri) kavradığı gibi, kendi şuurunu da algılar, kavrar. Bu kavramaya bilme denir. Şu halde bilme, insan şuuru ile bu şuurun, kendisine yöneldiği nesne arasındaki ilişkidir.¹⁰⁷ Aslında varlığı tanımak, bilmek demek, onun fenomenlerini bilmek demektir. Fenomen, bir şeyin açığa çıkması, kapalı kalmaması, kendisini göstermesidir. Varlık (varolan) kedisini bize fenomenlerle gösterir. Ancak, bu fenomenlerin halis fenomenler olup olmadıklarını; halis fenomenleri sahtelerinden ayırt etmek gerekir. Nasıl ki bilgi sandığımız her şey bilgi (hakikat olan bilgi) değilse, fenomen olarak karşımıza çıkan, kendisini bize gösteren her şeyin de halis fenomen olması gerekmez. Sınırlı görünüm ve izlenimlere dayanarak, bir insanda görüldüğü sanılan herhangi bir yeteneğin halis olup olmadığı, onun başarılarında ortaya çıkmaktadır. Yine, biz bir insana dürüst, başka birine de çıkarıcı deriz. Dürüstlük ve çıkarıcılık fenomenleri, o insanın hareketlerinde, işlerinde ortaya çıkar. Örneğin kanlı canlı görünen bir yüzdeki “kırmızılık fenomeni”, hem sahte, hem de halis olabilir. Eğer bu “kırmızılık” bir sağlık işareti değil de, yeni başlayan ateşli bir hastalığın ifadesi ise, bu sahte bir fenomendir. Eğer bu “kırmızılık” sağlığın ifadesi ise, o zaman bu fenomen halis bir fenomendir. Aynı şekilde, bulunan tarihi bir belgenin halis bir fenomeni ifade edebilmesi için, belgedeki metnin halis (gerçekten olan-biten bir olayın metni) olması gerekir.¹⁰⁸ Bütün bu örnekler bize gösteriyor ki, fenomenlerin halis ya da sahte olmaları ayrıca incelenmelidir. İslam inanç sistemi içindeki herhangi bir konunun araştırılmasında da aynı yolu takip etmek gerekli görülmektedir.

Topluların değer yargıları arasında, eşyaya, kâinata, olaylara bakış, dini olayların yanında paralel veya iç içe dünya ve ötesini hikmetane

¹⁰⁷ Arslantürk, **Sosyal Bilimciler için Araştırma Metod ve Teknikleri** 2001, s.18.

¹⁰⁸ Mengüşoğlu, age., s.116.

değerlendiriş de bulunmaktadır. Günlük basit bilgilerden en mürekkeplerine kadar, toplumun gerçeği değerlendiriş ve tecrübe ediş tavrı, fertlerin onları kabul ediş veya bazen reddediş şeklinde tecelli eder. Zaman ve mekâna, toplumun kültür ve medeniyette aldığı seviyeye göre, bu bilgiler, hikmet ve tecrübeler, yarı veya tam sistemleşirler. Ancak ilerlemiş toplumlarda “bilim-ilim” kavramıyla ifadeye çalıştığımız zihni, zihni olduğu kadar sosyal olgu, İslam toplumlarında, İslam’ın ilkelerinden bağımsız olmamakla beraber, her toplumun kendi geleneğinden getirdiklerini de katarak geliştirdiği, İslam’a da onaylattığı bilgiler ve tecrübeler sistemidir. Bunun bazı devirlerde yüksek seviye çıktığı, tarihi gerçektir.¹⁰⁹

“Akademik bilgi” kavramı bilimsel özellik taşıyan ya da bilimsel yöntem ve metotlar kullanılarak elde edilen veya üretilen bilgi anlamına gelmektedir. Din konusunda bilimsel metot ve teknikler kullanarak elde ettiğimiz bilgiyi de, “akademik dini bilgi” olarak tanımlayabiliriz.

Dini bilgi, insanlık tarihinin en eski ve en yaygın bilgi türlerinden birisidir. Sosyolojinin ve dinler tarihinin bulgularına göre insan, kendini ve çevresini yorumlama noktasında ilk defa dine başvurmuştur. Daha sonra felsefe yeni bir disiplin olarak ortaya çıktığı zaman insan ve kozmik dünya hakkında hazır bir bilgi ile karşı karşıya olduğunun farkına varmakta gecikmemiştir.¹¹⁰

Dini bilgi, yaygın olan ve hemen her insana hitap eden bir bilgi türüdür. Değişmediği kabul edilen belli temel ilke ve kavramlara dayanır. Buna dayalı olarak, kabul ettiği perspektif açısından her soruya cevap verebilen bir bilgi türüdür.¹¹¹

Dini bilginin, amaçlı olmanın yanında, bir diğer önemli özelliği, anlam vermedir. Dini bilgiye göre bir taşın, olumsuz gibi görülen bir olayın bile bir anlamı vardır. Bu anlam varlığa ek olarak katılmıştır. Bu açıdan her olay görüldüğü sonuçtan ibaret değildir. Çekilen acıların bile yüce bir anlamı olabilir. Bu anlam dinin dünyayı aşkın bir varlık açısından ikiye bölme

¹⁰⁹ Sezen, **İslam’ın Sosyolojik Yorumu**, Birleşik Yay., İstanbul 2000, s.231.

¹¹⁰ Kemerlioğlu, age. , s.77.

¹¹¹ Mengüşoğlu, age., s.99.

niteliğine dayanır. Böylece hayat kuru, anlamsız olmaktan çıkar, yaşanılır bir esnekliğe kavuşur, yaşama umut sevgi ve heyecan gelir.

Dini bilgi, amaçlılıkla hayat bilgisinden, anlam verme ile kendine en yakın görünen bilim ve felsefeden ayrılır. Çünkü bilim ve felsefe anlam vermez, açıklama yapar. Din ise açıklamaz, anlam verir. Dini bilgi gerçekten imkânları geniş bir bilgidir. İnsanlar için yüzyıllar boyu büyük bir önem arz etmiştir. Çağımızda bile özel olarak dini bir davranış içinde olmayan ve hatta kendini seküler bir dünyanın insanı sayan kişilerin düşüncelerinin önemli bir bölümü din kaynaklıdır. Bu açıdan ateizm bile bir inanç, bir negatif dindir.¹¹²

1. 1. Akademik Bilginin Nitelikleri

1) Akademik bilgi, birleştirilmiş ve düzenlenmiş bilgiler sistemidir. Bilim kanunları, birçok olaylar arasındaki ilişkileri toplar, bir kanun halinde birleştirir, düzenli bir sistem medyaya getirir, olayları inceler ve düzenlerken belli metotlara göre çalışır.

2) Akademik bilgi, düşünmenin ve düşüncenin (mantığın) kurallarına ve objelerin kategorilerine uygun; insanların keyif ve isteklerine göre değişmeyen, sabit ve objektiftir, doğrulukları her zaman kontrol ve ispat edilebilir. Bu özelliği dolayısıyla o, önceden tahmin etme, kestirme imkânı sağlar.

3) Akademik bilgi tümel ve zorunlu bilgiler topluluğudur. İlmi gerçekler ve ilmi kanunlar her yerde ve her zaman doğrudur. Fakat sosyal bilimlerde, pozitif tabiat ilimleri gibi kesin kanunlara varmak mümkün değildir. Sosyal bilimlerin sonuçlarında her zaman muhtemel bir yapı mevcuttur. Buna rağmen kesin yanlışlaması yapılamayan teorileri var olan gerçekler olarak kabul edilir. Hâlbuki gelişigüzel gözlem sonucunda elde edilen bilgiler tikeldir, sübjektiftir.¹¹³

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE AKADEMİK DİNİ BİLGİ

Türk tarihinde İslam'ın görüntüleniş biçimleri kısaca, İslam'ın sıradan halk tabakasından sufi çevrelere, sufi çevrelerden ulema kesimine, ulema

¹¹² Aydın, age., s.77.

¹¹³ Arslantürk, *Sosyal Bilimciler için Araştırma Metod ve Teknikleri* 2001, s.19.

kesiminden devlet mekanizmasına ve devlet siyasetine kadar, bu kesimlerin yapısal özelliklerine göre kazandığı bir takım görüntülerdir yahut aldığı kategorik biçimlerdir. Bu görüntüleniş şekillerini a) Halk İslam'ı (Popüler İslam), b) Kitabi İslam (Medrese İslam'ı), c) Tekke İslam'ı (Mistik İslam), d) Devlet İslam'ı (Siyasallaşmış İslam) şeklinde başlıca dört kategoride ele almak mümkündür.¹¹⁴ Bu kategoriler geçmişte olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da günümüzde de bütün İslam dünyasında aynen ve hala mevcuttur.

Osmanlı dünyasında İslami yorumlar üreten başlıca dört temel sınıf vardır. Bunlar: 1. Merkezi iktidar mekanizması (devlet), 2. Buna eklenmiş ulema kesimi (medrese), 3. Genellikle ve medreseden ve devletten bağımsız olan sufi çevreler (tekke), 4. Daha çok tekkelerin etkisinde kalmakla beraber, kendi geleneksel anlayışını sürdüren halk kesimidir.¹¹⁵

Klasik Osmanlı sisteminde üç farklı eğitim kurumu vardı: mektep, medrese ve Enderun Mektebi (Saray Okulu). Mekteplerde çoğunlukla Kur'an okutulur ve öğretilirdi. Bu türden ilkokullar camilere bağlıydı, fakat gitgide yayıldılar ve bağımsız biçimde var oldular. Mektepler, vakıflar tarafından destekleniyorlardı ve zorunlu değillerdi. Bu nedenle klasik Osmanlı toplumunda genel eğitim devletin sorumluluğunda değildi, dini kurumlar tarafından yerine getiriliyordu.

İlki 1331'de kurulan medreseler, mekteplerden daha ileri derecede dini öğretim veriyordu. Dini eğitimin yanı sıra dil bilgisi, söz dizimi, mantık, metafizik, güzel konuşma, geometri, aritmetik ve tıp da öğretiliyordu. Bu okullar, Osmanlı toplumunda önemli bir yer tutuyordu. Bunlar, Enderun Mektepleri'nde ders verenler de dâhil öğretmenleri ve tüm ulemayı yetiştiriyordu. Ulema; yargı, kamu yönetimi, diplomasi ve siyaset gibi tamamen dini olanlardan farklı görevleri de yerine getirdiği için, medreseler devletin üst kademesinin yetişmesinde Enderun Mektepleri kadar önemliydi.

Medreseler bir yandan resmi İslam'ın üretilmesine en büyük katkıyı sağlarken öte yandan da Sünni halkla sıkı temasları dolayısıyla onlar üzerinde de etkili olmuştur. Türk halk Müslümanlığı, bu suretle 13. yüzyıldan

¹¹⁴ Ocak, **Türkler Türkiye ve İslam**, s.58.

¹¹⁵ Ocak, **Türkler Türkiye ve İslam**, s.59.

itibaren, İslam dünyasının hemen her tarafında cereyan eden sürece paralel olarak, iyice Fıkıhın hâkimiyetine giren medrese İslam'ı ile tekke İslamı'nın zaman zaman rekabet alanı haline geldiği görülmüştür.

Medreselerde, İslam'ın iman bilgilerini, emir ve yasaklarını öğreten derslerden kelim, fıkıh, hadis, tefsir vs. gibi dini ilimlerle birlikte fen bilgilerinden matematik, geometri, tıp, astronomi vs. okutulurken, aynı devirde tekkelerde de her Müslüman'a lazım olan ahlak bilgileri okutuluyor ve yaşatılıyordu. Buraya devam eden genç, orta yaşlı, yaşlı her zümreden insan emir ve yasakları, İslam ahlakını öğrenerek güzel ahlak sahibi ve herkes tarafından sevilen, topluma faydalı bir şahıs olarak yetişiyordu.

İslam'ın öğretilmesinde medreseler gibi tekkelerin de önemli hizmetleri olmuştur. Tekkeler, Müslümanlar tarafından tevhit inancını, Allah'ın birliğine inanmayı bütün insanlığa yaymak ve gönüllere yerleştirmek için vakıf esaslarına uyularak kurulmuş sosyal vasıflı dini eğitim ve öğretim kurumlarıdır

Tekke İslam'ı yahut tekke Müslümanlığı, İslamiyet'in Türkler arasına esas itibariyle tasavvuf çevreleri aracılığıyla girmiş olması ve halk Müslümanlığını oluşturan ana faktörlerden biri olması sebebiyle, Türkler arasında şekillenen en eski yorumlama biçimi sayılabilir. Nasıl ki medreseler İslam dünyasında kitabi İslam yorumunun üretildiği kurumlar olmuşsa, bilhassa 11. yüzyıldan itibaren de yine İslam dünyasındaki gelişmelerin bir yansıması olarak tekke ve zaviyeler de hemen bütün İslam ülkelerinde ve bu arada Türkiye'de mistik İslam yorumunun temel kurumları haline gelmişlerdir.¹¹⁶

2.1. Osmanlı'da Akademik Dini Bilginin Değeri

Osmanlı medrese İslamının, Osmanlı Devleti'nin beylik döneminde tipik kabilevi halk İslamından yola çıkarak, siyasi, idari ve sosyo- ekonomik gelişmelere paralel bir şekilde ulemanın nüfuz ve gayretiyle tedricen kitabileşip kurumlaştığı ve kendi yüksek kültürünü, düşüncesini ürettiği tarihi bir gerçektir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezileşmenin

¹¹⁶ Ocak, **Türkler Türkiye ve İslam**, s. 63.

tabii bir sonucu olarak kurumlaşmış bu İslam anlayışı, bir yandan devlet kavramına kutsallık bahşederek merkezi otoriteye ve onu temsil edem Osmanlı hanedanına kutsal bir meşruiyet kazandırırken, öte yandan siyaset aracı olmak gibi çifte bir fonksiyon icra etmiş, neticede devletle özdeşleşmiştir. Burada unutulmaması gereken çok önemli nokta, bu özdeşlikte devletin baskın oluşu ve bunun sağlanmasında, ulemanın unutulmaz rolüdür. Bu özdeşleşmede, kutsallaşmış devletin bekası her şeyden önce geldiğinden, baş gösteren her türlü farklılaşma eğilimi, bu bekayı zedeleyebilecek klasik deyimiyile nizam-ı âlemi bozabilecek potansiyel tehlike olarak algılanmıştır. Bunun önüne geçebilmenin, ancak ve ancak mevcut yapıyı sıkı sıkıya korumakla mümkün olabileceği düşüncesi, devletin her kademesinde yer etmiştir. Bunun tabii sonucu ise Osmanlı devlet yapısında muhafazakârlaşma, kendini her türlü değişime kapama ve buna paralel olarak da İslam anlayışında tam bir dogmatizme dönüşme olmuştur.¹¹⁷ Bu İslam anlayışı 15., 16. ve 18. yüzyıllar boyunca bu yapısını Osmanlı iktidarının koruyucusu ve meşrulaştırıcı hüviyetiyle sınımsız bir şekilde muhafaza etmiştir. Osmanlı devletinde din adamları daima devletin bir parçası ve devletle birlikte olmuşlardır.¹¹⁸ Osmanlı merkezi yönetimi İslam'ı siyasallaştırırken, bu geleneği daha da geliştirerek din ve devleti ikizlikten çıkartıp, birbiriyle özdeş yapmıştır. İslam'ın bu boyutunun oluşmasına en büyük katkısı, "kitabî İslam"ı yahut "medrese İslamı"nı üreten ulema kesimi sağlamıştır.

Medreseli aydın, bulunduğu çeşitli görevler dolayısıyla ya devletin tahsis ettiği gelir kaynakları ile geçinir yahut vakıf gelirleriyle idare ederlerdi. Bu günkü bildiğimiz manada mukannen maaş usulü çok sonralara çıkmıştır. Şeyhülislam ve kadı-askerler yüksek gelirli kimselerdi; diğer hizmetlerde bulunanlar da müderrisler dâhil, mali bakımdan oldukça rahat bir hayat yaşıyorlardı. Geliri esas itibarıyla vakıf tahsisine bağlı bulunan din hizmetlileri bile geçim sıkıntısı çekmiyordu. Bunların sosyal itibarları iktisadi seviyelerinden daha da yüksekti. Bugün bile üniversite profesörlerinin halk

¹¹⁷ Ocak, **Türkler Türkiye ve İslam**, s.92.

¹¹⁸ Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yay., İstanbul 1998, s.179.

arasında fazla itibar görmesi eski “ulema” sınıfına duyulan saygının bir devamı olarak görülebilir.

Tahsilin büyük ölçüde din tahsili manasına geldiği ve en aşağıdan en yukarıya kadar her sınıf halk içinde dinin temel kıymet teşkil ettiği bir cemiyette okumuş insanların son derece nüfuzlu olması mukadderdi. İşte Osmanlı aydınları böyle bir nüfuz ve itibar geleneği içinde yetişmiş insanlar olarak önlerinde başka hiçbir kuvvet görmediler, görmekte istemediler, her meselede herkesten önce kendi fikirlerinin dinlenmesini istediler. Onlar Osmanlı medeniyetinin önemli bir parçası oldukları ve bu medeniyet Avrupa’dakinden kudretli olduğu müddetçe her şey iyi gitti. Fakat meseleler onların bilgi ve görgülerini aşacak boyutlara geldiği zaman, yaptıkları müdahaleler çoğu zaman işe yaramamaya başladı.

Medrese âlimleri bilginin ancak daha çok kitap okumakla artacağını veya insanların doğruyu bu kitaplar arasında mantıki kıyas yaparak bulunabileceğini düşünüyorlardı.¹¹⁹ Bazen söylediklerinin bir kısmı tatbik kabiliyeti bulunmayan şeyler olduğu için, devlet ileri gelenlerinin bunları yapmayışı bir çeşit haklılık duygusu uyandırıyor, böylece hatalarını görme imkânı da bulamıyorlardı. Fakat onlar için asıl dönüm noktası, artık kendileri dışında çözüm aranmaya başlandığı zamandır. Kendilerinin temsil ettiği değerler bir değerler sistemi ve bir hayat tarzı, bir başka sistem adına geri plana atıldığı zaman, medreseli aydınlar sadece eski itibarlarını kaybetmekle kalmadılar, adeta kötülüğün kaynağı diye görülmeye başladılar. Böylece medrese, devlet otoritesine karşı şiddetli bir imtihan vermek zorunda kaldı, ama bu defa devlet otoritesi ile medrese arasındaki çatışma siyasi iktidar sahiplerinin keyfi icraatından ileri gelmiyordu. Medreselinin karşı çıktığı veya lüzumsuz saydığı şeyler de şu veya bu padişahın veya devlet adamının şahsi arzularından ibaret olmayıp, o günkü dünyanın ve hayatın zorlamış olduğu şeylerdi.¹²⁰

Sosyolojik olarak çok iyi bilindiği üzere, bir dinin teorik yapısı, iman esasları ne olursa olsun, halk arasında zamanla onun toplumsal ve kültürel özelliklerini kazanır; o özelliklere uyarlanır, bu arada onları da etkiler;

¹¹⁹ Güngör, **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, s.43.

¹²⁰ Ocak, **Türkler Türkiye ve İslam**, s.99.

böylece zamanla onlarla özdeş hale gelir. Kısacası “dönüştürür ve kendisi de dönüşür”. Bu çok tabii bir sosyolojik süreçtir. Bu süreç Türklerin İslam’ı kabulünden sonra da işlemiştir. Bu durum, akademik dini bilgi üreten kurumlarla halk İslamı’nın şekillenmesine kaynaklık eden kurumlar arasında rekabete neden oluşturmaktadır. Bu rekabetin, zaman zaman çatışmaya dönüştüğü de görülmüştür.

Sonuç olarak Medrese bir müessesedir ve her müessese gibi insanlar vasıtasıyla hayat bulur. İşte bu bakımdan medresedeki gerileme aydın zümresindeki değişimle açıklanabilir.¹²¹

3. TÜRKİYE CUMHURİYET’İNDE AKADEMİK DİNİ BİLGİ

3.1. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi

İstiklal Mücadelesi’nin kazanılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Tanzimatçı aydınlanmacı geleneğin üzerine bina edilmiştir.¹²² Mustafa Kemal ve arkadaşları, batı modelinde bir devleti kurtuluş reçetesi olarak benimsemiş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin tarih çizgisindeki yönünü, çağdaş ileri devletlerin yönü olarak belirlemiştir. Bu tercih, daha sonra oluşacak olan ‘cemaat dindarlığı’ olgusunun en etkili tarihsel koşullarından biri olmuştur.¹²³

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, diğer kurumlar gibi eğitim kurumları da büyük bir çöküntü içinde idi. Osmanlı Devleti’ndeki eğitim kurumları olan medreseler, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde gerek eğitim kadrosu, gerekse programları bakımından çok ileri bir seviyedeydi. Fakat 17. yüzyıldan itibaren, devletin diğer kurumlarındaki gerilemeye paralel olarak eğitim kurumları da geriledi.

Devletin yıkılışını önlemek amacıyla yapılmaya başlanan yenilikler çerçevesinde, eğitim kurumları da yeniden düzenlendi. 18. yüzyılın sonlarında ordunun subay, teknik eleman ve doktor ihtiyacını karşılamak üzere, çağın gereklerine uygun okulların açılmasına başlandı. Tanzimat

¹²¹ Güngör, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, s.40.

¹²² Ejder Okumuş, *Türkiye’nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yay., İstanbul 1999, s. 15-21.

¹²³ Mardin. *Türkiye’de Din ve Siyaset*, s. 39.

Dönemi'nde, askerî okullardan başka, Avrupa'dakilere benzer modern eğitim kurumları açıldı. Medrese ve modern devlet okulları dışında, kendi dillerinde eğitim yapan azınlık ve yabancı okulları da vardı. Bu okullarda okutulan farklı dersler sebebiyle ayrı duygu ve düşünce, değişik kültür ve davranışa sahip insanlar yetişti. Bu uygulama, ülkede millî kültürün gelişmesine büyük ölçüde engel olmaktaydı. Bu sebeple millî bir kültür oluşturulamıyordu.

Kurtuluş Savaşı'nın amacı millî birliğin sağlanması ve çağdaşlaşma olduğu için, Osmanlı eğitim sistemi devam ettirilemezdi. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Atatürk, eğitim konusunda da çalışmalara başlamıştır. 16 Temmuz 1921'de yaptığı bir konuşmada millî kültürün önemi ve gerekliliğinden bahsederek, eğitim ve kültür konusundaki bölünmüşlüğü kaldırılmasını savunmuştur. Osmanlı Devleti'nde var olan, mektep- medrese ayrımının kaldırılacağını söyleyen Atatürk, eğitimin yaygınlaştırılarak bilgisizliğin yok edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Cumhuriyeti başarısız olarak nitelendirmek isteyenler çıkmışsa da, Cumhuriyetin özelliklerinin anlamını Osmanlı yapılarında aramak pek rastlanan bir durum değildir. Ancak Osmanlı İmparatorluğundan tevarüs edilen bu özelliklerin etkisi yalnız Cumhuriyetin yoğurucu hamlesinin dışında kalmış olan unsurlar için geçerli olsa, yeninin içindeki eskiyi ihmal etmek bir dereceye kadar anlaşılabilirdi. Fakat bizzat Cumhuriyetin ideolojisinde böyle özellikler bulmak mümkündür. Bazen bir kişinin yeni olduğunu iddia ettiği ve bizimde yeni olarak kabul edebileceğimiz görüşlerin ardında çok derinlerde eskinin şartlandığı davranışlar mevcuttur. Cumhuriyeti eski Osmanlı toplumuna bağlayan unsurlardan önemli olanlar bu katta toplanır. İdeolojik düşünce tarzının ve bizim ona bağlılığımızın ne kadar çapraşık ve girift olduğun da en iyi onlar gösterir.¹²⁴

Osmanlı aydını beraberinde taşıdığı kültür kalıplarını Cumhuriyet aydını olduğu gün tümüyle değiştirmiş değildir. Buna, tabii olarak bakmak gerekir. Doğal olmayan, iki devirde de yaşamış aydınların davranışlarını 28 Ekim 1923 saat 24'te değiştirdiklerini düşünmektir.

¹²⁴ Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yay., İstanbul 2010, s.141-142.

Atatürk, İslam dininin özüne sadık kalarak, hurafeleri, batıl fikirleri, geri düşünceleri dinden ayıklamak için kendisine bir faaliyet programı belirlemiştir. Atatürk'ün kafasında uzun bir süreç sonunda netleşen bu faaliyet programı, bir bakıma “Dinde Yeniden Yapılanma Projesi” olarak adlandırılabilir.

Atatürk'ün özel kalemi Hasan Rıza Soyak, anılarında Atatürk'ün din konusunda yapmayı tasarladıklarını şöyle özetlemiştir:

-Derhal din ile devlet işlerini birbirinden ayırmak ve laiklik yoluna girmek,

-Çeşitli hüviyet ve kıyafet altında ve İslamiyet'in asla kabul etmediği bir şekilde Allah ile kulları arasına girip, kitleye hükmetmeyi bir ticaret, bir sanat haline getirmiş, menfaatçi ve riyakâr zümreyi dağıtmak. O zümre tarafından halka, Müslümanlığın kutsal akideleri olarak tanıtılmış olan, fakat gerçekte akıl ve mantığa olduğu kadar, İslam dininin esasları ile daima, zamana, zamanın fikriyatına uymayı emreden fikirlerine de aykırı bulunan batıl inanışları, çeşitli yollarla yapılacak uyarlamalarla vicdan ve kafalardan söküp atarak, akıl ve müspet ilimlerin egemenliğini sağlamak. Bu suretle İslam'ın kaynağına ulaşmak, cehalet ve taassuba destek olan bütün müesseseleri tasfiye etmek.¹²⁵

Türkiye, 1920'lerde köklü eğitim reformları yaşandı. Bu reformlarında en önemli adım, 2 Mart 1924 itibariyle yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yani Türkiye'de eğitimin birleştirilmesini güvence altına alan yasaydı. Bu yasa Batı'da meydana gelen gelişmelerin meydana okuduğu bir toplumda, eğitimin rolü üzerine uzun zaman süren müzakerelerin sonucu ortaya çıktı. Tanzimat'tan bile önce başlayan eğitim reformu, siyasi gündemde öncelikli bir madde olmuştu. Osmanlı idarecilerinin bazı sıkıntılara eğitim reformuyla çözüm aramaya yönelmelerinin nedeni, eğitimde meydana gelen olumsuzluklardı.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla 1924 medreseler kapatıldı ve tüm eğitim kurumları, tek bir kurum, Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı) tarafından denetlenen, aynı düzenleme altında bir araya getirildi. Bu süreç,

¹²⁵ H.Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1975, s. 258.

hiçbir şekilde kolay değildi. Nitekim 1924'ten 1938'e kadar 14 farklı Eğitim Bakanı göreve geldi. Bu her yıla ortalama bir bakan demektir.¹²⁶

Bu idari birleştirme yanında başka reformlarda gerçekleştirildi. 1928'te Arap alfabesi bırakılarak yerine Latin alfabesi getirildi. Bu değişimin ardında yatan görüşlerden biri, daha basit ve fonetik bir alfabenin okuryazarlığı artırma mücadelesini kolaylaştıracağıydı. Bu görüş yeni değildi. Daha önce, 19. yüzyıldaki tartışmalarda Arapça'ya çok iyi uyum sağlamasına rağmen Arap alfabesinin, Türk diline uygun olmadığı görüşü ifade edilmiştir. Türk siyaset yazarı ve devlet memuru Mehmet Münif Paşa (1928- 1910), 1862'de Osmanlı Bilim Topluluğu'nda yaptığı bir konuşmada alfabede reform meselesini gündeme getirmiştir. Orada bilimin yayılmasının koşulu olarak alfabede reform meselesini ortaya atmıştır. Ona göre, Osmanlı imlasını öğrenmek ve öğretmek göçtü.¹²⁷

Bu reformların ardındaki önemli bir gerekçe de ulus inşası projesiydi. Öğretim birliği ve alfabenin basitleştirilmesi, Yeni Türk ulusunun temellerini atma amacına hizmet etti. Yeni Türk topluluğunun üyeleri, birden fazla anlamda, aynı dili konuşmalıydı.

Dönemin başbakanı 1925'te Muallimler Birliği'nde öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşmada "milli maarif" hedefini şu şekilde ifade etmiştir:

"Milli maarif istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddı ile daha açık anlarız. Bunun zıddı dini terbiye ya da beynelmilel eğitimidir. Siz öğretmenler, dini ve beynelmilel değil, milli eğitim vereceksiniz. Dini terbiyenin milli eğitime saldırı demek olamadığını, her iki eğitimin de yollarında gerçekleşebileceğini göreceğiz... Dini eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimidir. Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır. Milli eğitimde iki kısım düşünebiliriz: Siyasal ve vatansal. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir 'Türk' var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil, bilinçle, ilim ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek çalışırsa siyasi Türk milleti, kültürel, düşünsel ve sosyal tam ve

¹²⁶ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul 1996, s.29-30.

¹²⁷ Elisabeth Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri**, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.174.

*olgun bir Türk milleti olabilir... Bu milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz. Kendilerini başka camialara bağlı görenlere açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat 'konfedere' olmuş medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin milliyetidir. Bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yaşayacaksak yekpare bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte milli terbiye dediğimiz sistemin genel hedefi."*¹²⁸

Özetle, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki reformlar aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşmıştır: Eğitimde ulema değil devlet denetimi, Ülkenin her yerinde tüm öğretim dallarında aynı müfredatın uygulanması gerektiği anlamına gelen öğretim birliği, Okuma yazma düzeyini artırmaya odaklanma, Milli değerlerin gelişmesine yardımcı olma.

Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim kurumları olan mektep ve medreseler kapatıldığında, bunun getirebileceği eksiklikleri telafi amacıyla 1924'te İmam Hatip okulları kuruldu. Herhangi bir yüksek öğretim amacı olmadan, imam ve hoca yetiştirmeyi hedefleyen ilk imam hatip okulları, meslek okulu niteliğindeydi. Akademik yükselmeye getirilen bu kısıtlama, bu tür eğitime olan ilgiyi azalttı. Sonuç, sürekli azalan öğrenci sayısı ve on yıldan kısa sürede, dini görevli yetiştirilmesinin son bulmasıydı. Böylece, 1933 ile 1948 yılları arasında resmi olarak imam ya da hoca eğitimi olmadı. Dini eğitim Kur'an kursları müfredatıyla sınırlı kaldı. Ancak bu, eski mekteplerde öğretilene karşılık gelen, geleneksel olarak İslami ilimle kastedilen standartlara ulaşmaktan çok uzak bir eğitimdi.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Kur'an kursları özel önem kazandı. 1924'te oluşturulan imam hatip okulları öğrenci sıkıntısı çekip, 1933'te hepsi birden kapatılınca, geriye kalan dini eğitim veren tek kurum Kur'an kursları oldu. Bu durumda, hükümet temsilcileri, Kur'an kurslarının Eğitim Bakanlığı'nın sahasına çekilmesi gerektiğini öne sürdü. Fakat Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Efendi, Kur'an kurslarını kendi başkanlığının denetiminde kalmasının daha iyi olacağını söyleyerek bu değişikliğe izin vermemiştir.

¹²⁸ Sakaoğlu, age., s.27-28.

3. 2. İsmet İnönü Dönemi

1923-1950 yılları arasını kapsayan dönemde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü; CHP iktidardadır. Ancak Atatürk CHP'si ile İnönü CHP'si arasında kültür politikaları bakımından fark vardır. Atatürk'ün Türk kültürüne dayalı bir milli devlet oluşturma politikası yerine İnönü'nün CHP'sinin Grek ve Helen kültürüne yönelmesi Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin yapılanmasıyla ilgili farklı bir tercihtir.¹²⁹

İnönü döneminin laiklikle ilgili uygulamalarına baktığımızda, ilk olarak karşımıza köy ilkokullarından din derslerinin kaldırılması çıkmaktadır. 1927 yılında bütün okulların müfredat programından din dersleri çıkarılmış olmasına rağmen 1939 yılına kadar köy ilkokullarında okutulmaya devam edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, laik bir ülkenin okullarında din dersleri vermenin anayasaya aykırı olacağını savunmasına rağmen, boş inançlardan arındırılmış bir din dersinin köy ilkokullarında okutulmasında sakınca görmemiştir.¹³⁰

Bu dönemde laiklik uygulamaları konusunda düzenli ve sistemli sayılabilecek bir durumun söz konusu olmadığına göstergelerinden biri de Arapça ezan okunması yasağının yasalara bağlanmasıdır. Atatürk döneminde 1932'de başlayan Türkçe ezan okunması uygulaması, bir tamimle düzenlenmiş ve yasayla Arapça ezan yasaklanmamıştır. İnönü döneminde ise, bu uygulamada bir boşluk görülerek 2 Haziran 1941'de kabul edilen 4055 sayılı yasayla, Türk Ceza Yasası'nın 526. Maddesinde değişikliğe gidilmiş ve Arapça ezan okuma yasağı getirilmiştir. Bu yasaya uymayıp Arapça ezan okuyanlara üç aya kadar hapis ve para cezası öngörülmüştür. Bu yasanın gerekçesinde ise, 1932'de çıkarılan ezanın Türkçe okunmasıyla ilgili tamime uymayanlar hakkında yasal işlem yapılmasına rağmen, yasal bir yaptırım olmamasından dolayı caydırıcı olmadığı ileri sürülmektedir. Yapılan bu değişiklikle bu konudaki yasal boşluğun giderilmesi amaçlandığı ifade edilmiştir.¹³¹

¹²⁹ Zeki Arslantürk- Tayfun Amman, **Sosyoloji**, Camlıca Yay., İstanbul 2001, s.124.

¹³⁰ İlhan Başgöz, **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**, Dost Yay., Ankara 1968, s. 82- 83.

¹³¹ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları**, , Nurol Matbaacılık, Ankara 1998, s.55- 56.

Türkiye'deki 'laiklik' ilkesinin farklı bir şekilde benimsenmesi cemaat dindarlığının oluşumunu belirleyen önemli bir nedendir. Laikliğin ilk radikal uygulamaları bazı cemaatlerin yer altına inmesine, itilmesine ve 'gizli faaliyetler' sürecinin başlamasına neden olmuştur.¹³² Bu süreçte, yer altına inen cemaatlerin önderliğini ve hocalığını ise, Osmanlı döneminde 'legal' olarak vazife yapan medrese hocaları (müderrisler) tekke ve zaviye şeyhleri üstlenmişlerdir. Bazı cemaatlerin yer altına inmesi olarak betimlenen bu gelişmenin Türkiye dindarlığı üzerindeki belirleyiciliğin yanında bu süreçte ortaya çıkan daha önemli bir fenomen de, İslam'ın şehirden köye ve taşraya taşınması sonucunda, 'taşra tipi' bir Müslümanlığın doğmasıdır.¹³³

Cumhuriyet döneminin 1950'lere kadar olan devresi, o zamanki basın da yardımıyla, her alanda İslami düşüncenin ve yaşantının devletin sıkı takip ve hatta zaman zaman müdahalesine maruz kalmasıyla karakterize edilebilir. Bu sebeple bu dönemde gerçek bir İslami düşünceden pek söz edilemez. Bu devre, halkın, polis ve jandarma korkusu, hapis tehlikesiyle yüz yüze kalma pahasına İslam'ı gizli kapaklı öğrenmeye, üzerine düşünmeye ve yaşamaya çalıştığı bir devredir. Bu devrede İslam, tamamıyla geleneksel ve muhafazakâr kalıpları içinde, tam anlamıyla, sadece ibadet ve ahlak boyutuna yoğunlaşmış bir halk Müslümanlığı mahiyetinde şu iki zümre aracılığıyla yeni nesillere aktarılmaya çalışılmıştır. Bunlar: 1) Son Osmanlı medreselerinin bakiyesi olan taşra uleması, 2) Cumhuriyet rejiminin yasağına rağmen gizli gizli devam eden tarikat çevrelerine mensup taşra şeyhleri.¹³⁴

Bu dönemde din tahsili verecek hiçbir resmi müessese bulunamamış, hatta özel din tahsili bile bir bu devrin siyasi atmosferindeki gerginlik dolayısıyla, suç gibi takibat konusu olmuştur. Müslümanlar cemaat olarak herhangi bir organizasyon kurmak ve kendi (dini) işlerini düzenlemek hakkına sahip değillerdi. Tek yönlü yayın hayatının yarattığı kamuoyu yüzünden din ve dinle ilgili her şey ve herkes korku sembolü haline getirilmişti. İşte böyle bir zamanda alaylı din adamı dediğimiz kimselerin çoğu adeta dinin muhafızı rolünü üstlendiler. Müslüman cemaatinin bütün

¹³² Ahmet Yaşar Ocak, **Müslüman İmajı**, TDV Yayınları, Ankara 1996,s.133-134.

¹³³ Ocak, **Müslüman İmajı**, s. 134.

¹³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası**. İletişim Yay. İst.2010.s220.

işlerini en ağır çalışma şartları altında yılmadan yürüttüler. Muntazam ve yeterli gelir kaynakları bulunmadığı için büyük maddi zorluklar çekiyorlardı. Evlerinde eski yazı kitap bulundurmamak bile suç olarak görülüyordu. Dağılan bir devletin ve medeniyetin bütün vebali onların omuzlarında idi. Bazen mektep kitaplarında bile memleketi, “hocaların” batırdığı telkin ediliyordu. Devletin dine karşı çıktığı yoktu, ama din hürriyeti sadece camilerde namaz kılma ve evlerde oruç tutma hürriyetinden ibaret görülüyor, bu işleri yürütmek için de herhangi bir tahsile ihtiyaç olmadığı düşünülüyordu.¹³⁵

Yeni rejimin baskıları ve uygulamaları karşısında uğradığı hayal kırıklığı ve duyulan kızgınlık sebebiyle ister istemez tepkisel bir nitelik kazanan, bu sebeple geleceğe yönelik, hamleci, üretici ve yaratıcı olmaktan çok, geleneksel yapıyı korumak ve yaşatmakta titizlenen muhafazakâr nitelikli bu halk İslamını 1940’ların ve 1950’lerin nesillerine ulaştıran bu iki zümreye bugünkü Türkiye’nin müslüman halk ve aydın kesimi çok şey borçludur. Başka bir ifadeyle, Türkiye’deki İslami düşünce bugünkü varlığını bu iki ara zümrenin tezgâhından geçen, ama İslam’ı anlama ve yorumlamada onlardan farklılaşan ikinci nesil aracılığıyla kazanmıştır.¹³⁶

3.3. Demokrat Parti dönemi

Çok partili rejimin baskısıyla, hükümet İlahiyat Fakültesi’nin ve İmam Hatip Okulları’nın açılmasına razı olunca, bu değişikliğin gerekçesi olarak “aydın din adamı” yetiştirme gayesi gösterilmiştir. Bu din adamları yine önceki yıllarda öbür din adamlarının, imam, müezzin ve müftülerin, yaptıkları gibi halkı din konularında aydınlatacaklar, onlara ibadet rehberliği yapacaklardı.¹³⁷

Programının “Umumi Prensipler” başlıklı bölümünde... Partimiz, laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.” diye ilan eden Demokrat Parti, bu görüşüne uygun olarak, din öğretimi ve din adamları yetiştirilmesi konusunda uzmanlar tarafından esaslı bir program

¹³⁵ Güngör, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, s. 189.

¹³⁶ Güngör, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, s. 194.

¹³⁷ Güngör, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, s. 196.

hazırlanmasını öngörür. Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehasşsılar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Demokrat Parti'ye göre, din adamı yetiştirecek kurumlar üniversite içinde yer almalı ve özerk olmalıdır. "Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyete mümasil (benzer) müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.¹³⁸

"Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, meslek bilgisi kuvvetli ve düşünüşünde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için gerekli şartları hazırlamak..."¹³⁹ gibi ikili amaçla, 9 Mayıs 1949 günü bir tasarı kabul edilmiştir. Bu tasarı, 4 Haziranda 1949 günü Resmi Gazetede yayınlanarak, 5424 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya bağlı olarak 21 Kasım 1949'da da açılan İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesine bağlı olarak 85 öğrenci ile öğretime başlamıştır.

Bu fakültenin kuruluşu için çalışma yapanlardan Hilmi Ziya Ülken, konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır: "İstanbul Daru'l Fünun'undaki İlahiyat Fakültesinin kaldırılmasında ileri sürülen başlıca fikir; "Laik devletin, din işlerine karışmaması" idi. Bu demek değildir ki, devlet, din terbiyesine mânia olur, din adamlarının yetişeceği müesseselerin açılmasını istemez... Tam tersine, millet çocuğuna, dini olan İslam terbiyesini verecek müesseselere karşı kolaylık gösterir. Birçok Batı memleketinde, bizden önce laiklik kabul edilmiş olmasına rağmen, İlahiyat Fakültelerine üniversitelerinde yer vermişlerdir. Ancak bu müesseseleri, modern ilim ve felsefe kültürü ile bağdaştırmaya çalışmışlardır."¹⁴⁰

İlk defa Ali Fuat Başgil tarafından 1949 yılında kurulması tasarlanan ve hatta kendisi tarafından birde kuruluş tasarısı hazırlanan Yüksek İslam Enstitülerinin gerçek anlamda kuruluşu ve öğrenime başlaması ancak on yıl sonra, 19. 11. 1959 tarihinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılması ile

¹³⁸ İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yay. İst.2009, s.202-203.

¹³⁹ Mustafa Öcal, **"Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü"**, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Cilt:1, Yıl:1, 1986, s.116.

¹⁴⁰ Öcal, agm., s.116.

gerçekleşebilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığınca öğretime açılan bu dini yüksek öğretim kurumlarına yalnızca İmam Hatip Okulu mezunları girebilecekti.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 31 Temmuz 1961 tarihli ve 211 sayılı kararı ile çıkarılan ilk yönetmeliğe göre Yüksek İslam Enstitüsü, İslam dininin esaslarına sadık kalarak, müspet ilim ışığı altında İslam ilimlerini ve bunlara yardımcı ilimleri öğrenerek, İmam Hatip okulları ile Öğretmen okullarına ve diğer ortaöğretim müesseselerine öğretmen yetiştirecek, aynı zamanda bu okullardaki din dersi öğretmenlerinin mesleki gelişmelerine yardımcı olacaktı. Keza bu müessese, Diyanet İşleri Teşkilatına müftü, vaiz vb. din hizmetlileri de yetiştirecekti. Enstitü ayrıca, Türkiye'de İslam İlimleri alanında araştırmalarda bulunarak, araştırma sonuçlarını yurt ve dünya ilim âlemine sunma çalışmaları yapmakla da görevlendiriliyordu.

İmam ve hocaların eğitiminin sürdürülmesine yönelik ilk adımlar, 1948'de on il merkezinde, on ay süreli yetiştirme kursları açıldığında atılmıştır. 1951 'de bu faaliyet, yedi farklı bölgede 4 yıllık ve 3 yıllık lise bölümünden oluşan mesleki bir program başlatıldığında daha da kurumsallaştırıldı.¹⁴¹ Ondan sonra İmam Hatip okullarının sayısı artarak devam etmiştir.

1950'den sonra Kur'an kurslarının sayısı büyük ölçüde arttı. Kur'an kursu öğretmeni olabilmek için Kur'an okuma yeterliğini kanıtlayan bir sertifikadan başka herhangi bir vasa gerek yoktu. Kur'an öğrenme işine girenler, özellikle "Süleymancılar" diye bilinen Süleyman Hilmi Tunahan'ın yandaşlarıydı.

Süleyman Hilmi Tunahan, 1946'dan önce Kur'an kurslarını gizlilik içinde yürüttü. Ancak bu yasadışı faaliyetlerine karşın herhangi bir hapis cezasına çarptırılmadı. 1946'dan sonra düzenlemeler yumuşatıldı ve gerekli vasıflara haiz herhangi biri, bu tür kurslar kurma izni alabildi. Süleymancılar faaliyetlerini arttırdı ve bu cemaatten giderek daha çok sayıda insan Kur'an kursu öğretmeni olarak Diyanet İşleri Başkanlığına girdi. Bu dönemde Kur'an kursları, büyük ölçüde Süleymancıların kontrolüne girdi. Bu durum resmi

¹⁴¹ Mustafa Uzunpostalıcı, **Kuruluşunun 43. Yılında İmam Hatip Liseleri'nde Din Eğitimi**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, s.124-.125.

çevrelerde yalnızca bir dini cemaatin çok güçlü ve etkili hale gelmesiyle açıklanamayacak bir rahatsızlık yarattı. Rahatsızlık aynı zamanda İmam Hatip okullarının, o dönemde Kur'an kursları çatısı içinde yetiştirilenlerden çok daha vasıflı eğitime sahip ve bu yüzden mevcut öğretmenlerin yerine geçmesi gereken mezunlar vermeye başlamasıyla ilgiliydi. 1965'te Diyanet İşleri Bakanlığı'na girecek herhangi birinin İlahiyat Fakültesi ya da imam hatip okulu diplomasına sahip olmasını gerektiren bir yasa çıkartıldı. Bu yasa Süleymanlılara büyük bir darbe vurmuştur.¹⁴²

3.4. 1970 Sonrası Dönem

Çok Partili döneme girilmesi ve değişen dünya düzeninin etkisiyle Türkiye'de de özgürlük talepleri artarak devam etti. Çok partili döneme girilmesiyle modern din eğitimi müesseseleri açılmaya başladı. Bu kurumlar yeni bir İslamcı aydın kesiminin oluşmasını sağlayacaktır.

Bunun yanında, aynı dönemde, tek parti döneminde faaliyetlerini yer altına çekilerek sürdürmek zorunda bırakılan tarikatlarda bu dönemdeki yumuşamadan faydalanarak çalışmalarını, açıktan ve kurumsallaşarak sürdürmeye başladılar.

Zamanla ortaya çıkan durum alaylı kesim ile mektepli kesim arasında rekabete neden olmuştur. Buna eski yeni kavgası diyebiliriz. Bir tarafta eskiden sadece "iktidar eliti"nin faydalandığı eğitim nimetlerinden istifade ederek çağımızın problemleriyle baş edebilecek şekilde yetişmiş bir din adamı kadrosu, öbür yanda durgun ve reaksiyoner bir din anlayışını temsil eden diğer kadroyu görüyoruz. Bunları ikisi de Türk halkının manevi liderliğini üslenmek iddiasıyla yarışmaktadır. Fakat bu yarış tarafların kendi başarıları için uğraşmak şeklinden ziyade karşı tarafı çelmelemek şeklinde sürmektedir. Kısacası ferdi mücadele yerine takım kavgası yapılmaktadır. Eskiler sayıca çok ve sosyal bakımdan daha köklü durumdalar. Yeniler ise son yirmi beş- otuz yılın ortaya çıkardığı küçük bir gruptur.¹⁴³

Yeni dediğimiz zümrenin çıkışı ile modern din eğitimi müesseselerinin kuruluşu arasında sıkı bir ilişki vardır. Türkiye'de İslam'ın

¹⁴² Özdalga, age., s.190.

¹⁴³ Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, s. 186-1 87.

temel prensipleri etrafında modern yorumlar getirme gayretinde bulunan bir aydın ve âlim zümresi, esas itibariyle modern din eğitimi okullarının eseridir. İmam Hatip okullarında, Yüksek İslam Enstitülerinde, İlahiyat Fakültelerinde yetişen insanlar eskilerden iki önemli noktada farklı yetişmektedirler. Birincisi, eğitim programları içinde doğrudan doğruya meslekleriyle ilgili olan derslerin yanında “laik” denen okullardaki ilim ve fen derslerini de görmektedirler. Bu suretle hem modern çağın temel özelliğini teşkil eden ilim ve teknoloji hakkında bilgi sahibi oluyor, hem de klasik meslek konularını modern bir müfredat programı içinde ele alıyorlar.

Medrese geleneğinde standart metinler vardır ve yüzlerce yıldır aynı konularda aynı eserler kullanılır. Bu yüzden din tahsilini klasik usule göre yapmış birinin mesela Ebussuud Efendi’den bu yana tefsir ilminde veya Halebî’den bu yana fıkıhta meydana gelen gelişmeler ve değişmelerden haberdar olmasına imkân yoktur. Hâlbuki modern mekteplerde eski ve yeni bütün metinler gözden geçirildiği gibi, bütün bu kaynakların mahiyeti hakkında toplayıcı ve tenkidi bilgiler veriliyor. Din tahsilinin anahtar bilgisi sayılan Arapça bile bin yıllık gramer kitaplarından değil, bugünkü gelişmiş eğitim teknolojisine göre hazırlanmış eserlerden öğrenilmektedir.¹⁴⁴

Mektepli din adamını eskilerden farklı kılan ikinci önemli hadise, o’nun sosyal ve kültürel çevre itibariyle çok değişik tecrübeler kazanmasıdır. Bir çeşit şehir- köy farklılaşması söz konusudur. Mekteplilerin yaşadığı sosyal çevre köy veya küçük kasaba çevresi değildir. Şehir hayatı kılık- kıyafetten inançlara kadar büyük bir çeşitlilik ihtiva ettiği için, orada yaşayan insanında daha geniş düşünceli, esnek zihinli, müsamahakâr ve yumuşak tabiatlı olması beklenir. Muhakkak ki mektepli din adamlarının bu vasıflar bakımından eski tavrı temsil edenlerden çok farklı olmasının bir sebebi de onun şehirli bir atmosfer içinde yetişmesidir. Mektepli din adamı, etrafında dini bilgisi kendisinininkine denk olduğu halde başka türlü düşünenlerle karşılaştığı gibi, kendi dünyasından apayrı bir hayat yaşayan kalabalık ve ezici bir kitlenin de karşısındadır. Onun mücadele etmek zorunda bulunduğu insanlar sadece kendisiyle içtihat uyuşmazlığı içinde bulunanlar değildir; cemiyette onun

¹⁴⁴ Güngör, **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, s. 187.

yerini ve önemini tartışacak derecede kendisinden uzak olanlarla karşı karşıyadır. Böylece o kendi konusunda tek otorite olan, ne bu otoritesi ne de sosyal mevkii tartışma konusu bulunan bir köy veya kasaba hocasının yahut cemaat mensubu rahatlığı içinde değildir. Zihni devamlı alarm halinde, fikirleri her an yontulmaya hazır, günlük hayatı değişmelere intibak edecek bir hareketlilik içindedir.

Alaylı din adamı zümresi “tek parti” döneminin sıkıntılı günlerinden bizi demokratik döneme taşıyarak çok önemli bir hizmet yapmıştır. Ama demokratik rejime geçişle birlikte bu hizmetin başka ellere devredilmesi lazımken, eskilerin hala dini otoriteye sahip çıkmaları ve orada kendilerine rakip tanımamaları ciddi bir sıkıntı yaratmaktadır. Aslında bu işin bir nöbet devri gibi kolaylıkla ve kısa zamanda olmasını bekleyemezdik. Aradan geçen yıllar eski din adamı zümresini bir çeşit yerleşik menfaat grubu haline getirmiştir; bu insanların kendilerine göre alışkanlıkları, gelenekleri, çevreleri teşekkül etmiş bulunuyor. Daha önemlisi, kendilerini devam ettiren müesseseler kurmuşlar ve bu müesseseler sayesinde geniş bir taraftar kitlesine sahip olmuşlardır. Böylece ortaya belli dünya görüşleri ve menfaatleri bulunan bir zümre çıkmış, bunlar kendileriyle aynı sahada faaliyet gösteren mekteplilerle bir mücadeleye girişmişlerdir. Şimdi Türkiye’de alaylı din adamları mektepli meslektaşlarını bazen dinden çıkmış olmakla suçlayacak kadar şiddetli bir reaksiyon içindedirler. Din görevlerini, dini organizasyonları, hatta dini idare makamlarını paylaşma konusunda onlarla amansız bir rekabete girmişlerdir.

Alaylı din adamları halk kitlelerine daha yakın olmaları dolayısıyla onlar üzerinde çok tesirlidirler, bu yüzden ülkemizde dini meselelerde onların liderliği hâkimdir. Fakat bu zümre, son elli yıldan beri bilgi ve zihniyet bakımından pek az bir gelişme göstermiş olduğu için, Türkiye’ye artık din konularında rehberlik edecek durumda değildir. Bütün İslam ülkelerinde İslamiyet’i çağdaş bir kıymet sistemi halinde geliştirme ve sunma gayreti devam ederken Türkiye gibi, İslam âleminin öncüsü bir memlekette alaylı din adamlarının içtihat kapısını tutmaları hayret verici bir durumdur.

Modern içtihatlar yapılmasına en büyük engellerden biri, klasik din tahsili görmüş “ulema” ve onların geleneğini takip eden kesimdir. Din

meselelerinde en çok titizlik gösteren, adeta dinin muhafızı gibi görünen bu insanların hakikatte dine en büyük zararı vermekte olmaları çok şaşırtıcı görünebilir. Şurası muhakkak ki dini ayakta tutacak olan da batıracak olan da onlardır. Gerçekten dinin muhafızları onlardır, ama muhafaza ettikleri şeyi gün ışığına çıkarmayacak kadar aşırı ve manasız bir titizlik göstermeleri yüzünden, onu öldürmek üzere olduklarını da bilmeleri gerekiyor. İslam bir hayat nizamıdır, onu hayattan çeken insan İslam'a hizmet değil, belki bilmeden ihanet etmiş olur.¹⁴⁵

Ulemanın taşlaşması karşısında uzun yıllardan beri dinle ilgili konularda herkes kendini söz sahibi olarak görmektedir. O kadar ki Türkiye'de eski yazı bilen kimseler bile kendilerini İslamiyet üzerine gerçekten birer din mütehassısı olduğu fikrine kapılmıştır. Ulema sınıfının saygıdeğer bir sosyal grup olarak aramızdan çekilmesinden bu yana sadece eli kalem tutan değil, ayağı iktidarda olan politikacılar da birer din reformcusu veya müçtehit hüviyetinde ortaya çıkmaya tereddüt etmemektedir.¹⁴⁶

Ulema dışında içtihat yapanların tesirsiz kalması için onların tekfir edilmesi veya lanetlenmesi şart değildir. Nitekim yarım yüzyılı aşkın bir zamandan beri heveskârların ve politikacıların ortaya attıkları görüşlerin hiçbirisi tutmamıştır. Bunun asıl sebebi, ulema dışındaki kimselerin İslam cemaati nazarında dini otoriteyi temsil etmeyişleridir. Müslümanlar ancak dinde otorite saydıkları kimselere inanırlar; tıpkı herkesin bir konuda fikir sahibi olmak için o konuda mütehassıs saydıkları kimseleri dinlemesi gibi. Böylece ulemanın bıraktığı içtihat boşluğunu doldurmaya kalkanlar hiçbir tesir meydana getirememektedir.¹⁴⁷

Nihayet şunu da ifade edelim ki, bütün mekteplilerin kusursuz, bütün alaylıların faydasız olduğunu kimse söyleyemez. Burada savunulan şey bir zümre değil, bir prensiptir. O prensip de dinde otorite mevkilerine geçecek kimselerin bugünün meselelerini üstlenebilecek bir eğitimden geçmeleridir.

¹⁴⁵ Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, s.201.

¹⁴⁶ Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, s.190.

¹⁴⁷ Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, s.203.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA VERİLERİ VE ANALİZLER

ARAŞTIRMA VERİLERİ VE ANALİZLER

1. TÜRKİYE'DE AKADEMİK DİNİ BİLGİNİN DEĞERİ

Bu bölüm, saha araştırmasına dayalı olarak elde edilen bulgu ve bilgilerin tasvir ve tahlilini içermektedir. Kuramsal ve kavramsal çerçevenin kazandırdığı düşünsel çeşitlilik ve açılımların etkisi altında, sahadan elde edilen bilgiler tasvir edilmeye çalışılacak, tasvirin de ötesinde anlama ve açıklama seviyeleri zorlanacaktır. Burada ele alınan tablo ve yorumlamaların bütünü dikkate alındığında, bu bölüm araştırmanın kendi sınırları içinde, Aydın Sosyolojisi örneği olarak görülebilir.

İnsan biyolojik ve fizyolojik varlığı ile bir mekânda insanlarla birlikte hayat sürer. İnsanın ve insan topluluklarının coğrafi çevreleri ile etkileşim halinde bulunmaları tabii bir durumdur. Özellikle sosyo- kültürel ve ekonomik yapılar coğrafyanın etkisinde şekillenir. Gelişmiş ülkelere nazaran coğrafi farklılıklar gelişmekte olan ülkelerde daha da önem kazanmaktadır.¹⁴⁸

Çeşitli insan topluluklarının sosyal, ekonomik ve siyasi faaliyetleri; iklimde, yüzey şekillerinde, bitki örtüsünde farklılaşmaya yol açan temel fiziki ve biyolojik süreçler bu yapıya büyük çeşitlilik kazandırır.¹⁴⁹

Köylülük, şehirlilik, kasabalılık bir hayat biçimidir ve kendilerine özgü bir sosyo- kültürel yapıları vardır. İnsanların kognitif dünyalarını (dünyayı değerlendirme şekli) bu yapının etkisinde teşekkül eder. Diğer bir ifade ile ferdin zihniyet dünyasını tespit edebilmek için onun içinde bulunduğu sosyo- kültürel yapıya başvurmak gerekir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Arslantürk, **Uygulamalı Sosyal Araştırma**, Çamlıca yay., İstanbul 2011 s. 47.

¹⁴⁹ Arslantürk, **Kuatsalın Dönüşü**, Ayışığı Yay. İstanbul 1998, s. 36.

¹⁵⁰ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s. 69.

İnsanın zihniyet dünyasının şekillenmesinde yerleşim yerinin türü kadar bu yerleşim yerinin bulunduğu bölge de etkili olmaktadır. Örneğin Karadeniz bölgesinde bir köyde yaşayan biriyle İç Anadolu bölgesinde bir köyde yaşayanların durumları kısmen benzerlik gösterse de farklılıkları daha baskındır.

Sosyal olay ve olguları etkileyen en önemli süreçlerden biri de eğitimidir. Eğitim insanda bir zihniyet ve davranış dünyası meydana getirmede çok önemli bir rol oynar. Aile ve toplumdan alınan kültürle birlikte okulda alınan eğitim, zihniyet dünyası ile bir bütün oluştururlar.¹⁵¹ Türkiye’de 1950’lere kadar okullarda verilen eğitim, aile boyutunda destek bulmakta zorlanırken 1950’den sonra köy kültürünün şehir kültürüyle tanışmaya başlamasıyla etkileşim artmıştır.¹⁵²

Sosyolojik açıdan bakıldığında modernleşmenin temel göstergelerinden biri olan eğitim, insanların din ve dünya görüşlerini dönüştürmekte, önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli bir din veya ideolojinin etkisi altında olan fertler, başka din ve ideolojilerin öğretileriyle tanıştıkça saflığını yitirmekte, bir anlamda melezleşmekte ve karşıt görüşlere karşı daha ılımlı hale gelmektedir. Dinin daha liberal yorumlarının benimsenmesinde alınan eğitimin önemli bir yeri vardır.¹⁵³

¹⁵¹ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s. 71.

¹⁵² Mehmet Ali Kirman, **Din ve Sekülerleşme**, Karahan Kitapevi, Adana 2005, s. 41.

¹⁵³ Kirman, age., s. 41.

2. KATILIMCILARIN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

2. 1. Katılımcıların Cinsiyeti

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyeti.

Seçenekler	S	%
Kadın	253	50,6
Erkek	247	49,4
Toplam	500	100,0

Araştırmada 500 kişiden elde edilen veriler kullanılmıştır. Örneklem grubuna giren kadınların oranı %50,6 iken erkeklerin oranı %49,4'dür. Türkiye'de kadın ve erkek nüfusun birbirine oranı, örneklem grubu düzenlenirken dikkate alınmıştır. Cinsiyetler arasındaki farklılıkların ortaya konulabilmesi için oranların birbirine yakın olmasına ayrıca özen gösterilmiştir.

2. 2. Katılımcıların Yaş Aralığı

Tablo 2: Katılımcıların yaş aralığı.

Seçenekler	S	%
17-25	57	11,4
26-35	132	26,4
36-45	236	47,2
46-60	71	14,2
61 ve üzeri	4	,8
Toplam	500	100,0

Tabloda görüldüğü gibi, örneklem grubu olarak, Türkiye nüfusu dikkate alınarak beş temel yaş grubu gözlem altına alınmıştır. Gelişim dönemleri açısından örneklem grubu ergenlik ve ilk yetişkinlik (17-21), orta yetişkinlik (26-35), yetişkinlik (36-45), olgunluk (46-60), yaşlılık (60 ve üstü) dönemlerini kapsamaktadır. Araştırmaya katılanların %11,4'dü 17-25

yaş grubu, %26,4'dü 26-35 yaş grubu, %47,2'si 36-45 yaş grubu, %14,2'si 46-60 yaş grubu, %8'i ise 60 ve üstü yaş grubundan meydana gelmektedir.

Bu yaş aralıklarının seçilmesinde, Türk toplumunun genel görüş ve kanaatinin yansıtılmak istenmesi etkili olmuştur. Araştırmaya katılanların yaş gruplarının 26- 45 aralığında yoğunlaşması Türkiye nüfusunun genel görüntüsüyle paralellik göstermektedir. Bu durum ise Türkiye'deki insanların akademik dini bilgiye verdiği değeri ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmanın sonuçları açısından oldukça önemlidir.

2. 3. Katılımcıların Hayatın Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim Yeri

Tablo 3: Katılımcıların hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri.

Seçenekler	N	%
Köy	56	11,2
Kasaba/ilçe	36	7,2
İl	103	20,6
Büyükşehir	300	60,0
Yurtdışı	5	1,0
Toplam	500	100,0

Örneklen grubuna girenlerin %11,2'si köy, % 7,2'si kasaba, %20,6'sı şehir, %60'ı büyükşehir, %1'i ise yurtdışında hayatının çoğunu geçirmiştir. Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu şehir veya büyükşehirde yaşamaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında yıllardan beri sürmekte olan iç göçün etkisin olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılanların % 80,6'sı hayatlarının çoğunu şehirde geçirirken %18, 4'ü kasaba veya köyde geçirdiğini belirtmektedir. Bireyin zihniyet dünyasını anlayabilmek için onun içinde bulunduğu sosyo- kültürel yapıya bakmak gerekir. İnsanların zihniyet dünyası hayatının geçtiği yerleşim yerinin özelliklerine göre şekillenmektedir. Köy ya da kasabada yaşayan halk için mekanik dayanışma söz konusu iken şehirde yaşayanlar için organik dayanışma geçerlidir. Bu durum insanların dini bilgi edinmede, kaynak tercihleri etkilemektedir.

2. 4. Katılımcıların Mensup Olduğu Bölge

Tablo 4: Katılımcıların mensubu olduğu bölgeler.

Seçenekler	S	%
Marmara	305	61,0
Ege	11	2,2
Akdeniz	23	4,6
İç Anadolu	25	5,0
Karadeniz	69	13,8
Doğu Anadolu	29	5,8
Güneydoğu Anadolu	38	7,6
Toplam	500	100,0

Örneklem grubunda, Türkiye'nin bütün bölgelerinden temsilciler mevcuttur. Bölge ile ilgili soru sorulurken katılımcıların şu anki yaşadıkları yeri değil, köken olarak hangi bölgeye mensup olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir. Katılımcıların %61'i Marmara, %2,2'si Ege, %4,6'sı Akdeniz, %5,0'ı İç Anadolu, %13,8'i Karadeniz, %5,8'i Doğu Anadolu, % 7,6'sı Güney Doğu Anadolu bölgesinden İstanbul'a göç ettiğini ifade etmiştir. Coğrafi bölgeler itibariyle araştırmaya katılanların oran olarak bir birbirine yakın olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan içinde yaşadığı bölgeden bağımsız değildir. Sosyo- kültürel ve ekonomik olaylar coğrafi şartların etkisi altındadır. Ülkemizdeki coğrafi farklılıklar batı ülkelerinden daha çok önem arz etmektedir. Bu ise ülkemizde her coğrafi bölgenin kendi içinde sosyo- ekonomik ve kültürel özelliklere sahip olması anlamına gelmektedir.

Bölge tablosunda görüldüğü gibi ülkemizde en çok iç göç veren Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin oran olarak öne çıkmaktadır. Diğer bölgeler ise birbirine yakın oranlar göstermektedir. Bu oranlar örneklem grubunun genel kitlesi temsil yeteneği açısından önemlidir.

2. 5. Katılımcıların Sosyo- Ekonomik Seviyesi

Tablo 5: Katılımcıların sosyo- ekonomik seviyesi.

Seçenekler	S	%
Yüksek	14	2,8
Ortan üstü	98	19,6
Orta	273	54,6
Orta Altı	64	12,8
Düşük	51	10,2
Toplam	500	100,0

Araştırmaya katılanların % 77,6'sı kendisini orta ve alt, %2,8'i yüksek, %10,2'si düşük gelir grubunda görmektedir. Türk nüfusunun tabakalaşma sistemi içindeki yerini de görmemizi sağlayan bu oranlara bakıldığında, Türk nüfusunun büyük oranda orta ve orta altı seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal statüyü belirleyen faktörlerden biri de ekonomidir. İnsanın kendini gerçekleştirmesinde dolayısıyla da tercihlerinde ekonomik durum son derece etkili olmaktadır. Ekonomi eğitimin yönünü ve şeklini belirleyen önemli bir etkindir. Katılımcıların % 77,6'sı kendisini orta ve alt gelir grubunda görmektedir. Böyle bir sonuç insanların kendilerini gerçekleştirmek için hem zamanlarının hem de ekonomik durumlarının yeterli olmadığını göstermektedir. Bu durumun dini bilgi edinme yöntemindeki tercihleri etkilediği söylenebilir.

2. 6. Katılımcıların Öğrenim Durumu

Tablo 6: Katılımcıların öğrenim durumu.

Seçenekler	S	%
İlköğretim	298	59,6
Lise	94	18,8
Lisans	81	16,2
Yüksek Lisans	16	3,2
Doktora	11	2,2
Toplam	500	100,0

Örneklem grubuna girenlerin % 59,6'sı ilköğretim % 18,8'i lise % 16,2 lisans % 3,2'i yüksek lisans % 2,2 doktora öğrenimlerini tamamlamışlardır.

İnsan çocukluğundan itibaren ebeveyninden ve soyundan aldığı gizil güçlerle çevre içinde gerçekleşen eğitim etkisiyle kendine ve çevresine has özellikler kazanır. İnsanın gelişmesi ve kendini gerçekleştirme bu özelliklere göre şekillenir.¹⁵⁴

Sosyal varlık alanı bakımından önemli bir determinasyon ilkesi de eğitimidir. Eğitim, önceden belirlenmiş kurallar vasıtası ile ferdin, iradi davranış kazanmasına, davranış geliştirme ve davranış değiştirme süreci veya kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu temel alan, onu hayata hazırlayan, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç olarak tanımlanabilir. İnsan doğumu ile birlikte nesnelerden, olaylardan ve olgulardan oluşan bir dünyada hayat sürmeye başlar. İnsan objeleri algılar, öğrenir ve düşünür. Düşüncelerini davranışa dönüştürür. Diğer bir ifade ile kognisyonlar, öğrenme prensiplerine ve uyarıcıların organizasyonuna uygun düşecek tarzda sistemler halinde gelişir.¹⁵⁵

¹⁵⁴ H. Mahmut Çamdibi, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, Çamlıca Yay. İstanbul 2003, s. 11.

¹⁵⁵ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s.63.

3. KATILIMCILARIN SOSYO- KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

3. 1. Katılımcıların Dünya Görüşü

Tablo 7: Katılımcıların düşünce bakımından kendilerini tanımlamaları.

Seçenekler	S	%
Milliyetçi/ Muhafazakâr	140	28,0
Muhafazakâr	59	11,8
Milliyetçi	111	22,2
Kemalist	43	8,6
Sosyal Demokrat	47	9,4
Sosyalist	30	6,0
Liberal	9	1,8
Başka	61	12,2
Toplam	500	100,0

İdeolojik şablonlar insanların düşünce ve davranışlarında önemli etkilere sahiptir. Zihniyet yapısı, öne çıkarılan dilden hayatın içinden en basit tercihlere kadar kendi rengini daima hissettirecek güçtedir. Bu durum o kadar belirgindir ki her düşünce sistemi, kendisine özgü genel bir tutum ve davranış modeli meydana getirmiştir.¹⁵⁶ Burada düşünce kavramı, araştırmaya katılanların sübjektif tanımlamaları anlamına gelmekte olup, araştırmada temel kimlik tanımlamaları dikkate alınmıştır.

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılanların % 28'i kendini Milliyetçi- Muhafazakâr, % 11,8'i Muhafazakâr, % 22,2'si Milliyetçi, % 8,6'sı Kemalist, % 9,4'ü Sosyal Demokrat, % 1,8'i Liberal olarak tanımlamaktadır. Bu oranlar, Türk halkının %62'sin kendisini milliyetçi muhafazakâr çizgide gördüğünü belirtmiştir. Kendini, Türkiye'deki yaygın beş kimlik tanımlamasının dışında gördüğünü belirtenlerin oranı %12,2'dir.

¹⁵⁶ Halil Aydınalp, **Yüksek Din Öğretimi ve Köktencilik**, Camlıca Yay., İstanbul 2011, s. 197.

3. 2. Katılımcıların Dindarlık Algısı

Tablo 8: Katılımcıların kendilerini dindarlık açısından tanımlamaları.

Seçenekler	S	%
Çok dindar	41	8,2
Dindar	326	65,2
Az dindar	91	18,2
Dinle az ilgili	33	6,6
Dine ilgisiz	9	1,8
Toplam	500	100,0

Fert sosyalleşme sürecine ailede girer. Ailede alınan eğitim ve kültürlenme olguları ferdin şahsiyetinin çerçevesini çizer. Bu çerçevede din önemli bir konuma sahiptir. Fert diğer kültür unsurları ile birlikte ailenin dini değerlerini de öğrenir ve benimser. Özellikle çocukluk dönemlerinde yüklenen kültürel değerler kalıcıdır ve benliğin bütün unsurlarına yerleşir.¹⁵⁷

Ailede alınan ilk dini eğitimin örgün eğitim ve çevrenin etkisiyle gelişerek şekillenme sürecine devan eder. Bireylerin aileden, örgün eğitim kurumlarından ve sosyal çevreden aldığı dini eğitimin kişinin dindarlık algısında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultu da insanların aldıkları dini eğitim ve dindarlık seviyeleri ile dini bilgi kaynağı tercihler arasında ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü insanların zihniyet dünyaları alınan dini eğitim ve dindarlık algısından bağımsız değildir.

Tablodan da anlaşılacağı gibi örnekleme giren katılımcıların % 73,4'ü dindar ya da çok dindar, % 24,8'i az dindar ya da dine az ilgilidir. Dinle bir şekilde ilgili olanların toplamı %'i 98,2'dir. Din ile hiç ilgisi bulunmadığını belirtenlerin oranı %1,8'dir. Bu sonuçlara göre din, Türk halkı için önemini hala sürdürmektedir denebilir.

¹⁵⁷ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s.77.

3. 3. Katılımcıların Dini Referans Kaynakları

Tablo 9: Katılımcıların şu anki dini inanç ve davranışlara sahip olmasında en etkili olan kurum.

Seçenekler	S	%
Aile	317	63,4
Arkadaş evresi	26	5,2
Din kültürü dersi	40	8,0
Dini cemaat ve tarikat	22	4,4
Camii	23	4,6
Akademisyen	7	1,4
Kur'an Kursu	31	6,2
Dini eğitim almadım	34	6,8
Toplam	500	100,0

İnanç ve tutum kaynağınız nedir sorusuna katılımcıların % 63,4' aile, % 5'i arkadaş çevresi, % 8'i din kültürü dersi, % 4,4' dini cemaat ve tarikat, % 4,6'sı camii, % 1,4' akademisyenler, % 6,2'i Kur'an Kursu, % 6,8'i dini eğitim almadım cevabını vermiştir. Tabloda en yüksek oran 'aile' en düşük oran ise 'akademisyenler' seçeneklerinde görülmektedir. Bu durum dini bilgi kaynağı olarak ailenin önemini göstermektedir. Akademisyenlerin dini bilgi kaynağı olarak oldukça düşük oranda çıkması akademik dini bilginin yaygınlaşmasının oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Toplumun akordu kültür olduğu gibi, kültürün akordu da dindir. Bir sistem oluşturan şahsiyetin inanç akorduna bağlı olması ailedeki dini yaşayışın aile yeleri için önemini göstermektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s.77.

4. TÜRK HALKI'NIN AYDIN DİN ADAMI ALGISI ALT BOYUTU

Yakın zaman öncesine kadar ülkemizde yaşayan insanlar, dinlerini öğrenmek istediklerinde müracaat edecekleri eserlerin sayısı oldukça azdı. Mevcut kitapların pek çoğu Arap dünyasından veya Pakistan'dan yapılan tercümelerden oluşmaktaydı ve zamanın ruhuna uygun politik atıflar taşımaktaydı. Şüphesiz, ülkemizdeki insanların dinlerini öğrenmelerinde ve bilinçlenmelerinde bu eserlerin önemli katkısı olmuştur. Bununla birlikte, yazıldığı ülkelerin sorunları ve yazarların kendi coğrafyalarından hayata bakışları fikir olarak bu kitaplara hâkimdi. Dolayısıyla bu kitaplarda yazılan pek çok şey bizim ülkemiz insanına uzak olduğu gibi bizim gündemimizde olmayan yeni sorunları da buraya taşımıştır.¹⁵⁹

Geçiş dönemi olarak kabul edebileceğimiz bu süreçten sonra, ülkemizde yetişen yazarlar halkın ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak pek çok eser kaleme aldı, almaya da devam ediyor. Bugün İslâmî neşriyatın satıldığı yayınevlerine gittiğinizde, rafları dolduran kitapların neredeyse tamamına yakınının bizim ülkemizde yetişen insanlar tarafından kaleme alınmış olduğunu görürüz.

Yeni kitapların böyle yaygınlık ve çeşitlilik kazanması bir açıdan sevindirici olmakla birlikte, pek çok insanın İslâmî konularda yazıyor olması karşısında, kimin kitabının okunacağı hususunda kafalar iyice karışmış durumdadır. Zira aynı konuyla ilgili o kadar farklı kitaplar yazılmakta, o kadar farklı yaklaşımlar sergilenmektedir ki birinin yazdığını öteki kabul etmemekte, ortaya yazarlar sayısınca farklı İslâmî bakışlar çıkmaktadır. Alt yapısı olmayan, doğruyu yanlıştan seçme imkânı bulunmayan ve temel dinî bilgilere bile sahip olmayan insanımız, kafasını karıştıran böylesi neşriyat karşısında şaşkınlığa düşmüştür.

Aynı durum televizyon ekranlarında da karşımıza çıkmaktadır. İslâmî konuları ele alan çok sayıda televizyon kanalı var. Bu kanallarda İslam dini anlatılmakta ancak kanallar arasındaki farklı anlatımlara bakan seyirci hangisinin en doğru bilgiyi verdiği hususunda tereddüde düşmektedir. Çünkü dinî meseleler her birinde farklı ele alınmakta, birinin dediğini diğeri

¹⁵⁹ Taha Yıldız, *Dini Kimden Öğreneceğiz*, Semerkant Dergisi, S.150. Haziran 2011

tutmamaktadır. Bazılarında ise Allah'tan kendisine vahiy geldiğini söyleyerek bir takım tavsiyelerde bulunanlar ekrana çıkarken, bir başkasında konuşmacı kendisinin beklenen mehdi olduğunu söyleyebilmektedir. Bir diğerinde de matematik ve diğer bilimlerin yardımıyla Kur'an'dan bazı sonuçlar çıkardığını söyleyenler, ekranları işgal etmeye devam etmektedir.

Araştırmaya katılanların % 55,2'si reyting kaygısıyla yapılan bu tür dini programlara katılan bazı İlahiyatçıların durumunun akademik dini bilginin yaygınlaşmasına olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Akademisyen din adamlarının, dini konuları halkın önünde tartışmalarının kendi saygınlıklarına zarar verdiğini söyleyenlerin oranı da %48'dir. %59,6'lık bir bölüm de aydın din adamlarının kendi aralarında dini konularda fikir birliğinin olmamasını olumsuz görmektedir.

İslâm'ı anlatma ve halkımızı bilgilendirme çabası içinde olduğunu söyleyen bu insanların bir kısmı birbirleri aleyhine hem de isim vererek suçlamalar yapmaktadır. Ekranlar adeta din adamlarının birbirleriyle mücadele ettikleri alanlar haline gelmiş, bunları seyreden kimselerde de din bilginlerine karşı olan saygı, sevgi ve güven azalmıştır.

Katılımcıların % 55,4'ü medyadaki dini tartışma programlarının akademik dini bilginin yaygınlaşmasına olumlu katkı yapmadığını düşünmektedir. Ayrıca akademik konuların halkın önünde ve üslup kaygısı taşımadan tartışılması akademisyen din adamlarına saygıyı azaltmaktadır diyenlerin oranı %48'dir.

Dini konular halkın önünde tartışılırken kullanılan çirkin üslup ve tutarsızlık, insanlarda güvensizliğe neden olmaktadır. Dini konularda derinlemesine bir eğitimi olmayan halkın şüpheyne düşmesine neden olmaktadır. Akademisyen din adamlarının üslup sorunu yaşadığı da bir gerçektir. Örneklem grubuna girenlerin %59,6'sı özellikle medyada sık rastlanan bazı İlahiyatçıların halkı küçümseyici hal ve sözlerinden olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir.

Tüm bu veriler Akademisyen din adamlarının tutum ve davranışlarının akademik dini bilginin yaygınlaşma sürecinde çok etkili olduğunu göstermektedir.

4. 1. İlahiyatçıların Kullandığı Terminolojinin Değerlendirilmesi

Tablo 10: İlahiyat hocaları halkın anlayacağı seviyenin çok üzerinde bir “dil” kullanmaktadır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	65	13,0
Katılıyorum	131	26,2
Fikrim yok	87	17,4
Katılmıyorum	184	36,8
Hiç katılmıyorum	33	6,6
Toplam	500	100,0

Ne kadar bilersen bil bildiğin karşındakine anlatabildiğin kadardır. Gerçeklerin ortaya çıkması için gösterilen çaba kadar bu gerçeklerin geniş kitlelere ulaşması da önem taşımaktadır. Çünkü müşterisi olmayan mal ziyan olmuş demektir. Yani üretilen bilginin geniş halk kesimleri tarafından kullanılamaması o bilginin tozlu raflara mahkûm olması anlamına gelir. Akademisyen din adamının da büyük özveri ve gayretle ürettiği dini bilgiyi halka ulaştırmak için mücadele etmesi gerekir. Bunun en önemli ve başta gelen yolu ise akademik dille üretilen bilgiyi halkın anlayabileceği seviyede sunmaktır.

Araştırmaya katılanlardan İlahiyat hocaları halkın anlayacağı seviyenin çok üzerinde bir “dil” kullanmadığını düşünenler %43,4, bunun tersini düşünenler %39,2 bu konuda bir fikri olmadığını söyleyenlerin oranı ise %17,4’tür.

Örneklem grubuna girenlerin büyük bir kısmının İlahiyatçıların halkın anlayabileceği seviyenin çok üzerinde bir dil kullandığını düşündükleri, söylenebilir. Akademisyen din adamları içinde halkın en çok sevdiği ve güvendiği isimlere baktığımızda, halkın anlayabileceği seviyede bir dil güzel üslup kullananların öne çıktığı görülmektedir.

4. 2. İlahiyatçıların Akademik Çalışmalarının Katılımcılar Tarafından Değerlendirilmesi

Tablo 11: İlahiyat hocalarının akademik çalışmaları, yeterli ve tarafsızdır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	46	9,2
Katılıyorum	105	21,0
Fikrim yok	166	33,2
Katılmıyorum	145	29,0
Hiç katılmıyorum	38	7,6
Toplam	500	100,0

Katılımcıların %30,2'si İlahiyat Fakültesi hocalarının akademik çalışmalarını yeterli ve tarafsız bulurken, %36,6'sı bunun tersini düşünmektedir. Fikrim yok diyenler ise % 33,2'dir. Türkiye'de İlahiyatçıların eserlerinin yeterli ve tarafsız olduğunu düşünenlerin oranı yetersiz ve taraflı olduğunu düşünenlerin oranlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Akademisyen din adamlarının eserleri hakkında bir fikri olmayanların oranı oldukça yüksektir. Örneklem grubuna girenlerin büyük bir kısmının İlahiyatçıların eserleri hakkında yeterli bilgilerinin olmaması akademik dini bilginin halka ulaştırılmasında eksik kalındığı şeklinde değerlendirilebilir.

4. 3. İlahiyatçıların Fikir Ayrılığının Katılımcıları Etkileme Durumu

Tablo 12: İlahiyatçıları arasında fikir birliği olmaması “dini bilgiye” güvensizlik oluşturmaktadır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	124	24,8
Katılıyorum	174	34,8
Fikrim yok	88	17,6
Katılmıyorum	86	17,2
Hiç katılmıyorum	28	5,6
Toplam	500	100,0

Medyanın gelişmesini ve ulaşılabilir hale gelmesini kendi amaçlarını gerçekleştirmede kullanmayı amaçlayan dini cemaat ve tarikatların çoğunun gazete, radyo hatta televizyon kanalları bulunmaktadır. Bu iletişim araçlarında her cemaat veya tarikat kendi bakış açısına göre dini bilgiyi yorumlamaktadır. Akademisyen din adamlarının durumları da bundan etkilenmektedir. Çünkü İlahiyatçıların çoğu ya medya sahiplerinin vetosuyla karşılaşmakta ya da çıktıkları kanalın patronlarının görüşleri doğrultusunda konuşmaya zorlanmaktadır. Sonuçta cemaat ve tarikat sayısınca farklı görüş ortaya çıkmakta, bu da Türk halkının dini konularda kafasının iyice karışmasına neden olmaktadır.

Tablo incelendiğinde açık bir şekilde görülebileceği gibi araştırmaya katılanların %59,6'sı İlahiyatçılar arasında fikir birliği olmamasının dini bilgiye güvensizlik oluşturduğunu düşünmektedir. İlahiyatçıların arasında fikir birliği olmamasının dini bilgiye güvensizlik oluşturmadığını söyleyenlerin oranının oldukça düşük olması halkın dini konularda farklı düşüncelerin olmasını onaylamadığı şeklinde yorumlanabilir.

5. DİNİ İÇERİKLİ TARTIŞMA PROGRAMLARI ALT BOYUTU

Bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler, kitle iletişim araçlarında da büyük bir gelişme meydana getirmiştir. Kitle iletişim araçları içerisinde özellikle televizyon, çok kısa zamanda büyük kitlelere ulaşma özelliği ile toplumsal hayatın vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır. Onun, hayatın her alanından bilgi vermesi, özellikle örgün eğitim dışında kalan milyonlarca insanın bilgi birikiminin arttırmasına katkı sağlamakta ve genel kültürünü canlı tutmasına yardımcı olmaktadır. Zira örgün eğitimde verilen bilgiler, zamanla ya unutulmakta, ya da bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler sayesinde geçerliliğini yitirmektedir.

Televizyonun topluma sağladığı bilgi çeşitlerinden birisi de dini bilgilerdir. Özellikle Ramazan ayı, kandil geceleri, dini bayram günleri ve haftanın belirli günlerinde televizyonda yayınlanan dini programların, özellikle yetişkin bireyler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ve yetişkinlerin bu tür programlardan ne tür bir beklenti içerisinde olduklarının belirlenmesi son derece önemlidir.

5. 1. Din Adamı Tercihinde Söz- davranış Uyumunun Etkisi

Tablo 13: Aydın Din Âlimlerinin söyledikleriyle tutum ve davranışlarının uyumu çok önemlidir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	214	42,8
Katılıyorum	202	40,4
Fikrim yok	60	12,0
Katılmıyorum	19	3,8
Hiç katılmıyorum	5	1,0
Toplam	500	100,0

Toplumun eğitiminde ve dönüşümünde çok önemli bir yeri olan aydın sınıfının söz ve davranışları, halk tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmektedir. Söz ve davranışların birbiriyle uyum içinde olması kişiye güven açısından son derece önemlidir. Halkı dini konularda bilgilendirme ve eğitme

konumunda bulunan Akademisyen din adamlarının kendi içinde tutarlı olabilmesi daha çok önem arz etmektedir. Çünkü din adamının en önemli sermayesi güvendir.

İnsanın davranışları fark edemeyeceği kadar güçlü bir şekilde, diğer insanlar tarafından gözlenmekte ve değerlendirilmektedir. Dilimizde “Ele verir öğüdü, kendi kırar söğüdü” şeklinde dile getirilen ifadede, başkasına iyi tavsiyelerde bulunup bu iyilikleri kendisi yapmayanların, iyi bir örnek oluşturmadığı belirtilmektedir.

Aydın din âlimlerinin söyledikleriyle tutum ve davranışlarının uyumu çok önemlidir fikrine tamamen katılanlar % 42, 8, katılıyorum diyenler ise % 40,4 oranındadır. Fikrim yok diyenlerin oranı %12’dir. Katılmıyorum veya hiç katılmıyorum diyenlerin oranı %4,8’de kalmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda Türk halkının büyük çoğunluğunun aydın din âlimlerinden en önemli beklentisinin söz ve tutum- davranış uyumu olduğu söylenebilir. Söylenenlerin yaşanıyor olması din adamına güvende önemli bir etkidir. “İmamın dediğini yap ama yaptığını yapma.” ifadesinin pratikte bu bir anlam içermediği bu sonuçtan açıkça anlaşılmaktadır.

5. 2. Medyada İlahiyatçıların Durumunun Din Adamı Algısına Etkisi

Tablo 14: Reyting kaygısıyla yapılan programlara katılan bazı İlahiyatçıların durumu akademik dini bilginin yaygınlaşmasını olumsuz etkilemektedir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	119	23,8
Katılıyorum	158	31,6
Fikrim yok	117	23,4
Katılmıyorum	87	17,4
hiç katılmıyorum	19	3,8
Toplam	500	100,0

Araştırmaya katılanların % 55,2’i reyting kaygısıyla yapılan programlara katılan bazı İlahiyatçıların durumu akademik dini bilginin yaygınlaşmasını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu konuda fikir

belirtmeyenlerin oranı % 23,4'tür. Bu tür programların akademik dini bilginin yaygınlaşmasını olumsuz etkilemediğini düşünenlerin oranı da 21,2'dir.

Özellikle Ramazan ayında ülkemizde dini konuların tartışıldığı programlar sıkça yayınlanmaktadır. Bu medya organlarında tartışılan konular seyredilme kaygısıyla seçilmektedir, maalesef konuyu açıklaması beklenen kişiler de aynı amaçla belirlenmektedir. Amaç farklı olunca bu dini konuların konuşulduğu ve halkı aydınlatmayı amaçlaması gereken programlar fayda yerine zarar vermektedir. Sonuçlardan anlaşıldığına göre bu konuda görüş bildirenlerin büyük çoğunluğu reyting kaygısıyla hazırlanan, dini konuların tartışıldığı bu programlara katılan Akademisyen din adamlarının durumunun, akademik dini bilginin yaygınlaşmasını, olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

5. 3. Dini Tartışma Programlarının Din Adamı Algısına Etkisi

Tablo 15: İlahiyat hocalarının akademik konuları halkın önünde tartışmaları onların saygınlıklarına zarar vermektedir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	86	17,2
Katılıyorum	154	30,8
Fikrim yok	82	16,4
Katılmıyorum	137	27,4
Hiç katılmıyorum	41	8,2
Toplam	500	100,0

Din adamlarının halkın gözünde çok saygın biri yere sahip olmaları beklenir. Saygın bir bilim adamı için konusuna hâkim olmanın yanında mütevazı olmak, kılık kıyafetine dikkat etmek ve üslup son derece önemlidir. Halk, kendisine tepeden bakan ve kavgacı bir tarz benimseyen akademisyen din adamlarını benimsememesi beklenen bir durumdur. Din adamından, mesleğinin gereği olarak her koşulda ve durumda ikna yolunu seçmesi, kırıncı olmamaya özen göstermesi beklenir.

Örneklem grubuna girenlerin %48'i İlahiyat hocalarının akademik konuları halkın önünde, hırçın bir şekilde tartışmalarının onların saygınlığına zarar verdiğini, %35,6'sı ise bunun zararlı olmadığını düşünmektedir. Fikrim yok diyenler ise % 16,4'tür. Tablo incelendiğinde görülmektedir ki Türk halkı kendisini küçümseyen ve bağırıp çağırarak bir şeyler anlatmaya çalışan akademisyenleri tasvip etmemektedir.

5. 4. Akademisyen Din Adamlarının Halkı Küçümsemesinin Etkisi

Tablo 16: Türkiye’de bazı akademisyen din adamlarının halkın din anlayışlarını küçümsemesi toplumda tepkiye neden olmaktadır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	98	19,6
Katılıyorum	200	40,0
Fikrim yok	122	24,4
Katılmıyorum	59	11,8
Hiç katılmıyorum	21	4,2
Toplam	500	100,0

Medyada sıkça yer alan bazı ilahiyatçıların halkın, inanışlarını küçümseyici konuşmalarının tepkiye neden olduğunu düşünenlerin oranı %59,6, böyle düşünmeyenler %16 oranındadır. Bu konuda herhangi bir fikrim yok diyenlerin oranı ise % 24,4'tür.

Bu sonuçlar dini konuların televizyon programlarında kavga eder gibi tartışılmasının din adamının saygınlığına zarar verdiği şeklinde yorumlanabilir. Televizyon seyretme süresinin oldukça yüksek olduğu ülkemizde dini konuların akademik toplantılarda tartışıldıktan sonra, sonuçların halka medya aracılığıyla ulaştırılması akademisyen din adamlarının güvenilirliğin artmasında etkili olabilir.

6. TÜRKİYE'DE DİN ADAMI- SİYASİ OTORİTE İLİŞKİSİ ALT BOYUTU

Türk toplumunun sosyo- politik ve kültürel tarihi incelendiğinde, Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyet döneminin din, siyaset ve laiklik eksenli tartışmalara yoğun bir şekilde sahne olduğu görülmektedir. Özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu tartışmalar yeniden ivme kazanmış ve güncel bir geçerlilik alanı oluşturmayı sürdürmüştür. Söz konusu tartışmaların laiklik başta olmak üzere cumhuriyetin temel ilkelerini benimsemiş insan yetiştirmeyi ve bunu da eğitim aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedefleyen devletin eğitim politikalarını etkilememesi mümkün değildir. Nitekim bu durumun doğal bir sonucu, örgün ve yaygın din öğretiminin siyaset alanındaki tartışma ve gelişmelerden doğrudan etkilenmesidir. Bu durum, Türkiye’de din öğretiminin varlığını ve niteliğini sorgulayan tartışmaları da beraberinde getirmiştir¹⁶⁰

Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi yönetim şeklinin ve anayasal yapısının oluşumunda ve gelişiminde yön verici ilkelerden biri olan laiklik ilkesinin uygulamasında, özellikle Mustafa Kemal Atatürk sonrası ciddi kırılmalar ve sapmalar olmuş ve bu durum devletin genelde din, özelde din öğretimi ile ilgili tutumunda temel belirleyiciler arasında yer almıştır. Çünkü Atatürk’ün ölümünün ardından özellikle tek parti döneminin yaşandığı 1940’lı yıllar din alanında farklı uygulamalara sahne olmuştur. Öyle ki Atatürk zamanında din eğiti ve öğretimini devlet eliyle yürütmek amacıyla yapılan düzenlemeler tek parti dönemindeki laiklik uygulamasıyla ya sürdürülememiş ya da tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁶¹

İnsana, varlık alanına ve yaşanan hayata ilişkin belirli bir tutum takınmayı öğütleyen dinin, aynı zamanda siyaseti yönlendiren insanın siyasi eylemlerine değersel ve ahlaki düzeyde yön verici olması, dinle siyaset ilişkisinin önemli bir yönüne işaret etmektedir. Din ve siyasetin kesişme noktası dinin muhatabı ve siyasi sistemin aktörü olan insan her iki alanda da değişmez etken olmasından kaynaklanmaktadır. Dine bağlı ve siyaseti yönlendiren insanın olduğu yerde böyle bir ilişkinin yokluğuna inanmak ya

¹⁶⁰ İhsan Çapcıoğlu, *Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Din Öğretimi*, Düşünen Siyaset Dergisi, S.25, Ankara, s.164.

¹⁶¹ Çapcıoğlu, agm, s.171.

da yokluğunu varsaymak dinin anlamsız, dine ait inanca dayalı eylem ve davranışların geçersiz olduğunu kabul etmektir. Öyleyse insana ve topluma dönük yönüyle dinle siyasetin birbirinden tamamıyla kopması zor görünmektedir. Çünkü her ikisi de toplumsal alanda gerçekleşmekte, her ikisinin de topluma yönelik projeleri bulunmaktadır. Bu bağlamda din ve siyasetin kesiştiği nokta; düşünen, inanan ve bu düşünce ve inançları çerçevesinde eylemde bulunan insan olmaktadır.¹⁶²

6. 1. Resmi İdeoloji ve İlahiyat Fakülteleri

Tablo 17: Türk Halkı'nın İlahiyat Fakültelerini değerlendirmesinde resmi ideolojinin tutumu etkilidir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	85	17,0
Katılıyorum	167	33,4
Fikrim yok	205	41,0
Katılmıyorum	35	7,0
Hiç katılmıyorum	8	1,6
Toplam	500	100,0

Din ve vicdan özgürlüğünün korunması amacıyla benimsenen laiklik, özellikle 1940'lı yıllarda din karşıtlığı olarak algılanmış ve bu yönde birçok uygulamada bulunulmuştur. Siyasi otoritenin dine ve din eğitimi kurumlarına karşı tutumu Türk halkının siyasi otoriteye ve resmi din eğitimi kurumları olan İlahiyat Fakültelerine karşı tutumunu etkilediği söylenebilir.

Araştırmaya katılanların % 50,4'ü Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinin değerlendirilmesinde resmi ideolojinin tutumunun etkili olduğunu belirtmiştir. Bu konuda herhangi fikrim yok diyenlerin oranı % 41'dir. Bu düşünceye atılmayanlar ise % 8,6 oranındadır.

¹⁶² Çapcıoğlu, agm., s.164.

6. 2. Laiklik Uygulaması ve Halk- Aydın Din Adamı İlişkisi

Tablo 18: Cumhuriyet dönemindeki laiklik uygulamaları, halk ile aydın din adamı ilişkisini etkilemektedir.

Seçenekler	S	%
Tamamen Katılıyorum	65	13,0
Katılıyorum	171	34,2
Fikrim Yok	154	30,8
Katılmıyorum	91	18,2
Hiç Katılmıyorum	19	3,8
Toplam	500	100,0

Siyasi otoritenin uygulamalarının halk tarafından değerlendirilmesinde o ülkenin aydınların tutumlarının etkili olduğu bir gerçektir. Ancak ülkemizde aydın kesimin halktan ziyade siyasi otoriteye yakın durması, Türk halkının genelde aydın kesimine özelde ise aydın din adamlarına mesafeli durmasına neden olduğu söylenebilir.

Örneklem grubuna girenlerin % 47,2'i Cumhuriyet dönemindeki laiklik uygulamaları, halk ile aydın din adamı ilişkisini etkilediğini söylemiştir. Bu görüşe katılmıyorum diyenler % 22'i oranındadır. Fikir belirtmeyenler ise % 30,8'dir. Fikir belirtmeyenlerin oranının oldukça yüksek olması, Türk halkının laiklik ile ilgili düşüncelerini açıklamaktan çekindiği ya da bu konuda yeterli bilgisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

6. 3. Siyasi İktidar İlahiyat Fakülteleri İlişkisi

Tablo 19: İlahiyat Fakülteleri siyasi iktidara göre tutum sergilemektedir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	74	14,8
Katılıyorum	136	27,2
Fikrim yok	130	26,0
Katılmıyorum	125	25,0
Hiç katılmıyorum	35	7,0
Toplam	500	100,0

Araştırmaya katılanların % 42'si İlahiyat Fakültelerinin siyasi iktidara göre tutum sergilediğini söylerken, % 32'si bunun doğru olmadığını belirtmiştir. Herhangi bir fikrinin olmadığını belirtenlerin oranı ise % 26'dır. Tablo 19'dan anlaşıldığına göre Türk halkının çoğunluğu İlahiyat Fakültelerinin bağımsız olmadığını düşünmektedir. Bu durum ise bir dini kurumda bulunması gereken tarafsızlık ilkesine zarar vermektedir. Sonuçta akademik dini bilginin yaygınlaşmasının önündeki engellerden birinin de Türk halkının Akademisyen din adamlarının tarafsız olamadıklarını düşünmesidir denilebilir.

6. 4. Devleti Meşrulaştırma Aracı Olarak İlahiyat Fakülteleri

Tablo 20: İlahiyat Fakülteleri devletin faaliyetlerinin kolay benimsenmesinde araç olarak kullanılmaktadır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	54	10,8
Katılıyorum	84	16,8
Fikrim yok	199	39,8
Katılmıyorum	115	23,0
Hiç katılmıyorum	48	9,6
Toplam	500	100,0

Din her dönemde insanların ve siyasi otoritenin faaliyetlerini meşrulaştırmak ve kolay benimsenmesini sağlamak için ya kullanılmış ya da kullanılmak istemiştir. Yakın tarihte ülkemizde gerçekleşen köklü değişikliklerin kalıcı ve etkili olması için bazı dönemlerde din kurumunun desteğinin alınmasına çalışıldığı da söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığının ve resmi dini eğitim kurumların korunması ve desteklenmesini bu şekilde yorumlanabilir.

Örnekleme grubuna girenlerin %27,6'sı İlahiyat Fakültelerinin siyasi otoritenin faaliyetlerinin kolay benimsenmesinde araç olarak kullanıldığını düşünmektedir. Bu düşünceye katılmayanlar % 32,6 iken fikrim yok diyenler %39,8 oranındadır.

7. TÜRK HALKI'NIN CEMAAT- TARİKAT ALGISI ALT BOYUTU

İnsanların toplumsal hayatını belirleyen temel unsurlardan biri onların, içinde yaşadığı toplumu algılama biçimleridir. Her insan, içinde yaşadığı toplumda diğer kişilerle, özellikle de kendine yakın bulduğu bazı kişilerle bir toplum haritası paylaşır. Bu toplumun içinde yaşayan insanların bazıları, aynı toplum haritasına göre davrandıkları için birbirleriyle anlaşılabilir. Bize toplum tarafından dayatılan ya da bizim hazır bulduğumuz bu haritanın taşıdığı anlamlar çok net değildir. Ayrıca bu anlamlar, bir simge dağarcığı yoluyla kuşaktan kuşağa geçer. Bu simge sisteminin çalışmasına 'kültür' denir. 'İdeoloji', bu kültür mekanizmasına dayalı olarak gelişir.¹⁶³

Simgeler dünyası toplumun inanç, bilgi ve dünya görüşlerine şekil veren nispeten tutarlı simgeler kümesidir. Bahis konusu simgeler kesitinin kapsadığı girişimler arasında toplum değerlerinin yeni nesle aktarılması "eğitim", kâinat görüşlerinin aktarılması "din", toplumu pekiştiren merasimlerin devamlılığını sağlayabilir.

Simgelere anlamlarını insanlar verir. Toplumda ortaya çıkan her yeni olayın özelliklerini ve karşılıklı ilişkilerini tasvir etmek için her an yeni simgeler oluşturulmaktadır. Bu simgeleri temsil ettiği olaylara bağlayan toplumsal süreçlerdir. Belirli bir toplum yapısının devam etmesi, bu toplumsal süreçler yoluyla herkesin öğrenip yeni nesle aktardığı bu simgeler sayesinde olur. İnsanların olayları, objeleri, kişileri algılama sistemleri bu simgelerle çalışır.

¹⁶³ Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 17.

7. 1. Cemaat veya Tarikat Üyelerinin Aydın Din Adamı Algısı

Tablo 21: Türk Halkı'nın aydın din adamlarını değerlendirmesinde dini cemaat ve tarikatların tutumu etkilidir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	67	13,4
Katılıyorum	178	35,6
Fikrim yok	126	25,2
Katılmıyorum	109	21,8
Hiç katılmıyorum	20	4,0
Toplam	500	100,0

Dini cemaat ve tarikatlar ülkemizin bir gerçeğidir. Tekkelerin kapanmasıyla yer altında faaliyetlerine devam eden bu kurumlar 1980 sonrasının siyasi ortamından yaralanarak kurumsallaşmışlardır. Kurumsallaşmanın sonucu olarak taraftar toplama faaliyetleri hızlanmıştır. Zamanla bu durum resmi eğitim kurumlarıyla cemaatleri karşı karşıya gelmiştir. rneklen grubuna girenlerin % 49'u aydın din adamlarına karşı takınılan tutumda, dini cemaat ve tarikatların etkili olduğunu, % 25,8 buna katılmadığı, % 25,2'sinin de bu konuda fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

7. 2. Cemaat veya Tarikat nderlerinin Halk zerindeki Etkisi

Tablo 22: Cemaat veya tarikat önderlerinin halk üzerindeki etkisinde karizma ve vaatler etkili olmaktadır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	84	16,8
Katılıyorum	143	28,6
Fikrim yok	129	25,8
Katılmıyorum	97	19,4
Hiç katılmıyorum	47	9,4
Toplam	500	100,0

Liderlikte, karizma çok önemli bir faktördür. Dini cemaat veya tarikat liderlerinin çok sayıda taraftar toplayabilmelerinde kılık kıyafetin etkili olduğu düşünülebilir. Konusuna son derece hâkim akademisyen bir din adamının, herhangi örgün bir din eğitimi almamış ve çok sınırlı dini bilgiye sahip bir cemaat veya tarikat lideri kadar takipçi bulamaması oldukça düşündürücüdür.

Cemaat ve tarikat önderlerinin halk üzerindeki etkisinde karizma ve vaatler etkili olmaktadır diyenler %45,4 iken katılmadığını belirtenlerin oranı % 28,8'dir. Bu konuda görüş beyan etmeyenler ise %25,8'dir. Veriler ışığında dini cemaat ve tarikat liderlerinin karizma ve vaatlerin taraftar bulmada çok önemli söylemek mümkündür.

7. 3. Din Adamının Güvenilirliğinde Kılık Kıyafetin Önemi

Tablo 23: Din adamının güvenilirliğinde kılık kıyafet çok önemli etkindir.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	80	16,0
Katılıyorum	170	34,0
Fikrim yok	71	14,2
Katılmıyorum	118	23,6
Hiç katılmıyorum	61	12,2
Toplam	500	100,0

İslam dininin herhangi bir din adamı tipi sunmamasına rağmen örneklem grubuna girenlerin % 50' si din adamının güvenilirliğinde kılık kıyafetin çok önemli olduğunu düşünmektedir. Din adamında kılık kıyafetin önemli olmadığını düşünenler ise % 35, 8'dir. Bu sonuç bize Ülkemizdeki yeterli bilgi birikimine sahip olmamasına rağmen kendince dini bir kisveye giren kişilerin kolayca taraftar bulabilmelerini anlamamıza katkı sağlamaktadır. Şekilcilik toplumumuzda hala geçerliğini koruyan bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

7. 4. Tarikat- Cemaat Liderleriyle Müritleri Arasındaki İlişkisi

Tablo 24: Tarikat ve cemaat liderleriyle müritleri arasında çıkar ilişkisi vardır.

Seçenekler	S	%
Tamamen katılıyorum	100	20,0
Katılıyorum	102	20,4
Fikrim yok	195	39,0
Katılmıyorum	62	12,4
Hiç katılmıyorum	41	8,2
Toplam	500	100,0

Katılımcıların % 40,4'dü tarikat ve cemaat liderleriyle müritleri arasında çıkar ilişkisi olduğunu düşünürken, bu düşünceye katılmayanların oranı % 20,6'dır. Her hangi bir fikrim yok diyenlerin oranı % 39'dur. Görüş bildirenlerin oranlarına bakılınca Türk halkı yüksek bir oranda cemaat ve tarikat liderleriyle bağluları arasında çıkar ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Her hangi bir fikrim yok diyenlerin oranına gelince % 39 gibi hayli yüksek bir oran görüyoruz. Bu oranın yüksek olmasında iki durum etkili olmuş olabilir. Ya Türk halkı sanılanın aksine cemaat ve tarikatlara ilgisiz ya da bu konuda fikir belirtmenin dinsel sorumluluğuna girmek istememiş olabilirler.

Ailesinden birinin cemaat veya tarikata üye olmasını olumlu karşılarım diyenlerin oranı %63,6'dır. Yakını cemaat veya tarikat üyeliğinden vazgeçirmeye çalışırım diyenlerin oranı %13,6'dır. Bu durum kendisinin inanç ve tutum kaynağı tarikat veya cemaat olanların önemli bir bölümünün yakınının tarikat veya cemaate üye olmasını istemediğini göstermektedir.

8. İLAHİYAT FAKÜLTELERİNİN EN ÖNEMLİ ETKİNLİK ALANI

Tablo 25: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağına ile ilahiyat fakültelerinin en önemli etkinlik alanı arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması;

Özellikler	Size göre İlahiyat Fakültelerinin en önemli etkinlik alanı nedir?										X ² P
	Türk Halkına Din Anlayışı Kazandırmak		Din Görevlisi Yetiştirmek		Siyasi otoriteyi Meşrulaştır mak		Cemaat ve Tarikatlarla Mücadele etmek		Toplam		
	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	
Cinsiyet											
Kadın	118	46,6	112	44,3	13	5,1	10	4,0	253	100	0,983
Erkek	110	44,5	108	43,7	16	6,5	13	5,3	247	100	P=0,8
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
Yaş											
17-25	28	49,1	24	42,1	4	7,0	1	1,8	57	100	3,768a P=0,926
26-35	62	47,0	56	42,4	6	4,5	8	6,1	132	100	
36-45	108	45,8	103	43,6	15	6,4	10	4,2	236	100	
46-60	30	40,0	37	49,3	4	5,3	4	5,3	75	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
Bölge											
Marmara	149	48,9	128	42,0	14	4,6	14	4,6	305	100	38,407a P=0,003
Ege	2	18,2	6	54,5	1	9,1	2	18,2	11	100	
Akdeniz	11	47,8	12	52,2	0	,0	0	,0	23	100	
İç Anadolu	12	48,0	12	48,0	1	4,0	0	,0	25	100	
Karadeniz	35	50,7	27	39,1	7	10,1	0	,0	69	100	
Doğu Anadolu	6	20,7	14	48,3	4	13,8	5	17,2	29	100	
Güneydoğu Anadolu	13	34,2	21	55,3	2	5,3	2	5,3	38	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
Ekonomi											
Yüksek	54	48,2	42	37,5	8	7,1	8	7,1	112	100	9,101 ^a p=0,168
Orta	122	44,7	120	44,0	17	6,2	14	5,1	273	100	
Düşük	52	45,2	58	50,4	4	3,5	1	,9	115	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
Eğitim											
İlköğretim	118	39,6	151	50,7	16	5,4	13	4,4	298	100	37,596a P=0,000
Lise	42	44,7	40	42,6	7	7,4	5	5,3	94	100	
Lisans	59	72,8	18	22,2	2	2,5	2	2,5	81	100	

Yüksek Lisans	9	33,3	11	40,7	4	14,8	3	11,1	27	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
Yaş. yeri											
Köy	18	32,1	24	42,9	5	8,9	9	16,1	56	100	29,580a P=0,001
Kasaba/ilçe	14	38,9	21	58,3	0	,0	1	2,8	36	100	
İl	53	51,5	38	36,9	6	5,8	6	5,8	103	100	
Büyükşehir	143	46,9	137	44,9	18	5,9	7	2,3	305	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
Dindarlık											
Dinle ilgili	224	45,6	219	44,6	27	5,5	21	4,3	491	100	12,705a P=0,005
Dine ilgisiz	4	44,4	1	11,1	2	22,2	2	22,2	9	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	
İnanç ve tutum kaynağınız											
Aile-Çevre	168	49,0	152	44,3	17	5,0	6	1,7	343	100	31,660a P= 0,002
Din kültürü dersi	21	30,0	34	48,6	6	8,6	9	12,9	70	100	
Dini cemaat ve tarikat	11	50,0	9	40,9	0	,0	2	9,1	22	100	
Camii-Kuran Kurs	12	38,7	14	45,2	2	6,5	3	9,7	31	100	
Dini eğitim almadım	16	47,1	11	32,4	4	11,8	3	8,8	34	100	
Toplam	228	45,6	220	44,0	29	5,8	23	4,6	500	100	

Araştırmaya katılanların % 45,6'sı İlahiyat Fakültelerinin en önemli etkinlik alanının Türk halkına hurafelerden uzak bir din anlayışı kazandırmak olduğunu belirtirken, % 44'ü din görevlisi yetiştirmek olduğunu söylemektedir. Aynı soruya devletin politikasını meşrulaştırmak diyenlerin oranı % 5,8, cemaat ve tarikatlarla mücadele etmek diyenlerin oranı ise % 4,6'dır.

Din görevlisi yetiştirmenin de Türk halkının doğru bir din anlayışı kazandırılmasına hizmet edeceği kabul edilebilir. Sonuç olarak Türk halkının % 89,6 gibi büyük bir oranda İlahiyat Fakültelerinden beklentisi doğru, anlaşılır ve yaşanabilir bir din anlayışının oluşmasına öncülük etmesidir denilebilir.

Her insan dünya hakkında ferdi bir tasavvura sahiptir. Bir ferdin diğer şahıslara ve objelere karşı reaksiyonları, kendi görüşüne göre şekil alır. Diğer bir ifade ile her insanın zihniyet yapısı ayrıdır ve kendine özgü bir yapısı

vardır. Bu farklılık, insanlar arası biyolojik ve psikolojik farklılıklar, fiziki ve coğrafi çevre, geçmişe ait tecrübeler ve geleceğe ait ideallerden; istek ve amaçlarından ve ferdin sosyal kültürel çevresinden doğar.¹⁶⁴

Her insanın sosyal davranışı, kendisi için en müsait olan noktadan dünyayı algılama tarzına bağlı olarak şekillenmektedir. Algı olayı, bir yandan algılayan sujenin, diğer yandan algılanan objenin yapısına bağlıdır. İnsan her şeyden önce bio- psişik bir varlıktır. Fert bu yapısıyla toplumda yer alır. Bir sosyal grup, üzerinde yaşadığı mekân ile karşılıklı etkileşimi yanında, bu sosyal grubun nüfusu ve bu nüfusun bio-pişik özellikleri sosyal grubu oluşturan nüfusun cinsiyet kategorileri, yaş aralıkları, sağlık-hastalık durumları, kabiliyetleri, zeka- akıl ve düşünme ve mizaçları, karakter ve şahsiyetleri, istek arzu ve ihtiyaçları bu sosyal grup içinde cereyan eden, olup biten olaylar ve başarılarıyla doğrudan ilişkilidir.

Fertleri ve toplumu birbirinden ayıran ve farklı yapan faktörlerin yanında onları birbirine benzer yapan ve benzer davranışlara sevk eden onların müşterek tasavvurları da vardır. Her fert, insan olma bakımından belirli bir sinir sistemine sahiptir. Her insanın duyu organlarına sahip olması, az veya çok bir aklının olması, ortak fiziki ve sosyal çevrede yaşamak zorunda olmaları onları benzer, ortak kognitif yapıya da sahip kılar. Fertleri ve toplumları ortak bir şuura sahip kılan ve ortak benzer davranışlara sevk eden özellikler arasında en önemlisi kültür birliğidir. Aynı kültüre sahip insan ve insan toplulukları her ne kadar birbirinden farklı görünse de kültür birliğinden dolayı zihniyet dünyaları büyük ölçüde birbirine benzer.¹⁶⁵

Cinsiyet, sosyal cinsiyet olarak algılandığında, sadece biyolojik bir veri olmasının ötesinde, sosyo- kültürel bir inanıştır da. Günlük yaşamın pratikleri içinde etkin bir farklılık unsuru olarak sosyal cinsiyet statik değil; aksine sürekli yeniden üretilen dinamik bir oluşu ifade etmektedir. Modern dönemde giderek daha eşit ve benzer şartlar taşımakla beraber; cinsiyet sosyal hayatın bütün alanlarında kendisini hissettiren önemli bir farklılaşma kaynağı olmaya devam etmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s. 60.

¹⁶⁵ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s. 60- 61.

¹⁶⁶ Aydınalp, age., s.188.

Örneklem grubuna girenlerin cinsiyetleri arasında farklılaşma beklenirken, İlahiyat Fakültelerinden beklenti konusunda cinsiyetler arasında önemli bir farklılaşma gözükmemektedir. Araştırmaya katılan bireylerin İlahiyat Fakültelerinden beklentileri hemen hemen bir birine yakın gözükmemektedir. Ancak beklenti sıralamasına bakıldığında Türk halkının İlahiyat Fakültelerinden beklentisi iki ana konuda toplandığı görülmektedir. Bunların ilki halka hurafelerden uzak bir din anlayışı kazandırılması ikincisi ise aydın din adamı yetiştirilmesidir. Aslında bu iki beklenti aynı amaca yöneliktir. Aydın din adamı yetiştirmek dolayısıyla halkı hurafelerden uzak din anlayışı kazanmasına katkı saylayacağı düşünebilir.

Ruhsal ve fiziksel, bir dizi değişime işaret eden yaşa bağlı gelişim dönemleri, insanların tutum ve davranışlarında da farklılaşmalara yol açan temel değişkenlerdendir. Bu yüzden her gelişim dönemi kendine has özelliklerle karakterize edilmektedir. Araştırmada yaş dönemleri, ergenlikten başlayarak tüm yaş aralıklarına tekabül edecek şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin yaş aralıkları ile İlahiyat Fakültelerinden beklentilerinde bir paralellik söz konusudur. Tüm yaş gruplarının öncelikle beklentisi, ilk olarak İlahiyat Fakültelerinin Türk halkına hurafesiz bir din anlayışı kazandırmasıdır. Yine bu doğrultuda İlahiyatlardan din görevlisi yetiştirme beklentisi ikinci sırayı almaktadır. Sonuç olarak tüm yaş gruplarının İlahiyat Fakültelerinden beklentisinin aynı doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür.

Bölgeler arası sosyal ve ekonomik farklılıkların, insanların tutum ve davranışlarında farklılıklara yol açtığı sosyolojik bir gerçektir. Bölgelerin coğrafi özellikleri yanında, tarihten getirdikleri ayırt edici nitelikleri ya da modernleşme sürecinde ulaşmış oldukları standartlar sosyal hayatın dokusunu, dolayısıyla insanların zihniyet dünyasını etkileyebilmektedir.

Fiziki etkenler üretim biçimlerini etkilerken, bölgelerin şehirleşme eğilimleri ferdiyetçi, akılcı ve seküler davranış örüntülerinin oluşumuna doğrudan etki etmektedir.¹⁶⁷ Örneklem grubuna girenlerin mensup oldukları

¹⁶⁷ Aydınalp, age., s. 191.

bölgeler ile İlahiyat Fakültelerinden öncelikli beklentisi arasında yapılan karşılaştırmada faklılaşma olduğu görülmektedir.

Gelir düzeyi doğrudan veya dolaylı olarak tüm insan hayatına etki etmektedir. Özellikle modern toplumlar, iktisadi ilişkilerin yapı ve seyrine göre tanımlanır olmuştur. Sosyolojik anlamda, geleneksel toplumlarda din başat kurumken, modern toplumlarda merkezi kurum ekonomidir. Üretim ve mülkiyet ilişkileri, toplumlarda var olan tabakalaşma sistemi basit iktisadi faaliyet ve göstergeler olmanın ötesinde, sosyal hayatın ritmini etkileyen temel dinamiklerdendir. Ekonominin politliğini yapan Karl Marx ve bu anlayışın günümüze yeni açılımlarla taşınmasını sağlayan Frankfurt Okulu veya Eleştirel Teori iktisadi faktörlerin toplumsal hayat üzerindeki, hatta bir bütün olarak dünya sistemi üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından dikkat çekici bir okuldur. Toplumsal tabakaları tayin etmedeki merkezi önemi yanında, ekonominin, sosyalleşme ve sosyal çevre faktörleriyle birlikte zihniyet dünyasını da derinden etkilediği, bilinen sosyolojik gözlemlerdendir. “Hiçbir zenginin fakir komşusu yoktur.” Cümlesinde ifadesini bulan bu gözlem, insanların sahip oldukları imkân ve standartlara göre birbirlerinden farklı dünyalara ve anlayışlara sahip olacaklarına işaret etmektedir.¹⁶⁸

Araştırmaya katılanların ekonomik seviyeleri ile İlahiyat Fakültelerinden öncelikle beklenti arasındaki karşılaştırma sonucunda Türk halkının İlahiyatlardan öncelikli beklentisinin aydın din adamı yetiştirilmesi ve hurafelerden uzak din bilgisi sağlanmasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Eğitim bireyin zihniyet dünyasının oluşmasındaki en önemli faktörlerden biridir. İnsanların olgu ve olayları nasıl algıladıklarını anlayabilmek için öncelikle aldığı eğitimin türüne ve seviyelerine bakmak gerekir. Eğitim seviyesi yükseldikçe insanların tercihlerinin daha gerçekçi olması beklenir. Eğitim seviyesi ile İlahiyat Fakültelerinden öncelikli beklenti arasında yapılan karşılaştırmalı dağılımda ileri derecede faklılaşma olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklem grubuna girenlerin hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri ile İlahiyat Fakültelerinden öncelikli beklenti arasında yapılan

¹⁶⁸ Aydınalp, age., s. 193.

karşılaştırmada farklılaşma olduğu görülmektedir. İnsanların zihniyet dünyaları üzerinde yaşadığı yerleşim yerinden bağımsız değildir.

Din sosyolojisinin temel sayıtlılarından birisi, insanların dünyayı algılama ve değerlendirmelerinde din olgusunun merkezi öneme sahip olduğudur. Bu gözlem din sosyolojisinin aynı zamanda çıkış noktasını oluşturur. Nitekim din sosyolojisinin esas inceleme konusu dini kaynaklı sosyal olay, olgu, kurum ve süreçlerdir.¹⁶⁹ Burada dindarlık bireylerin sübjektif dindarlık algılamalarından harekele kategorik hale getirilmiştir. Yani kendilerini nasıl görüyorlarsa o şekilde tanımlanmışlardır. Katılımcıların dindarlık durumu ile İlahiyat Fakültelerden öncelikli beklentileri arasındaki karşılaştırmada anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

¹⁶⁹ Aydınalp, age., s. 201.

9. DİN ADAMINDA BULUNMASI GEREKEN EN ÖNEMLİ ÖZELLİK

Tablo 26: Ankete katılanların din adamında bulunması gereken en önemli özelliklere ilişkin veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir;

Özellikler	Bir din adamında bulunması gereken en önemli özellik nedir?												X ² P
	Sade ve anlaşılır konuşm		Konusun hakim Olmak		Özel kılık kıyafet		Alçak gönüllü		Söz dav. Uyumu		Tarafsız		
Cinsiyet	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	5,397a p=0,369
Kadın	34	13,4	36	14,2	3	1,2	11	4,3	105	41,5	64	25,3	
Erkek	19	7,7	30	12,1	4	1,6	12	4,9	114	46,2	68	27,5	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	
Yaş													
17-25	9	15,8	10	17,5	1	1,8	3	5,3	17	29,8	17	29,8	14,910a P=0,458
26-35	17	12,9	22	16,7	3	2,3	4	3,0	58	43,9	28	21,2	
36-45	22	9,3	24	10,2	3	1,3	12	5,1	109	46,2	66	28,0	
46-60	5	6,7	10	13,3	0	,0	4	5,3	35	46,7	21	28,0	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	
Bölge													
Marmara	31	10,2	43	14,1	3	1,0	16	5,2	141	46,2	71	23,3	67,077a P =0,000
Ege	2	18,2	1	9,1	0	,0	0	,0	8	72,7	0	,0	
Akdeniz	5	21,7	1	4,3	0	,0	1	4,3	7	30,4	9	39,1	
İç Anadolu	7	28,0	1	4,0	1	4,0	2	8,0	12	48,0	2	8,0	
Karadeniz	4	5,8	13	18,8	2	2,9	2	2,9	34	49,3	14	20,3	
Doğu Anadolu	2	6,9	1	3,4	0	,0	1	3,4	11	37,9	14	48,3	
Güneydoğu Anadolu	2	5,3	6	15,8	1	2,6	1	2,6	6	15,8	22	57,9	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	
Ekonomi													
Yüksek	15	13,4	16	14,3	5	4,5	7	6,2	38	33,9	31	27,7	25,076a P=0,005
Orta	21	7,7	39	14,3	1	,4	8	2,9	135	49,5	69	25,3	
Düşük	17	14,8	11	9,6	1	,9	8	7,0	46	40,0	32	27,8	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	
Eğitim													
İlköğretim	29	9,7	27	9,1	2	,7	19	6,4	136	45,6	85	28,5	48,952a P=0,000
Lise	12	12,8	14	14,9	1	1,1	2	2,1	37	39,4	28	29,8	
Lisans	6	7,4	19	23,5	1	1,2	1	1,2	39	48,1	15	18,5	
Yüksek Lisans	6	22,2	6	22,2	3	11,1	1	3,7	7	25,9	4	14,8	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	

Yaş. yeri													
Köy	3	5,4	4	7,1	2	3,6	6	10,7	23	41,1	18	32,1	34,934a P=0,003
Kasaba/ilçe	1	2,8	7	19,4	0	,0	0	,0	11	30,6	17	47,2	
İl	9	8,7	13	12,6	4	3,9	6	5,8	49	47,6	22	21,4	
Büyükşehir	40	13,1	42	13,8	1	,3	11	3,6	136	44,6	75	24,6	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	
İnanç ve tutum kaynağınız													
Aile-Çevre	40	11,7	44	12,8	4	1,2	15	4,4	145	42,3	95	27,7	29,162a P=0,085
Din kültürü dersi	8	11,4	11	15,7	1	1,4	4	5,7	32	45,7	14	20,0	
Dini cemaat ve tarikat	0	,0	1	4,5	1	4,5	2	9,1	14	63,6	4	18,2	
Camii-Kuran Kurs	1	3,2	9	29,0	0	,0	0	,0	16	51,6	5	16,1	
Dini eğitim almadım	4	11,8	1	2,9	1	2,9	2	5,9	12	35,3	14	41,2	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	
Dünya görüşü													
Milliyetçi Muhafazakar	15	10,7	21	15,0	1	,7	5	3,6	77	55,0	21	15,0	76,214a P=0,000
Muhafazakar	7	11,9	12	20,3	0	,0	7	11,9	21	35,6	12	20,3	
Milliyetçi	11	9,9	13	11,7	3	2,7	4	3,6	51	45,9	29	26,1	
Kemalist	4	9,3	1	2,3	3	7,0	2	4,7	14	32,6	19	44,2	
Sosyal Demokrat	6	12,8	8	17,0	0	,0	2	4,3	16	34,0	15	31,9	
Sosyalist	2	6,7	5	16,7	0	,0	1	3,3	5	16,7	17	56,7	
Liberal	2	22,2	3	33,3	0	,0	0	,0	3	33,3	1	11,1	
Başka	6	9,8	3		0	,0	2	3,3	32	52,5	18	29,5	
Toplam	53	10,6	66	13,2	7	1,4	23	4,6	219	43,8	132	26,4	

Bir din adamında bulunmasını istediğiniz en önemli özellik nedir sorusuna katılımcıların % 10,6'sı sade ve anlaşılır olması, % 13,2'si konusuna hâkim olması, % 1,4'ü özel kılık kıyafetinin olması, % 4,6'sı alçak gönüllü olması, % 43,8'i söz ve davranışlarının uyumlu olması, % 26,4'ü de tarafsız olması cevabını vermiştir. Tablo 26'dan anlaşıldığına göre Türk halkının din adamından en önemli beklentisi öncelikle söz ve davranışların uyumudur. İkinci olarak tarafsızlığın önemsendiği anlaşılmaktadır. Bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı çağımızda bu çok anlaşılır bir durumdur.

Örneklem grubuna girenlerin mensup olduğu bölge, ekonomik durum, eğitim seviyesi, hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri ve dünya

görüşü ile bir din adamında bulunması gereken en önemli özellik beklentisi arasındaki ilişki dağılımlarının karşılaştırılmasının sonucunda aralarında anlamlı farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Aynı araştırmada örneklem grubuna girenlerin cinsiyeti, yaş grupları ve dini inanç ve tutum kaynağı ile din adamından öncelikle beklenen özellik arasında yapılan ilişki analizinde anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir.

Araştırmaya katılanların tercihlerine baktığında din adamının söz ve davranış uyumu hem kadın hem de erkeklerde ilk sırayı aldığı gözükmemektedir. Söz ve davranış uyumunu sırasıyla tarafsızlık, konusuna hâkim olma, sade ve anlaşılır olma, alçak gönüllü olma ve özel bir kılık kıyafetin olması şeklinde sıralanmaktadır. Ancak tablo 26’de din adamının güvenilirliği için kılık kıyafet önemli midir sorusuna katılımcıların %50’si önemli cevabını vermişlerdir. İlk bakışta çelişki gibi gözükse de bu durum aslında bize bir gerçeği göstermektedir. Bu gerçeği Türk halkı din adamının kılık kıyafetinin düzenli ve temiz olmasını önemseydiği ancak din adamının özel bir kılık –kıyafetinin olması konusunda ısrarcı değildir şeklinde anlayabiliriz.

Tablodan çıkartacağımız diğer önemli sonuç ise; din adamının söyledikleriyle yaptıklarının uyumlu olmasının son derece önemli olmasıdır. Türk halkına hurafelerden uzak sade ve anlaşılır bir din anlayışı kazandırması beklenen Akademisyen din adamlarının söyledikleri ile tutum ve davranışlarının uyumlu olması, etkili olmaları açısından çok önemlidir.

Akademisyen din adamlarının kendilerini tanımlarken Türk halkının kendilerini nasıl gördüğü veya görmek istediğini dikkate almaları gerekir. “Müşterisiz meta zaidir” anlayışında olduğu gibi akademik dini bilgi üretmek ve bu bilgiyi Türk halkına ulaştırmak Akademisyen din adamlarının önceliği olmalıdır.

Örneklem grubuna giren kişilerin yaş gruplarıyla İlahiyat Fakültelerinden beklentileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye çalıştığımız Tablo 25’te ergenlik ya da ilk gençlik dönemi diyebileceğimiz 17-25 yaş aralığındaki katılımcıların beklentilerinin diğer yaş aralıklarına göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Yaş grupları ilerledikçe İlahiyat Fakültelerinden beklentilerde düşüş olmaktadır.

Örnekleme grubuna girenlerin % 43,8'i bir din adamından öncelikle söz ve davranışlarının uyumlu olmasını beklediğini belirtmiştir. Söz davranış uyumu beklentisi konusunda katılımcıların hayatlarının çoğunun geçtiği yer arasında farklılaşmanın çok az olduğu görülmektedir. Yani Türk halkının genelde din adamından öncelikle samimiyet ve tarafsızlık beklediği söylenebilir. Din adamının konusuna hâkim olmasını bekleyenlerin oranlarına bakılınca köyden büyükşehir'e doğru artmaktadır.

10. DİNİ BİLGİ KAYNAĞI OLARAK DİNİ KURUMLARA GÜVEN

Tablo 27: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile dini kurumlara güven arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması;

Özellikler	Dini konularda sorunuz olduğunda öncelikle kime sorarsınız?										X ² P
	Diyanet İşleri Baş		Tanıdık biri		Akademisyen		Manevi büyük		Toplam		
	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	
Cinsiyet	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	
Kadın	58	22,9	60	23,7	45	17,8	90	35,6	253	100	1,796 ^a p=0,616
Erkek	45	18,2	64	25,9	44	17,8	94	38,1	247	100	
Toplam	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	
Yaş											
17-25	9	15,8	23	40,4	7	12,3	18	31,6	57	100	22,924 ^a P=0,006
26-35	30	22,7	21	15,9	25	18,9	56	42,4	132	100	
36-45	51	21,6	51	21,6	44	18,6	90	38,1	236	100	
46-60	13	17,3	29	38,7	13	17,3	20	26,7	75	100	
Toplam	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	
Bölge											
Marmara	55	18,0	80	26,2	52	17,0	118	38,7	305	100	42,817 ^a P=0,001
Ege	1	9,1	2	18,2	1	9,1	7	63,6	11	100	
Akdeniz	7	30,4	3	13,0	4	17,4	9	39,1	23	100	
İç Anadolu	11	44,0	5	20,0	5	20,0	4	16,0	25	100	
Karadeniz	18	26,1	12	17,4	22	31,9	17	24,6	69	100	
Doğu Anadolu	8	27,6	7	24,1	3	10,3	11	37,9	29	100	
Güneydoğu Anadolu	3	7,9	15	39,5	2	5,3	18	47,4	38	100	
Toplam	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	
Eğitim											
İlköğretim	65	21,8	71	23,8	29	9,7	133	44,6	298	100	81,800 ^a p=0,000
Lise	24	25,5	23	24,5	14	14,9	33	35,1	94	100	
Lisans	11	13,6	20	24,7	40	49,4	10	12,3	81	100	
Yüksek Lisans	3	11,1	10	37,0	6	22,2	8	29,6	27	100	
Toplam	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	
Yaş. yeri											
Köy	19	20,7	28	30,4	12	13,0	33	35,9	92	100	6,938 ^a
Kasaba/ilçe	22	21,4	28	27,2	23	22,3	30	29,1	103	100	
İl	62	20,3	68	22,3	54	17,7	121	39,7	305	100	

Büyükşehir	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	P=0,327
Toplam	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	
Dünya görüşü											
Milliyetçi Muhafazakâr	33	23,6	31	22,1	29	20,7	47	33,6	140	100	50,529 ^a P=0,000
Muhafazakar	12	20,3	16	27,1	7	11,9	24	40,7	59	100	
Milliyetçi	27	24,3	33	29,7	12	10,8	39	35,1	111	100	
Kemalist	4	9,3	9	20,9	15	34,9	15	34,9	43	100	
Sosyal Demokrat	8	17,0	11	23,4	11	23,4	17	36,2	47	100	
Sosyalist	4	13,3	1	3,3	4	13,3	21	70,0	30	100	
Liberal	2	22,2	2	22,2	5	55,6	0	,0	9	100	
Başka	13	21,3	21	34,4	6	9,8	21	34,4	61	100	
Toplam	103	20,6	124	24,8	89	17,8	184	36,8	500	100	

Dini konuda bir sorusu olan bireyin öncelikle en güvendiği kuruma sorması beklenir. Tablo 27 incelendiğinde en yüksek oran ‘manevi büyük’, ikinci sırada ise ‘tanıdık biri’ seçeneğinde ortaya çıkmaktadır. Bu veriler ışığında Türk halkının resmi dini bilgi üreten Diyanet İşleri Başkanlığına ve İlahiyat Fakültelerine diğer dini bilgi kaynaklarına göre daha az güvendiği söylenebilir.

Tablo 27’deki diğer çarpıcı sonuç ise tanıdık birine sorarım seçeneğinin ikinci sırada yüksek çıkmasıdır. İnsanların dini bilgi kaynağı tercihinde güvenilir olmanın yanında ulaşılabilir olmanın da etkili olduğunu söyleyebiliriz. İnsanların dini sorularını öncelikle tanıdık birine sormalarında güvenden ziyade kolay erişimin etkili olmuş olabilir. Örneklem grubuna girenlerin % 20,6’sı Diyanet İşleri Başkanlığına, % 24,8’i Tanıdık birisine, % 17,8’i Akademisyenlere % 36,8’i ise Manevi büyüğüme dini konularda danışırım cevabını vermişlerdir.

Dini konularda bir sorunuz olduğunda öncelikle kime sorarsınız şeklindeki soruya örneklem grubuna giren kadınların %35,6’sı erkeklerin ise %38,1’i manevi büyüğüme sorarım cevabını vermiştir. Diğer cevaplar sırayla tanıdık biri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Akademisyenlerin eserleri şeklindedir. Burada ilginç olan sonuç Tablo 29’da Akademisyen din adamlarına güvendiğini belirtenlerin oranı ile dini konularda İlahiyatçıların eserlerine bakarım diyenlerin oranları arasındaki büyük farklılıktır. Nitekim Tablo 27 ve

29 karşılaştırıldığında Türk halkının Akademisyen din adamlarına çoğunlukla güvendiği görülmektedir. Bununla birlikte İlahiyatçılara dini konuları öncelikle danışmamalarının nedenleri olması gerekir. Bunu daha çok Türk halkının İlahiyatçılara güvendiği ancak, onlara kolay ulaşamadığı şeklinde yorumlayabiliriz.

Temel iddialarımızdan birisi olan İlahiyatçıların tutum ve davranışlarının akademik dini bilginin yaygınlaşmasını etkilemesi bu sonuçlar doğrultusunda test edilmiş olmaktadır.

Örneklem grubuna giren gençlerin %31,6'sı dini konuda bir sorusu olduğunda öncelikle manevi büyüğüne, %40,4'dü tanıdığı birine, %15,8'i Diyanet İşleri Başkanlığına, %12,3'ü ise akademisyen din adamlarına soracağını belirtmektedir. Akademisyenlerin son sırada yer almasında (Tablo 28.29.30 ile beraber değerlendirildiğinde) gençlerin akademisyenlere karşı güven sorunu yaşamaları etkili olmuş olabilir. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan diğer bir durum da akademisyen din adamlarına ulaşmanın diğerlerine göre daha zor olması olabilir.

Mekân, ister istemez insanın hayatı, başarıları üzerine etki eder. İklim, toprağın yapısı, bereketli olup olmaması, o yerde yaşayan insan gruplarını etkiler. Belli bir bölgede yaşayan bir sosyal birliğin bereketli bir toprağa sahip olmasının, iklimin elverişli olmasının, o sosyal birliğin ürünleri, başarıları üzerinde az veya çok etkisi vardır. Ancak mekânın bir medeniyet yaratmasındaki etkisi, tek sebep kabul etmek yanlış olur. Çünkü insanı etkileyen yalnız jeo-fizik etkenler değildir. İnsan aynı zamanda kendisinin oluşturduğu başarıların da etkisi altındadır. He ne kadar Mısır medeniyeti Nil'in, Mezopotamya medeniyeti Dicle ve Fırat'ın ise de tarihe karışmış olan bu medeniyetlerin yerinde bu gün o medeniyetler ölçüsünde bir medeniyet mevcut değildir.

Fiziki mekân gibi coğrafi şartlar da sosyal olgu ve olayları belirlemede rol oynar. Coğrafi şartların sosyal olay ve olguları belirleme durumunu şu şartlarda göz önüne almak gerekir. Coğrafya olaylarının sosyal olay ve olgulara etkisi dolaysız olacağı gibi, çoğu zaman dolaylı etkisi de söz konusudur. Bu nedenle coğrafya etmenlerinin çeşitli sosyal olayların belirlemedeki rolleri aynı kesinlikte değildir. Kimi sosyal olaylarla coğrafya

etmenleri arasında çok yakın ve kesin bir ilişki olduğu halde, kimileri arasında çok uzak bir ilişki mevcuttur. Mesela yiyecek- içecek, giyim- kuşam, barınma gibi tabii ihtiyaçlar ile ilişkin insan eylemleriyle coğrafi şartlar arasında daha kesin bir ilişki vardır. Aile biçimi, politik örgüt, dinler, hukuk sistemleri, edebiyat, bilim vb. gibi diğer sosyal olaylarla coğrafya etmenleri arasında gerçekten bir ilişki varsa, bu ilişkiler doğrudan değil dolaylıdır, bu yüzden de belirsizdir. Toplumlar ne derece karmaşık olursa coğrafya şartları ile sosyal arasındaki ilişkiler de o oranda kesinlikten uzaklaşır; toplumlar karmaşıktıkça coğrafi etmenler etkilerini kaybeder ve yerini başka etmenlere bırakır.

İnsanın üzerinde yaşadığı mekân, yalnız madde değildir. O insanın her türlü maddi ve manevi eylemlerinin cereyan ettiği, bazen mutluluk, bazen hüznün ve gözyaşlarıyla sulandığı, bazen kanının aktığı, atalarının mezarlarının bulunduğu, muhtemelen kendisinin de gömüleceği, ataların maddi ve manevi kültürünün şekillendiği bir mekândır. O bir vatandır. Her türlü hatıraları bağrında bulunduran psikolojik bir objedir.¹⁷⁰

İnsanlar elbette yerleşim birimlerinin dışında, öncelikle aile, arkadaş ve iş çevresi gibi daha yakın ilişkilerin yaşandığı çevreye sahiptir. Yerleşim biriminin nitel ve nicel özelliklerini ihtiva eden makro düzeydeki sosyal çevrenin tutum ve davranışlar üzerinde etkisi açıktır. Köylülük, kasabalılık, şehirlilik, metropollerde veya yurt dışında yaşama sosyolojik anlamda bir hayat biçimini ifade etmektedir. Yerleşim yerleri kendine has özellikleriyle insanların zihniyet dünyasını derinden etkilemektedir. Bu durumun Emile Durkheim'a ait en klasik ifadesi, kırsaldan metropollere doğru daha mekanik bir hal alan, mekanik ve organik iş bölümü ayrımıdır. Cemaat ve cemiyet toplum tipleri Ferdinand Tönnies'e ait bir diğer ayrımıdır. Cemaat tipi toplum birimleri olarak görülebilecek kırsal bölgelerde ilişkiler birincil, yüz yüze, statik ve yüksek mensubiyet duygusu olan ilişkilerden; cemiyet tipi toplum birimleri olan şehirlerde ilişkiler dinamik, resmi ve ikincil mensubiyet duygusu daha düşüktür.¹⁷¹

¹⁷⁰ Arslantürk, **Kutsalın Dönüşü**, s.58-59.

¹⁷¹ Aydınalp, age.,s. 194.

11. DİN ÂLİMLERİNİN DİNİ BİLGİSİNE GÜVEN

Tablo 28: Türkiye’de öne çıkan İlahiyatçıları beğenen katılımcıların cinsiyet ve eğitim durumlarının incelenmesi;

Seçenekler			Eğitim					Total
			İlköğretim	Lise	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	
Ali Bardakoğlu	Cinsiyet	kadın	10	3	13	4	1	31
		erkek	11	2	8	2	2	25
	Toplam		21	5	21	6	3	56
Mustafa İslamoğlu	Cinsiyet	kadın	0	3	4	1		8
		erkek	1	3	6	0		10
	Toplam		1	6	10	1		18
Cübbeli A. Hoca	Cinsiyet	kadın	17	14	9		0	40
		erkek	20	3	6		2	31
	Total		37	17	15		2	71
Bayraktar Bayraklı	Cinsiyet	kadın	1		1	2		4
		erkek	1		2	0		3
	Toplam		2		3	2		7
Yaşar N. Öztürk	Cinsiyet	kadın	12	3	5	1	2	23
		erkek	10	3	7	2	2	24
	Toplam		22	6	12	3	4	47
Fetullah Gülen	Cinsiyet	kadın	15	8	3			26
		erkek	13	2	2			17
	Toplam		28	10	5			43
Hayrettin Karaman	Cinsiyet	kadın	3	0	6	1	1	11
		erkek	1	1	0	0	0	2
	Toplam		4	1	6	1	1	13
Mustafa Karataş	Cinsiyet	kadın	17	11	1	1		30
		erkek	33	7	5	1		46
	Toplam		50	18	6	2		76
Nihat Hatipoğlu	Cinsiyet	kadın	58	18	2	1	1	80
		erkek	75	13	1	0	0	89
	Toplam		133	31	3	1	1	169

Tablo 28, incelendiğinde örneklem grubuna girenlerin en çok beğendiği ve güvendiği din âlimleri sıralamasının; 1. Nihat Hatipoğlu, 2. Mustafa Karataş, 3. Ahmet Mahmut Ünlü, 4. Ali Bardakoğlu, 5. Yaşar Nuri Öztürk, 6. M. Fetullah Gülen, 7. Mustafa İslamoğlu, 8. Hayrettin Karaman, 9. Bayraktar Bayraklı, şeklinde olduğu görülmektedir. Buradaki en dikkat çekici durum, kendisi akdemiysen din âlimi olmadığı Ahmet Mahmut Ünlü'nün, ülkemizin tanınmış birçok akademisyen din âlimini geride bırakarak üçüncü sırayı almasıdır.

Akademisyen din âlimi olamayan A. Mahmut Ünlü'nün sıralama olarak önündeki ve arkasındaki akademisyen din âlimlerinin ortak özelliklerine bakıldığında İlk iki sırayı alan Nihat Hatipoğlu ve Mustafa Karataş'ın her ne kadar akademisyen din âlimi olsalar da yaptıkları veya katıldıkları programlarda halkın daha kolay anlayabileceği bir dil kullandıkları görülmektedir. Ancak üçüncü sıradaki akademisyen olmayan din âliminin gerisinde kalan akademisyen din âlimlerinin otlak özelliklerine baktığımızda bu din âlimlerinin kendi alanlarında çok başarılı olmalarına rağmen bu birikimlerini halka ulaştırmada sıkıntı yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Sıralamada ilk üç sırada yer alan din âlimlerini beğenenlerin eğitim durumları incelendiğinde yüksek bir oranda ilkokul ve ilköğretim mezunu oldukları görülmektedir. Sıralamada alt sıraları alan akademisyen din âlimlerini beğenenlerin eğitim durumların ise oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizdeki ilkokul ve ilköğretim mezunlarının oranının çok yüksek, lisans ve lisansüstü eğitim alanların oranının ise son derece düşük olduğu ortadadır. Tablo sonuçları da bu durumu doğrular niteliktedir. Akademik dil kullanan ve halkın çoğu tarafından merak edilmeyen konuları gündeme getiren din âlimlerinin halkın geneli tarafından kabul görmediğini söyleyebiliriz.

Tablodan çıkartabileceğimiz diğer önemli bir sonuç da üslup konusudur. İlk sıralarda yer alan din âlimlerinin kullandıkları dilin son derece yalın ve üsluplarının da son derece yumuşak olması dikkat çekicidir. İlk iki sırayı alan akademisyen din âlimlerini alt sıralar yer alan diğer akademisyen din âlimlerinden ayıran en önemli özellikleri; işledikleri konular, kullandıkları dil ve üslup olarak sayabiliriz.

Örneklem grubuna girenlerin büyük çoğunluğu din âlimlerin, dini konuları kavgacı bir tarzda, halka yüksekte bakan bir tarzda ve anlaşılması zor bir dille ele almalarını olumsuz bulmaktadır. Halkı küçümsemeyen, anlaşılır bir dil kullanan, yumuşak bir üslup benimseyen ve halkın merak ettiği konuları inceleyen akademisyen din âlimlerin ilk iki sırayı almaları da bu durumu doğrulamaktadır.

Tablo 29: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile din âliminin dini bilgisine güven arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması;

Özellikler	Aşağıdaki din âlimlerin hangisinin dini bilgisine daha çok güveniyorsunuz?						X ² P
	Akademisyen		Alaylı		Toplam		
Cinsiyet	s	%	s	%	s	%	
Kadın	179	70,8	74	29,2	253	100	X ² =0,156 P=0,087
Erkek	189	76,5	58	23,5	247	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
Yaş							
17-25	35	61,4	22	38,6	57	100	6,946 P=0,074
26-35	94	71,2	38	28,8	132	100	
36-45	179	75,8	57	24,2	236	100	
46-60	60	80,0	15	20,0	75	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
Bölge							
Marmara	227	74,4	78	25,6	305	100	4,403 P=0,622
Ege	9	81,8	2	18,2	11	100	
Akdeniz	17	73,9	6	26,1	23	100	
İç Anadolu	18	72,0	7	28,0	25	100	
Karadeniz	54	78,3	15	21,7	69	100	
Doğu Anadolu	19	65,5	10	34,5	29	100	
Güneydoğu Anadolu	24	63,2	14	36,8	38	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
Eğitim							
İlköğretim	232	77,9	66	22,1	298	100	14,405 P=0,002
Lise	61	64,9	33	35,1	94	100	
Lisans	51	63,0	30	37,0	81	100	
Yüksek Lisans	24	88,9	3	11,1	27	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
Yaş. yeri							
Köy	40	71,4	16	28,6	56	100	2,576 P=0,462
Kasaba/ilçe	25	69,4	11	30,6	36	100	
İl	82	79,6	21	20,4	103	100	
Büyükşehir	221	72,5	84	27,5	305	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
Dünya görüşü							
Milliyetçi	100	71,4	40	28,6	140	100	
Muhafazakâr							
Muhafazakar	45	76,3	14	23,7	59	100	

Milliyetçi	87	78,4	24	21,6	111	100	11,474
Kemalist	28	65,1	15	34,9	43	100	P=0,119
Sosyal Demokrat	38	80,9	9	19,1	47	100	
Sosyalist	17	56,7	13	43,3	30	100	
Liberal	5	55,6	4	44,4	9	100	
Başka	48	78,7	13	21,3	61	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
Ekonomi							
Yüksek	82	73,2	30	26,8	112	100	0,498
Orta	204	74,7	69	25,3	273	100	P=0,779
Düşük	82	71,3	33	28,7	115	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	
İnanç ve tutum kaynağınız							
Aile-çevre	251	73,2	92	26,8	343	100	2,55
Din kültürü dersi	51	72,9	19	27,1	70	100	P=0,634
Dini cemaat ve tarikat	14	63,6	8	36,4	22	100	
Camii-Kur'an Kurs	25	80,6	6	19,4	31	100	
Dini eğitim almadım	27	79,4	7	20,6	34	100	
Toplam	368	73,6	132	26,4	500	100	

Alaylı ve Akademisyen olarak iki gruba ayırdığımız din adamlarından hangisine daha çok güveniyorsunuz, sorusuna örneklem grubuna girenlerin % 73,6'sı akademisyenler %26,4'ü ise alaylı din adamlarına güvendiğini belirtmektedir. Tablo 27'de dini konularda sorunuz olduğunda kime sorarsınız sorusuna verilen cevaplar arasında akademisyen din adamları en son sırayı alırken tablo 28'de akademisyenlere güvenin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 29'da Alaylı din adamlarına güvenin orta ve ileri yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 27'de gençlerin Akademisyen din adamlarına alaylı din adamlarından daha az güvendiği sonucuyla burada alaylı din adamlarına gençlerin daha çok güveniyor olmaları paralellik göstermektedir. Yani Türk gençlerinin çoğu ilahiyatçılardan ziyade alaylı din adamlarına güveniyor denilebilir.

12. AKADEMİSYEN DİN ADAMLARINA DİNİ BİLGİ AÇISINDAN GÜVEN

Tablo 30: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile akademisyen din adamlarına dini bilgi açısından güven arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması;

	Akademisyen din adamlarına dini bilgi açısından güveniyor musunuz?										
Özellikler	Her zaman		Çoğu zaman		Bazen		Çok nadir		Hiçbir zaman		χ^2 P
Cinsiyet	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	
Kadın	31	12,3	95	37,5	98	38,7	23	9,1	6	2,4	22,598
Erkek	22	8,9	102	41,3	99	40,1	17	6,9	7	2,8	P=0,004
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Yaş											
17-25	5	8,8	30	52,6	18	31,6	4	7,0	0	,0	20,159 P=0,064
26-35	14	10,6	52	39,4	51	38,6	11	8,3	4	3,0	
36-45	22	9,3	99	41,9	87	36,9	21	8,9	7	3,0	
46-60	12	16,0	16	21,3	41	54,7	4	5,3	2	2,7	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Bölge											
Marmara	32	10,5	130	42,6	115	37,7	23	7,5	5	1,6	46,991 P=0,003
Ege	1	9,1	4	36,4	4	36,4	2	18,2	0	,0	
Akdeniz	3	13,0	11	47,8	7	30,4	2	8,7	0	,0	
İç Anadolu	3	12,0	10	40,0	12	48,0	0	,0	0	,0	
Karadeniz	7	10,1	21	30,4	34	49,3	5	7,2	2	2,9	
Doğu Anadolu	6	20,7	9	31,0	4	13,8	7	24,1	3	10,3	
Güneydoğu Anadolu	1	2,6	12	31,6	21	55,3	1	2,6	3	7,9	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Ekonomi											
Yüksek	19	17,0	42	37,5	36	32,1	12	10,7	3	2,7	22,598 P=0,004
Orta	25	9,2	109	39,9	120	44,0	11	4,0	8	2,9	
Düşük	9	7,8	46	40,0	41	35,7	17	14,8	2	1,7	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Eğitim											
İlköğretim	33	11,1	109	36,6	125	41,9	25	8,4	6	2,0	9,075 P=0,697
Lise	9	9,6	41	43,6	33	35,1	8	8,5	3	3,2	
Lisans	9	11,1	36	44,4	27	33,3	7	8,6	2	2,5	
Yüksek	2	7,4	11	40,7	12	44,4	0	,0	2	7,4	

Lisans											
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Yaş. yeri											
Köy	9	16,1	9	16,1	29	51,8	6	10,7	3	5,4	19,972 P=0,068
Kasaba/ilçe	1	2,8	15	41,7	15	41,7	3	8,3	2	5,6	
İl	10	9,7	45	43,7	38	36,9	9	8,7	1	1,0	
Büyükşehir	33	10,8	128	42,0	115	37,7	22	7,2	7	2,3	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
İnanç ve tutum kaynağınız											
Aile-Çevre	32	9,3	138	40,2	143	41,7	22	6,4	8	2,3	43,085 P=0,000
Din kültürü dersi	12	17,1	25	35,7	28	40,0	2	2,9	3	4,3	
Dini cemaat ve tarikat	4	18,2	6	27,3	8	36,4	3	13,6	1	4,5	
Camii-Kuran Kurs	2	6,5	15	48,4	12	38,7	2	6,5	0	,0%	
Dini eğitim almadım	3	8,8	13	38,2	6	17,6	11	32,4	1	2,9	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Dünya görüşü											
Milliyetçi Muhafazakar	14	10,0	59	42,1	56	40,0	10	7,1	1	,7	73,518 P=0,000
Muhafazakar	5	8,5	29	49,2	24	40,7	1	1,7	0	,0	
Milliyetçi	17	15,3	44	39,6	43	38,7	6	5,4	1	,9	
Kemalist	1	2,3	13	30,2	15	34,9	8	18,6	6	14,0	
Sosyal Demokrat	5	10,6	14	29,8	18	38,3	6	12,8	4	8,5	
Sosyalist	0	,0	16	53,3	13	43,3	1	3,3	0	,0	
Liberal	1	11,1	7	77,8	1	11,1	0	,0	0	,0	
Başka	10	16,4	15	24,6	27	44,3	8	13,1	1	1,6	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	
Dindarlık											
Dine İlgili	53	10,8	194	39,5	196	39,9	37	7,5	11	2,2	23,843 P=0,000
Dine ilgisiz	0	,0	3	33,3	1	11,1	3	33,3	2	22,2	
Toplam	53	10,6	197	39,4	197	39,4	40	8,0	13	2,6	

Araştırmaya katılanların % 50'i akademisyen din adamlarına dini bilgi açısında çoğu zaman güvendiğini, % 2,6'sı hiçbir zaman güvenmediğini belirtmektedir. Hiçbir zaman güvenmediğini belirtenlerin oranının çok düşük oranda olması Türk halkının akademisyen din adamlarında dini bilgi açısından güvendiği şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye’de Akademisyenlere güven oldukça yüksek olmasına karşın dini konuda danışılan kurum olarak aynı ölçüde tercih edilmediği görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda, akademik dini bilginin yaygınlaşmasında güvenin yanında kolay ulaşılabilir olmanın çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlar karşılaştıkları sorunları az zaman harcayarak kolay bir şekilde çözme eğilimindedir. Bu açıdan baktığında akademisyen din adamlarının hem güvenilir hem de kolay ulaşılır olmaları gerektiği söylenebilir.

Bir bilim adamının içinde bulunduğu halkı dönüştürme görevini yerine getirebilmesi için öncelikle o halkın güvenini kazanmış olması gerekir. Hiçbir insan güvenmediği bir kimsenin dediğine uyarak hareket etmez. Söz konusu olan insanların hem bu dünyalarını hem de gerçek yaşamlarını (ahretlerini) yakından ilgilendiren din (İslam) olunca güven daha da önemli hale gelmektedir.

Öncelikle akademisyen bir din adamından kendi konusuna derinlemesine hâkim olması beklenir. Konusuna hâkim olmayan, dolayısıyla kendisi ile çelişen, halkı aydınlatmada ve dönüştürmede yetersiz kalan bir din adamının insanlar üzerindeki etkisi son derece sınırlı olacaktır.

Örneklem grubuna girenlerin cinsiyeti, mensup olduğu bölge, ekonomik durum, dini inanç ve tutum kaynağı, dünya görüşü ve dindarlık algısı ile akademisyen din adamlarına dini bilgi açısından güven arasında ilişki dağılımları karşılaştırmasında anlamı bir farklılaşma olduğu anlaşılmaktadır. Örneklem grubuna girenlerin yaş grupları, eğitim seviyeleri ve hayatlarının çoğununu geçirdikleri yerleşim yeri ile akademisyen din adamlarına dini bilgi açısından güven arasında ilişki dağılımları karşılaştırmasında anlamı bir farklılaşmanın olmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların %50’si Akademisyen din adamlarına her zaman güvendiğini %39,9’u ise bazen güvendiğini belirtmektedir. Tablo 27 ve 28’nin sonuçlarında olduğu gibi burada da İlahiyatçılara güvendiğini belirtenlerin oranı oldukça yüksektir. Akademisyen din adamlarına dini bilgi açısından güven durumu incelendiğinde katılımcıların %51’nin İlahiyatçılara güvendiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların cinsiyetleri ile akademisyen din adamları arasındaki ilişki dağılımı karşılaştırılmasında farklılaşmanın oldukça az olmasına karşı Türkiye’de erkeklerin akademisyen din adamlarına daha çok güvendikleri görülmektedir. Akademisyen din adamlarına güvendiğini belirtenlerin ekonomik seviyeleri incelendiğinde kendisini yüksek gelir grubunda görenlerin diğerlerine göre daha yüksek oranda olduğu anlaşılmaktadır.

13. İLAHİYAT EĞİTİMİ ALINMASINA KARŞI TUTUM

Tablo 31: Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile aileden birinin ilahiyat eğitimi almasına karşı tutum arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması;

Özellikler	Ailenizden birinin İlahiyat eğitimi almasını nasıl karşılırsınız?										X ² P
	Olumlu karşılarım		Vazgeçirme ye çalışırım		Beni etkilemez		Çok öfkelenirim		Toplam		
Cinsiyet	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%	
Kadın	184	72,7	10	4,0	56	22,1	3	1,2	253	100	0,469 P=0,926
Erkek	182	73,7	11	4,5	50	20,2	4	1,6	247	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	
Yaş											
17-25	32	56,1	3	5,3	21	36,8	1	1,8	57	100	13,367 P=0,147
26-35	100	75,8	3	2,3	26	19,7	3	2,3	132	100	
36-45	180	76,3	11	4,7	43	18,2	2	,8	236	100	
46-60	54	72,0	4	5,3	16	21,3	1	1,3	75	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	
Bölge											
Marmara	222	72,8	14	4,6	64	21,0	5	1,6	305	100	23,595 P=0,169
Ege	6	54,5	0	,0	5	45,5	0	,0	11	100	
Akdeniz	17	73,9	0	,0	6	26,1	0	,0	23	100	
İç Anadolu	20	80,0	0	,0	5	20,0	0	,0	25	100	
Karadeniz	58	84,1	2	2,9	8	11,6	1	1,4	69	100	
Doğu Anadolu	15	51,7	4	13,8	10	34,5	0	,0	29	100	
Güneydoğu Anadolu	28	73,7	1	2,6	8	21,1	1	2,6	38	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	
Eğitim											
İlköğretim	235	78,9	12	4,0	49	16,4	2	,7	298	100	57,085 P=0,000
Lise	71	75,5	4	4,3	19	20,2	0	,0	94	100	
Lisans	46	56,8	4	4,9	30	37,0	1	1,2	81	100	
Yüksek Lisans	14	51,9	1	3,7	8	29,6	4	14,8	27	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	
Yaş. yeri											
Köy	36	64,3	5	8,9	13	23,2	2	3,6	56	100	12,100 P=0,208
Kasaba/ilçe	27	75,0	2	5,6	6	16,7	1	2,8	36	100	
İl	72	69,9	4	3,9	24	23,3	3	2,9	103	100	
Büyükşehir	231	75,7	10	3,3	63	20,7	1	,3	305	100	

Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	
Dünya görüşü											
Milliyetçi Muhafazakâr	126	90,0	1	,7	12	8,6	1	,7%	140	100	84,755 P=0,000
Muhafazakâr	40	67,8	5	8,5	12	20,3	2	3,4%	59	100	
Milliyetçi	93	83,8	2	1,8	15	13,5	1	,9%	111	100	
Kemalist	18	41,9	4	9,3	19	44,2	2	4,7%	43	100	
Sosyal Demokrat	21	44,7	5	10,6	21	44,7	0	,0%	47	100	
Sosyalist	23	76,7	0	,0	6	20,0	1	3,3%	30	100	
Liberal	7	77,8	0	,0	2	22,2	0	,0%	9	100	
Başka	38	62,3	4	6,6	19	31,1	0	,0%	61	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4%	500	100	
Dindarlık											
Dine ilgili	364	74,1	19	3,9	103	21,0	5	1,0	491	100	39,361 P=0,000
Dine ilgisiz	2	22,2	2	22,2	3	33,3	2	22,2	9	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	
İnanç ve tutum kaynağınız											
Aile-çevre	259	75,5	11	3,2	69	20,1	4	1,2	343	100	36,063 P=0,000
Din kültürü dersi	55	78,6	3	4,3	11	15,7	1	1,4	70	100	
Dini cemaat ve tarikat	15	68,2	0	,0	6	27,3	1	4,5	22	100	
Camii-Kuran Kurs	24	77,4	1	3,2	5	16,1	1	3,2	31	100	
Dini eğitim almadım	13	38,2	6	17,6	15	44,1	0	,0	34	100	
Toplam	366	73,2	21	4,2	106	21,2	7	1,4	500	100	

Örneklem grubuna girenlerin %73,2'si ailesinden veya yakın akrabalarından birinin İlahiyat eğitimi almasını olumlu karşıladığını veya karşılayacağını belirtmektedir. İlahiyat Fakülteleri Türk halkının gözünde güvenilir bir kurum olarak varlığını devam ettirmektedir. Bir yakının ilahiyat eğitimi almasına çok öfkeleneyeceğini söyleyenlerin oranı %1,4'tür. İlahiyat eğitimine karşı olduğunu söyleyenlerle dine ilgisiz olduğunu belirtenlerin oranlarının birbirlerine yakın olması beklenen bir sonuçtur. Aslında dine ilgisiz olduğunu söyleyenlerin dine gerçekten ilgisiz olmadıkları dine ilgisiz olmaktan dine karşı olmayı anladıklarını söyleyebiliriz.

Eğitim insan hayatının vazgeçilmez ve en önemli etkenlerinden biridir. Toplunlar kültürlerini ancak eğitim ile yeni kuşaklara aktarabilirler ki bu da

toplumların varlığını sürdürebilmeleri için hayati öneme sahiptir. İnsan hayatının ve toplumlar için çok önemli olan dinin devamı da ancak eğitimle sağlanabilir. Alınan veya verilen din eğitiminin seviyesi ve şekli insanların duygu dünyalarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Bireylerin zihniyet dünyalarının şekillenmesinde genelde eğitim, özelde ise din eğitimi çok önemlidir. Araştırmada insanların din adamı ve dini bilgi kaynağı tercihinde alınan din eğitiminin türünün ve seviyesinin ne ölçüde farklılaştığı incelenmektedir.

Tablo 30'da ailesinden birisinin veya bir yakınının İlahiyat eğitimi almasını olumlu karşılayan diyenlerin oranının yaş ilerledikçe arttığı görülmektedir. Gençlerin İlahiyat eğitimine yetişkin yaş grubuna göre daha az olumlu bakmaların da radikal unsurların etkisi olabileceği gibi ekonomik kaygılar olabilir. Gençlerin daha kolay iş bulabileceği ve daha çok kazandıran alanlara yönelmesi normal karşılanabilir ancak bu tercihlerde özellikle radikal unsurların etkili olmaları üzerinde durulması gereken bir konudur.

Tabloda dikkat çeken önemli bir sonuçta ailemden veya yakın akrabalarımından birinin ilahiyat eğitimi almasının kendisini ilgilendirmedeğini söyleyen gençlerin oranının orta ve ileri yaş gruplarına göre oldukça yüksek çıkmasıdır. Bu verilerden yaş ilerledikçe insanların dine ve din eğitimine daha çok önem verdiği sonucunu çıkartabiliriz.

14. CEMAAT VEYA TARİKAT ÜYELİĞİNE KARŞI TUTUM

Tablo 32: araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, bölgesi, ekonomik durumu, eğitim durumu, siyasi kimliği, inanç ve tutum kaynağı ile aileden birinin bir cemaat veya tarikata üyeliğine karşı tutum ve davranışı arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması;

Özellikler	Ailenizden birinin bir cemaat veya tarikata üye olmasını nasıl karşılırsınız?										X² P
	Olumlu karşılarım		Vazgeçirmeye çalışırım		Beni etkilemez		Çok öfkelenirim		Toplam		
Cinsiyet	s	%	s	%	s	%	n	%	n	%	
Kadın	88	34,8	51	20,2	104	41,1	10	4,0	253	100	2,735
Erkek	86	34,8	56	22,7	89	36,0	16	6,5	247	100	P=0,434
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
Yaş											
17-25	17	29,8	9	15,8	29	50,9	2	3,5	57	100	11,041 P=0,273
26-35	44	33,3	23	17,4	59	44,7	6	4,5	132	100	
36-45	83	35,2	56	23,7	84	35,6	13	5,5	236	100	
46-60	30	40,0	19	25,3	21	28,0	5	6,7	75	100	
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
Bölge											
Marmara	109	35,7	73	23,9	115	37,7	8	2,6	305	100	60,707 P=0,000
Ege	4	36,4	1	9,1	4	36,4	2	18,2	11	100	
Akdeniz	3	13,0	1	4,3	19	82,6	0	,0	23	100	
İç Anadolu	7	28,0	2	8,0	15	60,0	1	4,0	25	100	
Karadeniz	26	37,7	12	17,4	26	37,7	5	7,2	69	100	
Doğu Anadolu	12	41,4	9	31,0	6	20,7	2	6,9	29	100	
Güneydoğu Anadolu	13	34,2	9	23,7	8	21,1	8	21,1	38	100	
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
Eğitim											
İlköğretim	117	39,3	64	21,5	100	33,6	17	5,7	298	100	19,149 P=0,024
Lise	35	37,2	18	19,1	39	41,5	2	2,1	94	100	
Lisans	16	19,8	18	22,2	43	53,1	4	4,9	81	100	
Yüksek Lisans	6	22,2	7	25,9	11	40,7	3	11,1	27	100	
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
Yaş. yeri											
Köy	21	37,5	13	23,2	19	33,9	3	5,4	56	100	5,902

Kasaba/ilçe	18	50,0	4	11,1	12	33,3	2	5,6	36	100	P=0,750
İl	32	31,1	24	23,3	41	39,8	6	5,8	103	100	
Büyükşehir	103	33,8	66	21,6	121	39,7	15	4,9	305	100	
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
Dünya görüşü											
Milliyetçi	56	40,0	24	17,1	57	40,7	3	2,1	140	100	80,496 P=0,000
Muhafazakâr											
Muhafazakar											
Milliyetçi											
Kemalist											
Sosyal Demokrat											
Sosyalist											
Liberal											
Başka											
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
Dindarlık											
Dine ilgili	173	35,2	102	20,8	192	39,1	24	4,9	491	100	13,375
Dine ilgisiz	1	11,1	5	55,6	1	11,1	2	22,2	9	100	P=0,004
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	
İnanç ve tutum kaynağınız											
Aile-çevre	116	33,8	72	21,0	139	40,5	16	4,7	343	100	24,738 P=0,016
Din kültürü dersi	31	44,3	12	17,1	22	31,4	5	7,1	70	100	
Dini cemaat ve tarikat	14	63,6	2	9,1	5	22,7	1	4,5	22	100	
Camii-Kuran Kurs	9	29,0	7	22,6	13	41,9	2	6,5	31	100	
Dini eğitim almadım	4	11,8	14	41,2	14	41,2	2	5,9	34	100	
Toplam	174	34,8	107	21,4	193	38,6	26	5,2	500	100	

Araştırmaya katılanların mensup oldukları bölge, eğitim seviyesi, dünya görüşü, dindarlık algıları ve inanç ve tutum kaynakları ile katılımcıların aile bireylerinden birinin dini bir cemaat veya tarikata üye olmasına karşı tutumları arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılması sonucunda aralarında anlamlı farklılaşmaların olduğu görülmektedir.

Örneklem grubuna girenlerin cinsiyetleri, yaş aralıkları ve hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri ile katılımcıların aile fertlerinden birinin dini bir cemaat veya tarikata üye olmasına karşı tutum

arasındaki ilişkinin dağılımlarının karşılaştırılmasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir.

Ailenizden birinin veya yakın akrabanızdan birisinin bir cemaat veya tarikata üye olmasını olumlu karşılarım diyenlerin oranı %34,8'dir. Bu oran yakınımın İlahiyat eğitimi almasını olumlu karşılarım diyenlerin oranının yaklaşık yarısıdır. Bir yakınımın cemaat veya tarikata üye olmasına çok öfkelenirim diyenlerin oranı %1,4'tür. Daha önce de belirtildiği gibi bu oran dine ilgisiz olduğunu söyleyenlerin oranının yaklaşık olarak aynısıdır. Dine ilgisiz olduğunu söyleyenlerin ayırım yapmaksızın her türlü din eğitimi ve öğretimine karşı olduklarını söyleyebiliriz.

Örneklem gurubuna girenlerden 17-25 yaş aralığında olanların %29,8'i bir yakınımın cemaat veya tarikata üye olmasını olumlu karşılayacağını %3,5'i ise böyle bir durumda öfkeleneneğini belirtmektedir. Yaş gurupları ilerledikçe, yakınımın tarikata üye olmasını destekleyenlerin ve karşı olanların oranları artmaktadır.

Aile bireylerinden birisinin cemaat veya tarikata üye olmasını olumlu karşılarım diyenlerin eğitim seviyesine bakıldığında en yüksek oranın ilköğretim mezunlarında olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla lise ve üniversite mezunların gelmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça cemaat veya tarikat üyeliğine karşı tutum olumludan olumsuz doğru değişmektedir.

Katılımcıların mensup oldukları bölgelere bakıldığında cemaat ve tarikat üyeliğine olumlu bakanların en yüksek oranla Doğu Anadolu Bölgesi meşeli olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla, Kara Deniz Bölgesi, Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi, Güney Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Ak Deniz Bölgesi gelmektedir.

Örneklem grubuna girenlerin dini inanç ve tutum kaynakları ile tarikat veya cemaat üyeliğine bakışları arasındaki ilişkiye bakıldığında, kendi dini inanç ve tutum kaynağının tarikat veya cemaat olduğunu belirtenlerin çok büyük bir oranda cemaat veya tarikat üyeliğini destekledikleri söylenebilir.

SONUÇ

İnsanoğlu, diğer canlılardan farklı olarak maddi ihtiyaçları dışında manevi ihtiyaçları da olan bir varlıktır. Dinin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Dinin geçmişi insanlık tarihi kadar eski olduğuna göre, geleceği de insanlık tarihi kadar uzun ömürlü olacaktır denebilir.

Türk toplumunun sosyo- politik ve kültürel tarihi incelendiğinde, Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyet döneminin din, siyaset ve laiklik eksenli tartışmalara yoğun bir şekilde sahne olduğu görülmektedir. Özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu tartışmalar yeniden ivme kazanmış ve güncel bir geçerlilik alanı oluşturmayı sürdürmüştür. Söz konusu tartışmaların laiklik başta olmak üzere Cumhuriyetin temel ilkelerini benimsemiş insan yetiştirmeyi ve bunu da eğitim aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedefleyen devletin eğitim politikalarını etkilememesi mümkün değildi. Nitekim bu durumun doğal bir sonucu, örgün ve yaygın din öğretiminin siyaset alanındaki tartışma ve gelişmelerden doğrudan etkilenmesidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi yönetim şeklinin ve anayasal yapısının oluşumunda ve gelişiminde yön verici ilkelerden biri olan laiklik ilkesinin uygulamasında, özellikle Mustafa Kemal Atatürk sonrası ciddi kırılmalar ve sapmalar olmuş ve bu durum devletin genelde din, özelde din öğretimi ile ilgili tutumunda temel belirleyiciler arasında yer almıştır. Çünkü Atatürk'ün ölümünün ardından özellikle tek parti döneminin yaşandığı 1940'lı yıllarda din alanında farklı uygulamalara sahne olmuştur. Öyle ki Atatürk zamanında din eğiti ve öğretimini devlet eliyle yürütmek amacıyla yapılan düzenlemeler tek parti dönemindeki laiklik uygulamasıyla ya sürdürülememiş ya da tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

Oysa Atatürk'ün laikliği benimserken din aleyhine bir tavır içine girmediğini, aksine din adına uydurulan bir takım safsata ve hurafelerle mücadele etmek, özellikle dinin siyasete alet edilmemesi ve dünyevi menfaat vasıtası olarak kullanılmasını önlemek için böyle bir tercih yaptığı, Onun din konusunda yaptığı açıklamalarından kolaylıkla anlaşılabilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre; "Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağılıktır. Softa sınıfının din simsarlığına müsaade edilmemelidir. Dinden maddi menfaat temin edenler iğrenç kimselerdir." İşte Atatürk bu duruma karşı çıkmış ve bu durumun önlenmesi için, laikliği benimsemiştir.

Ancak araştırma sonuçlarından Cumhuriyet dönemindeki farklı laiklik uygulamalarının Türk Halkı'nın aydın din adamı algısını etkilediği anlaşılmaktadır. Netice olarak araştırmamıza konu ettiğimiz özellikle Atatürk sonrası tek parti dönemindeki laiklik uygulamalarının Türk insanının halk İslamından uzak kalmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Örneklem grubuna girenlerin yarısından fazlası Türkiye'de laiklik uygulamalarının akademik dini bilgiye şüpheyile bakılmasına neden olduğunu düşünmektedir. Yine katılımcıları yarısı Cumhuriyet dönemi laiklik uygulamalarından aydın din adamı ile halk ilişkisinin etkilendiğini ifade etmiştir. Türkiye'de resmi ideolojinin tutumunun İlahiyat Fakültelerinin değerlendirilmesinde etkili olduğunu düşünenlerin oranı da oldukça yüksektir. Cumhuriyet dönemindeki laiklik uygulamaları Türk halkının resmi akademik dini bilgiye şüpheyile bakmasına neden olmaktadır şeklinde yorumlanabilir. İlahiyat fakülteleri siyasi iktidara göre tutum değiştirmekle diyenlerin oranı da oldukça yüksektir. Türk halkı yüksek bir oranda resmi ideolojinin İlahiyat Fakültelerini etkilediğini düşünmektedir.

İnsan biyolojik ve fizyolojik varlığı ile bir mekânda insanlarla birlikte hayat sürer. İnsanın ve insan topluluklarının coğrafi çevreleri ile etkileşim halinde bulunmaları tabii bir durumdur. Özellikle sosyo- kültürel ve ekonomik yapılar coğrafyanın etkisinde şekillenir. İbn-i Haldun da sosyal hâdiseler üzerinde coğrafi tesire büyük ehemmiyet vermektedir. O iklimin kişiliğe, coğrafyanın aktiviteye; gıdaların yine insan karakterine tesir ettiğini söyler. Batıda bu anlayış, fazla abartılarak, "insan yediğidir" denmiştir. Modern sosyoloji ve coğrafyacı ekol de aynı kanaat ve görüşlere iştirak etmektedir.

İnsanın zihniyet dünyasının şekillenmesinde yerleşim yerinin türü kadar bu yerleşim yerinin bulunduğu bölge de etkili olmaktadır. Örneğin Karadeniz bölgesinde bir köyde yaşayan biriyle İç Anadolu bölgesinde bir

köyde yaşayanların durumları kısmen benzerlik gösterse de farklılıkları daha baskındır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu bölgesel farklılıklar daha belirgindir. Ülkemizde de durumun böyle olduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Gelir seviyesi insanın hem sosyal çevresini hem de aldığı eğitimin türünü ve kalitesini etkiler. Sosyal olay ve olguları etkileyen en önemli süreçlerden biri de eğitimidir. Eğitim insanda bir zihniyet ve davranış dünyası meydana getirmede çok önemli bir rol oynar. Aileden ve toplumdan alınan kültürle birlikte okulda alınan eğitim, zihniyet dünyası ile bir bütün oluştururlar. Yapılan karşılaştırma analizlerinde, sosyal çevre, ekonomik durum ve eğitim seviyesi ile katılımcıların dini bilgi kaynağı tercihi arasında farklılaşma temelinde anlamlı ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Dinî ilimlerde uzman olan kişilerin, dini konularda yeterli alt yapısı olmayan insanların anlayamayacakları ve kaldıramayacakları meseleleri, seyredilme oranı kaygısıyla, televizyon ekranlarında tartışıyor olması, insanların her şeyden kuşku duymasına neden olmaktadır. Bu da insanların İslâm'a ısınmasına değil, bilakis başta ibadetler olmak üzere dinî hayattan uzaklaşmasına neden oluyor. Çünkü olsa da olur olmasa da olur anlayışına kapılan seyirciler duyarlılıklarını kaybediyor ve din onların nazarında sıradan bir olay haline geliyor. Katılımcıların önemli bir kısmı seyredilme oranı kaygısıyla yapılan dini programlara katılan bazı İlahiyatçıların durumunun ve akademik dini bilginin yaygınlaşmasını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca İlahiyatçıların kendi aralarında bile dini konularda fikir birliğinin olmaması insanlarda güvensizliğe ve hangisine inanacağız şeklinde tepkiye neden olmaktadır.

Örneklem grubuna girenlerin çok büyük bir kısmı, din adamının özel kıyafet taşımasının din adamına güven için çok önemli olmadığını düşünmektedir. Ancak dini referans kaynağı cemaat veya tarikat olan katılımcıların, din adamlarının kılık ve kıyafetini diğer gruplara göre daha çok önemseydiği görülmektedir. Dini cemaat ve tarikatlar ülkemizin bir gerçeğidir. Tekkelerin kapanmasıyla yer altında faaliyetlerine devam eden bu kurumlar 1980'li yılların ve sonrası dönemin, siyasi ortamından yaralanarak kurumsallaşmışlardır. Kurumsallaşmanın sonucu olarak taraftar toplama

faaliyetleri hızlanmıştır. Ancak zamanla bu durum resmi eğitim kurumlarıyla cemaatleri ve tarikatların rekabetlerine neden olmuştur.

Netice olarak, araştırma sürecinde elde edilen veriler göz önünde bulundurulduğunda, Türk halkının dini bilgi kaynağı tercihinde kişisel özellikler ve çevresel faktörlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Türk halkının din adamı tercihinde asıl belirleyici etkenin din adamlarının tutum-davranışları ile din- siyaset ilişkisi, olduğunu söylemek mümkündür. İnsan güvendiği ve saygı duyduğu kimselerin sözlerine değer verir. Bunun için Türk halkını dini konularda aydınlatma sorumluluğunu üzerine almış din âlimlerinin halkın güvenini kazanması, kolay ulaşılabilir olması ve halkın problemleriyle ilgilenmesi akademik dini bilginin yaygınlaşması ve kabul görmesi açısından son derece önemli olduğu gözükmemektedir.

Akademik dini bilginin yaygınlaşmasını etkileyen diğer önemli bir konu da din siyaset ilişkisidir. Türk halkının birlik ve bütünlüğü sağlamada çok önemli bir faktör olan din adamları, politize olduğu dönemlerde bunun tam tersi bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu durum öncelikle bilin adamının en önemli özelliği olan tarafsızlık ve açıklık ilkelerine doğrudan zarar vermektedir. Tarafsızlığını yitiren, kendisini adeta bir kesimin sözcüsü konumuna düşüren din adamının toplumun geneli tarafından kabul görebileceğini söylemek ise oldukça zordur.

KAYNAKLAR

AKYÜZ, Niyazi, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı*, Gündüz Yayınları, Ankara 2007.

ALKAN, Ahmet Turan, *Ateş Tecrübeleri*, Ötüken Yayınları, 295 İstanbul 1996.

ARMAĞAN, İbrahim, *Bilgi ve Toplum*, Ortaçağ Yayınları, İstanbul 1974.

ARON, Raymond, *Aydınların Afyonu*, (çev. İzzet Tanju), Anı Yayınları, Ankara, 2004.

ARSLANTÜRK, Zeki, *Sosyal Bilimciler için Araştırma Metot ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001.

-----; **Tayfun Amman**, *Sosyoloji*, Camlıca Yayınları, İstanbul 2001.

-----, *Uygulamalı Sosyal Araştırma, SPSS, Kavramlar, Teknikler, Metotlar, Bilgisayar Uygulamaları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Kuatsalın Dönüşü*, Ayışığı Yay. İstanbul 1998, s. 36.

ATAY, Hüseyin *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yay., İstanbul 1983, s.38.

AYDIN, Mustafa, *Bilgi Sosyolojisi*, Açılım Yay., İstanbul 2004, s.20.

AYDINALP, Halil, *Yüksek Din Öğretimi ve Köktencilik*, Camlıca Yayınları, İstanbul 2011.

AYKAÇ, Kemal, *Din Politikası Üzerine Konuşmalar*, A.Ü. Basımevi 1986.

AZMAN, Ayşe, *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1995.

BAŞGÖZ, İlhan, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, , Dost Yayınları, Ankara 1968.

BERGER, Peter L. & Thomas Luckmannn, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, Paradigma Yayınları. (Vefa Saygın Ögütü) İstanbul 2008.

- BURÇAK, Rıfıkı Salim**, *On Yılın Anıları*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.
- Büyük Larousse**, Sözlük ve Ansiklopedi, Gelişim Yayınları.
- ÇEÇEN, Anıl**, *Kültür ve Politika*, Hilal Yayınları, İstanbul 1989.
- ÇAMDİBİ, H. Mahmut**, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yayınları. İstanbul 2003.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul**, *Said Halim Paşa, Buhranlarımız ve Son Eserleri*, İz Yayınları, İstanbul 1993.
- ERKAL, Mustafa E.**, *Etnik Tuzak Kimlikler ve Açılımlar*, Der Yayınları, İstanbul 2010
- GÜNGÖR, Erol**, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.
- , *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- İbn Haldun**, *Mukaddime*, (Abdurrahman b. Muhammed) , Çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 1968.
- KAPLAN, İsmail**, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İst.2009.
- KAPLAN, Mehmet**, *Büyük Türkiye Rüyası*, Dergah Yayınları, İstanbul 1992.
- KARA İsmail**, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, Degah Yayınları, İstanbul 2008.
- KARASAR, Niyazi**, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara 2000.
- KAYA, Kamil**, *Akademisyenlerin Gözüyle Türkiye'de Din- Siyaset İlişkisi*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2011.
- KEMERLİOĞLU, Eyüp**, *Bilgi Sosyolojisi*, Saray Kitapevi, İzmir 1996.
- KESKİN, Yayha Mustafa**, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2004.
- KILLIOĞLU, İsmail**, *Düşünce ve Özgürlük*, Timaş Yayınları, İstanbul 1992.
- KIZILÇELİK, Sezgin**, *Sosyoloji Teorileri 1*, Yunus Emre Yayınları, Konya 1994

-----, *Sosyoloji Teorileri 2*, Yunus Emre Yayınları, Konya 1994

-----, *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Konya 1992.

KİRMAN, Mehmet Ali, *Din ve Sekülerleşme*, Karahan Kitapevi, Adana 2005.

KOLLEKTİF, *Dini Otorite*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

KONGAR, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985.

KÖKTAŞ, M. Emin, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993, s.11.

MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

-----, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

-----, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

MENGÜŞOĞLU, Takiyyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992

MERİÇ, Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

-----, *Bu Ülke*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976.

-----, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

MEYDAN, Sinan, *Atatürk ile Allah Arasında*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2009.

MİLLS, C. Wright, *The Power Elit*, Oxford Universty Press, New York 1959

OCAK, Ahmet Yaşar, *Türkler Türkiye ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

-----, *Müslüman İmaji*, TDV Yayınları, Ankara 1996.

-----, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam’ın Macerası*. İletişim Yayınları., İstanbul, 2010.

OKUMUŞ, Ejder, *Türkiye’nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZDALGA, Elisabeth, *İslamcılığın Türkiye Seyri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

PIAGET, Jean, *Yapısalcılık*, Doruk Yayınları, Ankara 1999.

SAKAOĞLU, Necdet, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

SEZEN, Yümni, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 2000.

-----, *Sosyolojiye Göre Halk Millet Devlet*, Veli Yayınları, İstanbul 1982.

SLATTERY, Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz), Sentez Yayınları, İstanbul 2010.

STONE, Rob, *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar*, (Nihat Z. Erdoğan- Ülgen Oskay) Bağlam Yayınları. İstanbul 2008.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1975.

SUBAŞI, Necdet, *Türk Aydınının Din Anlayışı*, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul 1996.

ŞERİATİ, Ali, *Kültür ve İdeoloji*, Birleşik Yayınları, İstanbul 1995.

TOPÇU, Nurettin, *Yarınki Türkiye*, Dergah Yayınları, İstanbul 1997.

-----, *Büyük Fetih*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.

TOY, Erol, *Aydınımız İnsanımız Devletimiz*, Çoğul Yayınları, İstanbul 1992.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003

-----, *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C.1, K.B. Yayınları, Ankara 1992.

-----, *Değişme Kültür ve Sosyal Değişme*, Birleşik Yayınları, İstanbul 1996.

-----, *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, Birleşik Yayınları İstanbul 1996.

-----, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1989.

-----, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

-----, *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.

-----, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2000, s.190.

Türkçe sözlük, T.D.K., Ankara 1988.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, *Kuruluşunun 43. Yılında İmam Hatip Liseleri'nde Din Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.

ÜLGENER, Sabri F., *Aydınlar ve İzmler*, Mayoş Yayınları, Ankara 1983

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1994.

ZÜCKERMAN, Phil, *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev. İhsan Çapcıoğlu/ Halil Aydınalp) Birleşik Yayınevi, Ankara 2006.

Sürelî Yayınlar

ÇAPÇIOĞLU, İhsan, *Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Din Öğretimi*,

Düşünen Siyaset Dergisi, S.25, Ankara.

ECEVİT, Bülent, “ *Aydın ve Halk. 1915’ten Günümüze Aydınlar*”, Cogito

Dergisi, Yapı Kredi Yay., 31. sayı eki, 2002 İstanbul.

EİNSTEİN, Albert, *The Fundamentals of Theoretical Physics*, journal Science, V. 91-1940

MERT, Nuray, *Modernlik ve Kültür Tartışmaları*, Zaman Gazetesi, 20 Temmuz

1998.

ÖCAL, Mustafa “*Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü*”, U.Ü.

İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Cilt:1, Yıl:1, 1986, s.116.

YILDIZ, Taha “*Dini Kimden Öğreneceğiz*”, Semerkant Dergisi, S. 150. Haziran 2011

İnternet Siteleri

<http://turkoloji.cu.edu.tr>

<http://www.bilgievi.org.tr>

www.tuik.gov.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİN SOSYOLOJİ BİLİM DALI

Saygıdeğer Katılımcı;

Anket sorularının cevaplandırılması hususunda göstereceğiniz gayret ve samimiyet araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önemlidir. Dolayısıyla bütün soruları dikkatle okuyarak seçeneklerden görüşlerinizi en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz. Lütfen hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız. Anket sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Lütfen anket formuna isim veya herhangi bir rumuz yazmayınız. Değerli görüşlerinizi bizimle paylaşmak suretiyle bu araştırmaya yapmış olduğunuz önemli katkıya ve ilginize teşekkür ederim.

Arş. Konusu: “Türkiye’de Akademik Dini Bilginin Yaygınlaşma Süreci ve Olgusu”

Araştırmacı
Ensar ÇETİN

Danışman
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

1)Cinsiyetiniz?

[1] Erkek [2]Kadın

2. Yaşınız?

[1] 17-25 [2] 26-35 [3]36-45 [4] 46-60 [5] 61 ve üzeri

3) Hayatınızın büyük çoğunluğunun geçtiği yer?

[1] Köy [2] Kasaba/İlçe [3] İl [4] Büyükşehir [5]Yurt dışı

4)Hangi bölgedesiniz?

[1] Marmara [2] Ege [3] Akdeniz [4] İç Anadolu [5] Karadeniz [6] Doğu Anadolu [7] Güneydoğu Anadolu

5)Kendinizi hangi sosyal ve ekonomik düzeyinde kabul ediyorsunuz?

[1] Yüksek [2] Ortanın Üstü [3] Orta [4] Ortanın Altı [5] Düşük

6)Öğrenim durumunuz?

[1] İlköğretim [2] Lise [3] Lisans [4] Yüksek Lisans [5] Doktora

7)Düşünce bakımından kendinizi tanımlasanız en baskın kavram hangisidir?

- [1] Milliyetçi/Muhafazakâr [2]Muhafazakâr [3]Milliyetçi [4] Kemalist
[5] Sosyal Demokrat [6] Sosyalist [7] Liberal [8]Başka.....

8)Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görürsünüz?

- [1] Çok Dindar [2] Dindar [3] Az Dindar [4] Dinle az İlgili [5] Dine İlgisiz

9) Şu anki dini inanç ve davranışlara sahip olmanızda aşağıdakilerden hangisi en etkili oldu?

- [1] Aile [2] Arkadaş çevresi [3] Din Kültürü Dersi [4] Dini cemaat ve Tarikat
[5] Camii [6] Akademisyenler [7] Kur'an Kursu [8] Her hangi bir dini eğitim almadım

10) Size göre İlahiyat Fakültelerinin en önemli etkinlik alanı nedir?

- [1]Türk Halkı'nın hurafelerden uzak bir din anlayışına sahip olması için çalışmak.
[2]Din görevlisi ve Din Kültürü öğretmeni yetiştirmek.
[3]Devletin uygulamalarını meşrulaştırmak.
[4]Cemaat ve tarikatlarla mücadele etmek.

11)Size göre bir din adamında bulunması gereken en önemli özellik nedir?

- [1] Sade ve anlaşılır konuşmalı [2] Konusuna hâkim olmalı [3] Özel kılık kıyafeti olmalı [4] Mütevazı olmalı [5] Söyledikleriyle davranışları uyumlu olmalı [6] Tarafsız olmalı

12.)Dini konularda sorunuz olduğunda öncelikle kime sorarsınız?

- [1] Diyanet İşleri Başkanlığı'na sorarım. [2] Tanıdığım birine sorarım.
[3] Akademisyenlerin eserlerine bakarım. [4] Manevi büyüğüme sorarım.

13)Aşağıdaki din adamlarından hangisinin dini bilgisine diğerlerinden daha çok güveniyorsunuz?

- [1]Prof. Dr. Ali Bardakoğlu [2] Mustafa İslamoğlu [3] Cübbeli Ahmet Hoca
[4]Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı [5] Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk [6] M. Fetullah Gülen [7]Prof. Dr. Hayrettin Karaman [8] Doç. Dr. Mustafa Karataş [9] Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu

14) Ailenizden birinin bir cemaate veya tarikata üye olmasını nasıl karşılırsınız?

[1] Olumlu karşılarım, desteklerim [2] Vazgeçirmeye çalışırım [3] Beni etkilemez

[4] Çok öfkelenirim, ilişkimi keserim

15) Akademisyen din adamlarına (İlahiyatçılara) dini bilgi açısından güveniyor musunuz?

[1] Her zaman [2] Çoğu zaman [3] Bazen [4] Çok nadir [5] Hiçbir zaman

16.) Aileniz veya akrabanızdan birinin İlahiyat eğitimi almasını nasıl karşılırsınız?

[1] Olumlu karşılarım, desteklerim. [2] Vazgeçirmeye çalışırım. [3] Beni etkilemez. 4] Çok öfkelenirim, ilişkimi keserim.

Ölçek

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuyarak bu ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtiniz.	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1)Türk Halkı'nın İlahiyat Fakültelerini değerlendirmesinde resmi ideolojinin tutumu etkilidir.					
2) Cumhuriyet dönemindeki laiklik uygulamaları, halk ile aydın din adamı ilişkisini etkilemektedir.					
3) İlahiyat Fakülteleri siyasi iktidara göre tutum sergilemektedir.					
4) Türk Halkı'nın aydın din adamlarını değerlendirmesinde dini cemaat ve tarikatların tutumu etkilidir.					
5) Aydın Din Âlimlerinin söyledikleriyle tutum ve davranışlarının uyumu çok önemlidir.					
6) İlahiyat hocaları halkın anlayacağı seviyenin çok üzerinde bir "dil" kullanmaktadır.					
7) Reyting kaygısıyla yapılan programlara katılan bazı İlahiyatçıların durumu akademik dini bilginin yaygınlaşmasını olumsuz etkilemektedir?					
8) İlahiyat hocalarının akademik konuları halkın önünde tartışmaları onların saygınlıklarına zarar vermektedir.					
9) İlahiyatçılar arasında fikir birliği olmaması "dini bilgiye" güvensizlik oluşturmaktadır.					

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuyarak bu ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtiniz.	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
10) İlahiyat hocalarının akademik çalışmaları, yeterli ve tarafsızdır.					
11) Türkiye’de bazı akademisyen din adamlarının halkın inanışlarını küçümsemesi toplumda tepkiye neden olmaktadır.					
12) İlahiyat hocaları toplumdan uzak, kendi dünyalarında yaşamaktadır.					
13) İlahiyat Fakülteleri devletin faaliyetlerinin kolay benimsenmesinde araç olarak kullanılmaktadır.					
14) Akademisyenlerin halka üstten bakmaları, toplumun aydınlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır.					
15) Cemaat ve tarikat önderlerinin halk üzerindeki etkisinde karizma ve vaatler etkili olmaktadır.					
16) Din adamının güvenilirliğinde kılık kıyafet çok önemli etkindir.					
17) Tarikat ve cemaat liderleriyle müritleri arasında çıkar ilişkisi vardır.					
18) Lütfen eklemek istediğinizi yazınız:					

Katılımcıların Görüş ve Kanaatleri

Anket No 473: “Akademisyen din adamlarının söyledikleriyle davranışlarının aynı olmasını isterdim.”

Anket No 473: “İlahiyat hocaları halkın aydınlanmasını istemiyor. Çünkü halk aydınlanınca nemaları kesiliyor.”

Anket No 402: “Bu anketi yapanların eline yüreğine sağlık. Özellikle akıl dolu sorularınız için teşekkürlerimi sunarım.”

Anket No 433: “Ekranlarda sosyete hocaları istemiyoruz.”

Anket No 437: “Şu anda ülkemizde güvenilir ilahiyatçı çok az bulunmaktadır.”

Anket No 438: “Din ve devlet işleri ayrı tutulmalıdır, bu ülkemiz için çok önemlidir. Din kullanılarak halkı ikna yoluna gidilmemelidir.”

Anket No 446: “Bu anketi herkese yaptırmanız gerek.”

Anket No 363: “Bazı programlara çıkıp birbirlerini yalanlayan aksi yönde bilgi veren sinirli ve ters cevaplar veren, insanları azarlayan sözde din adamları halkı ve çocukları dinden uzaklaştırıyor. Bazıları ise kendilerine göre konuları yorumlayarak yanlış yönde etkiliyor.”

Anket No 371: “Bazı din adamları kendi düşüncelerini sanki dinin emirleri gibi söylüyor. Bu da halkın kafasını karıştırıyor. Örneğin: Yaşar Nuri ÖZTÜRK.”

Anket No 394: “Din üzerinden siyaset yapılmasını istemiyorum.”

Anket No 304: “Dini inanç her insanın vicdanıyla alakalıdır. Yaradan ile kul arasına ikinci şahıslar girmemelidir. Kişi dini kurallara vicdan ve mantığıyla uymalıdır. Yaradan’ın koyduğu kurallara cennet- cehennem kaygısıyla değil, Allah’ımıza olan sevgimizden dolayı uymalıyız.”

Anket No 306: “Çocuklarımızın dini bilgileri en yetkili ve en güvenilir ağızdan öğrenmesini istiyorum. Toplumu yanlış yönlendiren hocaların ekrana çıkmasını istemiyorum. Çünkü dinimizde olmayanı varmış gibi gösterip insanların kafasını karıştırıyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığı yanlış bilgi veren hocaların vazifesini geri alsın.”

Anket No 307: “Bazı hocalar sakız çiğneyin oruç bozulmaz diyor. Hadi biz biliyoruz. Yeni yetişen nesiller bu hocaların dediğine uyarsa oruçları sakat dini bilgileri zayıf olur.”

Anket No 310: “Din kendi başına bir inanıştır. Din devletin araç ve siyasi malzemesi olmamalıdır. Din ancak Kur’an’la yaşanmalı ve anlatılmalıdır. Din siyasi çıkarlar için kullanılmamalıdır. Lütfen dini din olarak yaşayalım.”

Anket No 326: “Medyada sosyete hocaları istemiyoruz. Dinimizi doğru anlatıp, insanları doğruya yönlendirecek hocalara ihtiyacımız var.”

Anket No 327: “Bazı İlahiyatçıların kendi çıkarlarını düşünerek Kur’an-ı Kerimi kendisine göre yorumlayıp piyasaya sürmesini yadırgıyorum ve kınıyorum.”

Anket No 252: “Görsel medyada yapılacak olan dini programların daha çok artırılarak halkın bilinçlendirilmesi gerektiğine içtenlikle inanıyorum.”

Anket No 258: “İlahiyat hocaları ve bunları önde tutanların hepsi çıkar peşindeler. Halk için çalışanlar geç anlaşılsalar da sonradan halkın sevgi ve güvenini kazanırlar ve halk onlara sahip çıkar onları unutmaz. Menfaat peşinde olanlar hiç hatırlanmaz. Tarih bunların örnekleriyle doludur.”

Anket No 280: “İlahiyatçılarımız eğitimlerinde donanımlı yalnız anladıklarına göre insanları bilgilendiriyorlar yani nasıl algılsa. Her şey ailede bitiyor. Ne ekersek onu biçeriz. İlahiyatçıların çoğuna güvenmiyorum. Doğru bilgi vereni parmakla sayılacak kadar az.”

Anket No 215: “Din adamları ilk önce tarafsız ve cesur olmalı menfaat ve çıkar peşinde koşmamsı lazım, ancak bu durumda saygın olabilirler.”

Anket No 114: “Zengin fakir güçlü zayıf ayrımı gözetmeksizin tarafsız doğru ama dosdoğru tek fikirde mutabakata vararak çıkar amaçlı değil geçekten Allah rızası için İlahiyat hocaları gelsin o zaman din düşmanlığı biter.”

Anket No 123: “İlahiyat hocaları bazı konuları kendi içinde tartışarak ortak karar alırsalar ve halka tek bir ağızdan söylenirse halkın İlahiyatçılara güveni daha fazla artacağına inanıyorum.”

Anket No 91: “Aydın din adamları lütfen cemaatlerin hurafelerinden halkı kurtarsın.”

Anket No 93: “Dini otorite ve devlet ilişkisi asıl mesele.”

Anket No 6: “Halkın din konusunda gerçek ve tam aydınlatılmasından yanayım. Çıkarların dini bilgiden arındırılması gerekir.”

Anket No 34: “Din adamının tarafsız ve anlaşılır olması gerekir.”

Anket No 29: *“Aydın din adamları, halkı dini konularda en doğru bilgilerle, en sade dille anlatabilmeli ve bunu halkın her kesimine iletebilmelidir. Söyledikleri ile yaşam şekilleri de uyuşmalı ayrıca halktan kopuk olmamalıdır. Giyim kuşamı ile bağnazlıktan uzak olmalıdır. Her düşüncede insanın kafasındaki soru işaretlerine cevap verebilecek donanımına sahip olmalıdır.”*

Anket No 37: *“Toplumda bazı dini cemaatteki insanlar toplumsal olaylar karşısında bir konuyu protesto için umulmadık fikirler beyan ederler, fakat kendilerine gelince o düşüncede kalır. Örneğin Yahudileri protesto edelim deriz ama onların ürünlerini ve araçlarını kullanırız.”*

Anket No 38: *“Bazı Prof. unvanı almış kişi veya kişilerin dinle hiçbir alakası olmayan vaazlar vererek İslam’ı kullanmalarından rahatsızlık duyuyorum.”*